

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

50-річчю ДДУВС присвячується

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ

НАВЧАЛЬНО-НОЧНИЙ ПОСІБНИК
У СХЕМАХ І КОМЕНТАРІЯХ

Дніпропетровськ – 2016

Підлісний М.М.

Соціологічний практикум: Навчально-наочний посібник у схемах і коментарях. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. – 126 с.

Навчально-наочний посібник «Соціологічний практикум» розроблено згідно з навчальною програмою дисципліни. Мета даної роботи – надання допомоги курсантам, викладачам соціогуманітарних дисциплін по вивченню теоретичного матеріалу дисципліни «Соціологія» та розв’язання практичних завдань.

Автор: М.М. Підлісний – доцент кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, к.філос.н., доцент

Рецензенти: І.А. Побочий – завідувач кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України, д.політ.н., професор

В.І. Палагута – завідувач кафедри інженерної педагогіки Національної металургійної академії України, д.філос.н., професор

Відповідальний за випуск: В.В. Кузьменко – завідувач кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, д.філос.н., професор

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри філософії та політології ДДУВС, протокол № 8 від 23.12.2015 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. Структурно-логічні схеми, таблиці і визначення, кросворди	5
Тема 1. Соціологія як наука про суспільство, її предмет структура функції. Основні етапи розвитку соціологічної думки.....	5
Тема 2. Суспільство як соціальна система, його соціальна структура та теорія соціальної стратифікації	31
Тема 3. Організація соціологічних досліджень. Методи аналізу та збирання соціологічної інформації.....	40
Тема 4. Соціальні відносини і соціальна взаємодія. Соціальні інститути суспільства та соціальні організації	45
Тема 5. Соціальний контроль та девіантна поведінка особистості	52
Тема 6. Сутність особистості та проблеми її соціалізації	57
Тема 7. Соціологія молоді у аспекті соціальних конфліктів	67
Тема 8. Шлюб і сім'я як соціальний інститут, їх цінність у сучасній суспільній свідомості	73
Тема 9. Культура як соціальний феномен. Актуальність формування правової культури. Духовні цінності сучасності	77
II. Ситуативні вправи, логічні та пошукові завдання	84
III. Рекомендована література	126

ВСТУП

В умовах інформаційного суспільства, в якому зростають роль і значення дослідницьких методів зажаданим стає спеціаліст, який уміє самостійно аналізувати суспільні процеси і явища, формувати особисті погляди.

Соціологічний практикум призначений для викладачів соціогуманітарних дисциплін та курсантів ДДУВС.

Успішне виконання поставлених завдань можливе лише за умови орієнтації молоді на вирішення проблемних завдань і вправ на більш повне засвоєння наукової дисципліни, вироблення в них навичок творчих підходів до теоретичних проблем, що вивчаються, стимулювати прагнення до індивідуального пошуку рішень.

Ціль даної роботи – допомогти майбутнім спеціалістам детально вивчити і знову переосмислити першоджерела, знайти відповіді на запитання, які відносяться до теми, що вивчається, а також поставлених питань під час написання наукових докладів чи підготовки до тематичного виступу. Матеріали навчально-наочного посібника можуть використовуватися в усіх видах навчальних занять. Питання і завдання підібрані в такому розрахунку, щоб охопити основні теми програми з соціології. Курсанти мають працювати самостійно, підбирати і аналізувати додаткову літературу, вивчати статистику.

При складанні посібника використана наукова, навчально-методична література, особистий досвід викладачів і погляди курсантів для формування логічного типу мислення.

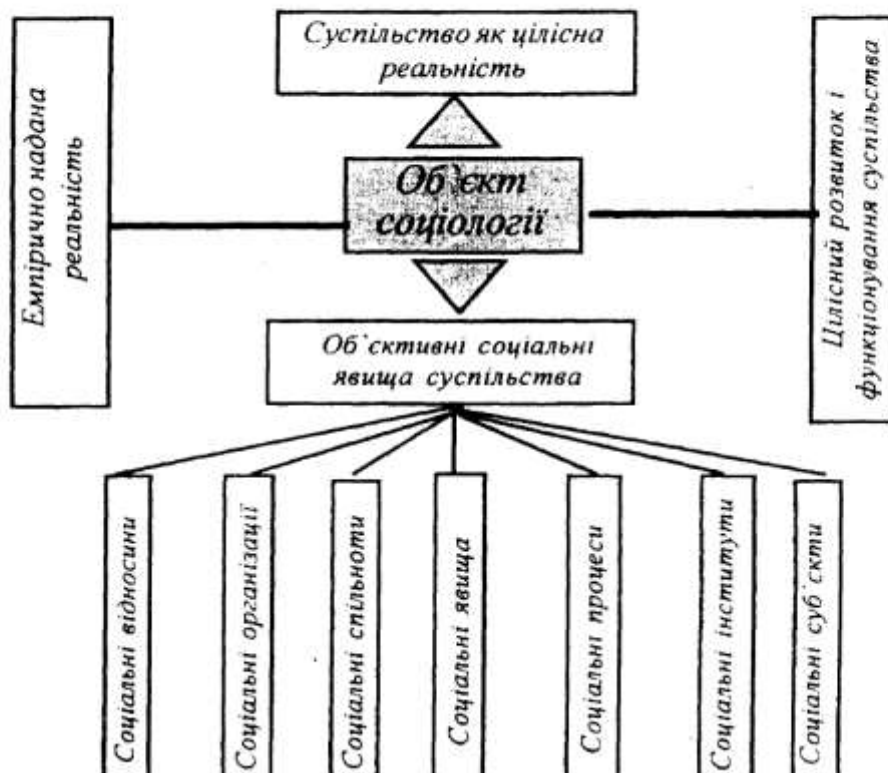
Ми сподіваємось, що навчально-наочний посібник допоможе формуванню творчого мислення і будемо вдячні за висловлені критичні зауваження та доповнення для майбутнього перевидання.

І. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ, ТАБЛИЦІ І ВИЗНАЧЕННЯ, КРОСВОРДИ

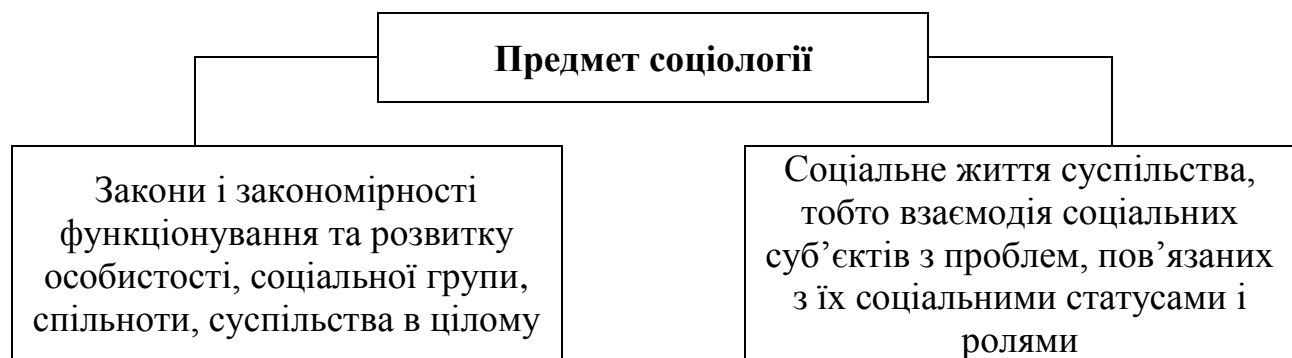
ТЕМА 1.

СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО СУСПІЛЬСТВО, ЇЇ ПРЕДМЕТ СТРУКТУРА ФУНКЦІЇ. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

Класифікація наук

Автор	Зміст поняття «соціологія»
Е. Гіденс	<i>Соціологія — це вивчення соціального життя людини, груп людей та суспільств.</i>
М. Вебер	<i>Соціологія ... є наука, яка прагне зрозуміти соціальну дію і тим самим казуально пояснити її процес і вплив.</i>
П.Сорокін	<i>Соціологія - це наука, яка вивчає поведінку людей, що живуть у середовищі собі подібних.</i>
П.Бурдь'є	<i>Соціологія мусить діяти, виходячи з того, що людські істоти є водночас і біологічними індивідами, і соціальними агентами.</i>
А. Кравченко	<i>Соціологія - система наукового знання, яка пояснює основи поведінки людей як представників великих соціальних груп.</i>
Г. Осипав	<i>Соціологія вивчає суспільство як цілісну організовану систему соціальних зв'язків і відносин, інститутів, соціальних груп, які взаємодіють між собою, тобто соціальні структури суспільства.</i>
В. Ядов	<i>Соціологія є наука про становлення, розвиток і функціонування соціальних спільностей, соціальних організацій і соціальних процесів як модусів їх існування; наука про соціальні відносини як механізми взаємозв'язку і взаємодії між різноманітними соціальними спільностями; наука про закономірності соціальних дій і масової поведінки.</i>
Н. Смелзер	<i>Соціологія, просто кажучи, – це один із способів вивчення людей. Соціологи прагнуть з'ясувати, чому люди поводять себе певним чином, чому вони утворюють групи, відправляються на війну, поклоняються комусь, одружуються, голосують, тобто все, що відбувається один з одним.</i>
У. Томас, Ф.Знанецький	<i>Існують дві фундаментальні проблеми, котрі завжди, а не лише в наші часи перебували в центрі уваги суспільної практики. Це, по-перше, проблема залежності особистості від соціальної організації і культури, і, по-друге, проблема залежності соціальної організації і культури від особистості.</i>

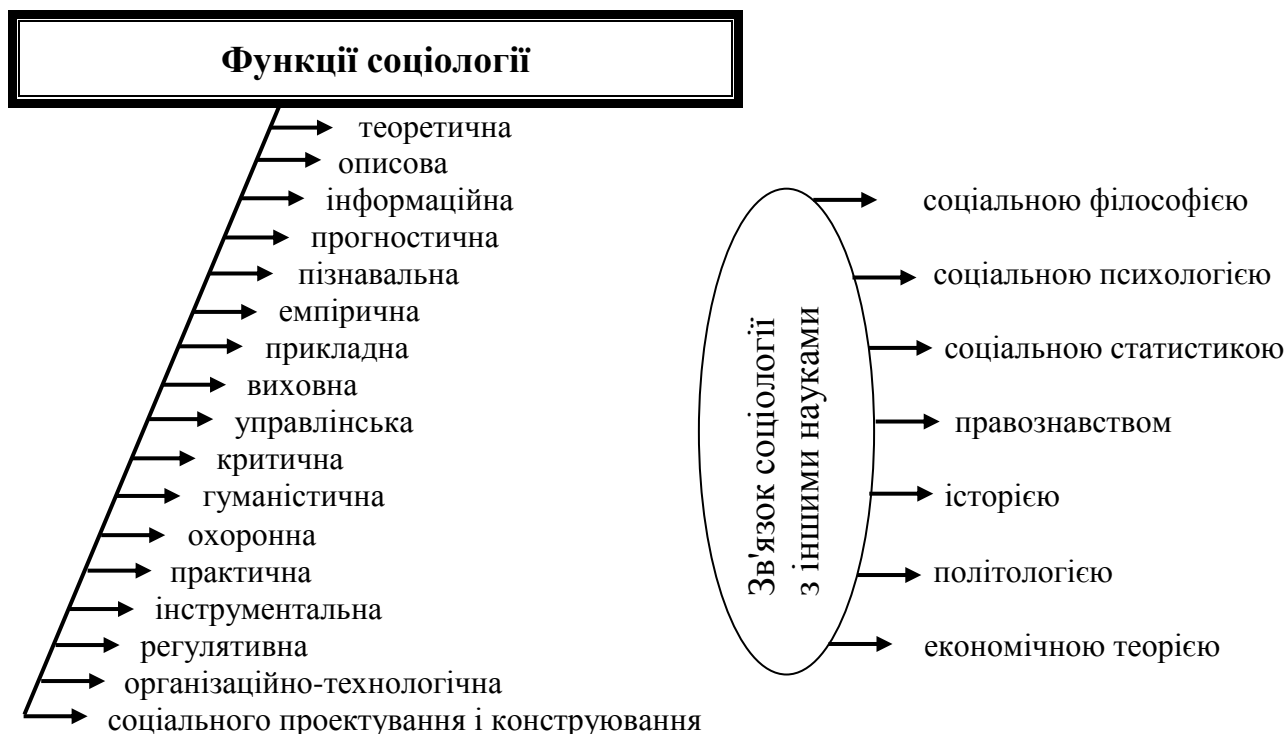

за формами зв'язків

Соціальні закони

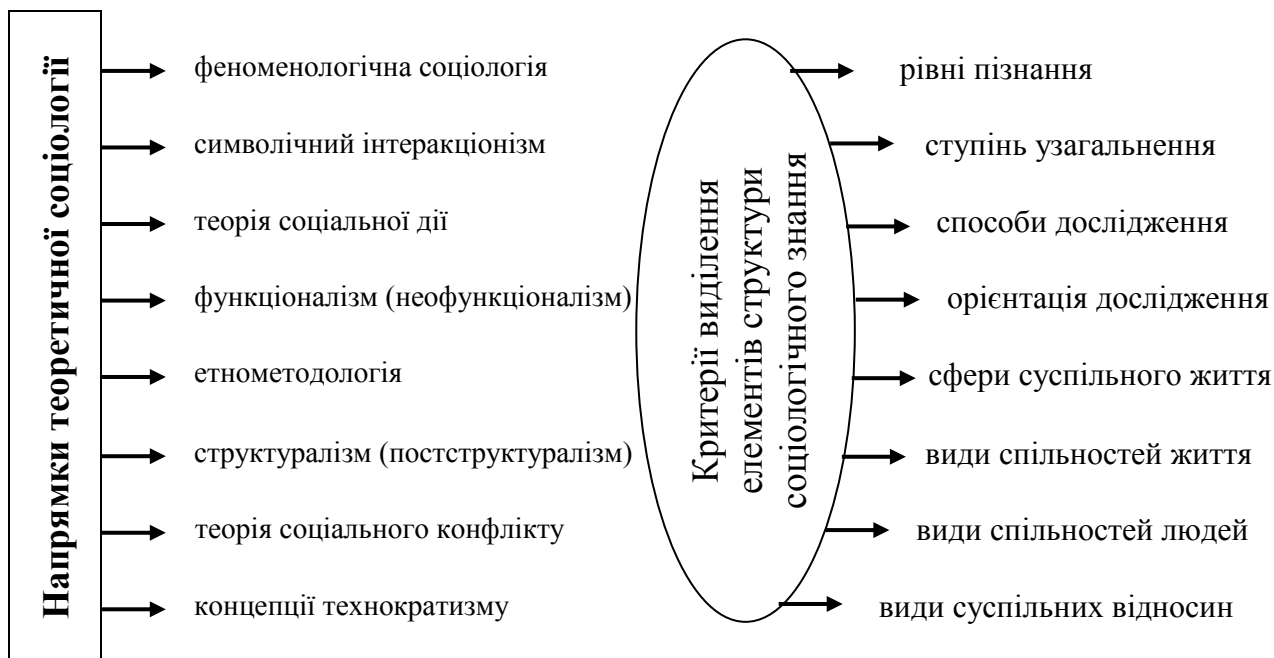
- закони, які віддзеркалюють незмінне (інваріантне) співіснування явищ
- закони, які відображають тенденції розвитку
- закони, які встановлюють функціональну залежність між соціальними явищами
- закони, які фіксують причинний зв'язок між соціальними явищами

Зміст деяких функцій соціології

Функції	Зміст
Пізнавальна	<i>Теоретичний і емпіричний аналіз соціального факту як вихідного моменту практики соціального перетворення. Пізнання процесу перетворювальної дійсності. Розробка теорії і методів соціального дослідження.</i>
Прогностична	<i>Створення умов свідомого вироблення і здійснення науково обґрунтованої перспективи розвитку особистості, спільноти, соціальної групи, суспільства.</i>
Соціального проектування і конструювання	<i>Розробка моделей конкретної організації з оптимальними параметрами її функціонування, визначення шляхів проектування соціального процесу.</i>
Інформаційна	<i>Збирання, систематизація та нагромадження соціологічної інформації одержаної у результаті проведення досліджень. Соціологічна інформація — найперспективніший вид соціальної інформації.</i>
Організаційно-технологічна	<i>Розробка комплексу організаційних заходів по забезпеченню впровадження і реалізації передбачених технологією процесів. Вироблення організаційних заходів по здійсненню соціальних технологій.</i>
Управлінська	<i>Прийняття управлінського рішення, соціальне планування і розробка соціальних показників. Визначення основних напрямків підвищення ефективності діяльності.</i>
Інструментальна	<i>Визначення методів вивчення соціальної реальності.</i>

Основні категорії та поняття соціології

(відображають універсальні особливості соціальної дійсності, загальні закономірності розвитку соціальних явищ, які становлять об'єкт науки)

Соціальне – це сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, що формуються в процесі спільної діяльності індивідів чи спільнот, за конкретних умов і виявляються в їхніх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, явищ і процесів суспільного життя.	Соціальна дія – форма або спосіб розв'язання соціальних проблем і суперечностей, основою яких є зіткнення інтересів основних соціальних сил суспільства
Соціальна спільнота – реально існуюча сукупність індивідів, придатна для емпіричної фіксації, яка характеризується відносно цілісністю і здатністю виступати як самостійний творчий суб'єкт історичної і соціальної дії.	Соціальні взаємодії – це взаємозумовлені соціальні дії, за яких дії одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком відповідних дій інших суб'єктів.
Соціальний зв'язок – це сукупність особливих залежностей одних соціальних суб'єктів від інших, їх взаємовідносини, які об'єднують людей у відповідні соціальні спільноти і свідчать про їх колективне існування.	Соціальне явище – це будь-який вияв відносин чи взаємодії людей або окрема подія чи випадок.
Соціальні відносини – це усталена система зв'язків між окремими людьми й соціальними спільнотами, які беруть неоднакову участь в економічному, політичному й духовному житті, мають різний соціальний стан, спосіб життя, джерела й рівні доходів та особистого споживання.	Соціальний факт – одинична суспільно значуща подія або певна сукупність однорідних подій, типових для тієї чи іншої сфери суспільного життя або характерних для певних соціальних процесів.
Соціальна система – складноорганізоване, цілісне утворення, основними елементами якого є люди, їх зв'язки та взаємовідносини, а також соціальні інститути та організації, соціальні групи та спільноти, норми та цінності, що надають функціонуванню системи впорядкованого характеру.	Соціальна група – це сукупність людей, які взаємодіють певним чином на основі взаємних очікувань.
	Соціальні рухи – різні форми колективної дії, спрямовані на соціальну реорганізацію, функціонують неформально, хоч деякі з них можуть згодом інституалізуватися.
	Соціальний процес – послідовна зміна станів суспільства або його окремих систем.

Методи соціології

Методи соціології – правила соціального пізнання, технологічний принцип вивчення об'єкта чи його предметних галузей.

Вимоги та особливості

- науковий метод повинен відповідати природі об'єкта, що вивчається.
- підхід до будь-якого соціального явища як до елемента суспільства і через саме суспільство, розгляд його як частини функціонуючої соціальної системи.

- метод структурно-функціонального аналізу;
- метод системного аналізу;
- метод статистичного аналізу;
- порівняльно-історичний метод;
- методи збору та аналізу соціологічної інформації.

Місце соціології в системі суспільних і гуманітарних наук

Роль теоретичної соціології

- виконує світоглядну і методологічну роль у поясненні проблем історії, філософії, політології, правознавства, соціальної психології і інших наук;
- розглядає проблеми даних наук в соціальному контексті, виявляє роль явищ, які вивчаються ними в суспільстві, в історичному процесі.

Роль спеціальних соціологічних теорій

- розкриває соціальні аспекти трудової, політичної і іншої діяльності людей;
- досліджують умови їх соціального (міського, сільського і інш.), сімейного і особистісного побуту;
- відображають можливості соціального самоствердження особистості (груп) в системі суспільних відносин;
- обґрунтовані висновки, зроблені на рівні спеціальних соціологічних теорій, мають важливе значення для інших суспільних і гуманітарних наук.

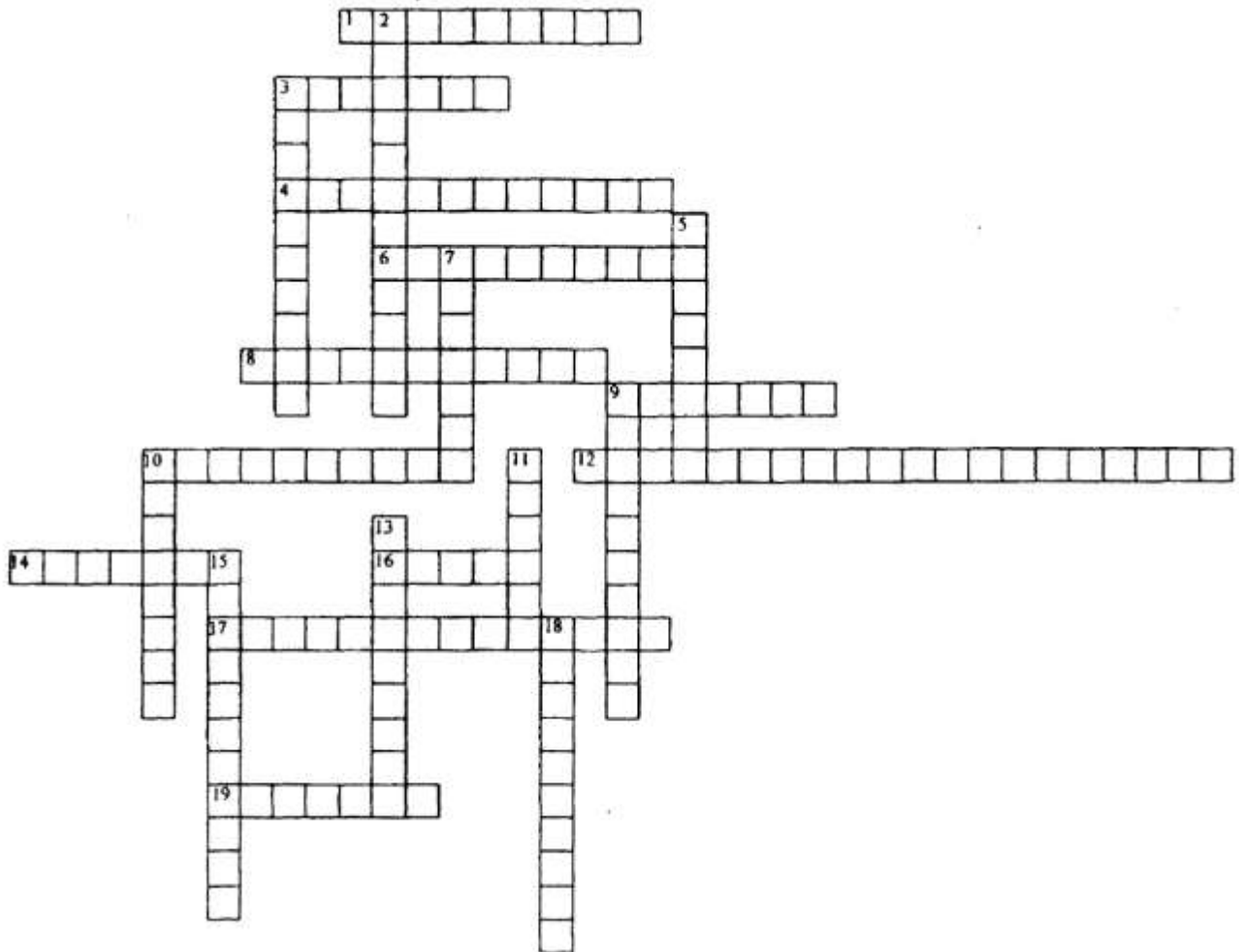
Роль конкретних соціальних досліджень

- дозволяють отримати оперативні дані про процеси суспільного життя, а також для вияву відношення людей до цих процесів;
- забезпечують всебічний розгляд різноманітних явищ суспільного життя, розкриття їх місця і ролі в соціальній системі суспільства в цілому;
- техніка і методика конкретних соціальних досліджень, методи обробки їх результатів, що розробляє соціологія, застосовуються багатьма науками.

Виберіть найбільш важливий сьогодні підхід до розуміння соціології та позначте його значком «х»:

- а) соціологія - це наука про соціальні спільноти;*
- б) соціологія - це наука про людину і суспільство;*
- в) соціологія - це наука про суспільство;*
- г) соціологія - це наука про суспільну свідомість.*

Кросворд

По горизонталі:

1. Сукупність людей, що об'єднані тривкими соціальними зв'язками і відносинами, яка виступає об'єктом соціології.
3. Кому належить визначення: "Соціологія - це наука, яка вивчає поведінку людей, що живуть у середовищі собі подібних"?
4. Яка функція соціології передбачає збирання, систематизацію та нагромадження соціологічної інформації, одержаної в результаті проведення досліджень?
6. Функція соціології, що передбачає концентрацію, пояснення, поповнення та збагачення існуючого соціологічного знання, розробку концепцій, теорій на основі дослідження соціальної дійсності.
8. Дослідження основних показників суспільного розвитку, якісних характеристик, які визначають певні соціальні типи населення.

9. ... соціології – це соціальні зв'язки, соціальні відносини, соціальна структура, соціальні системи, соціальні функції, тобто все соціальне.

10. Теорія, яка досліджує розвиток та відтворення людиною окремих соціальних спільнот, а також суть і основні характеристики людини соціальної.

12. Рівень структури соціологічного знання, що містить теорії, які відображають загальні тенденції становлення і функціонування соціальних спільнот, соціологічні процеси, а також визначає зміст соціальних категорій.

14. Соціолог, який вважав, що предметом соціології мають бути міжнародні зв'язки та відносини.

16. Суспільство, спільноти, люди, які для соціологічної науки виступають як...

17. Функція соціології, що передбачає розробку методів, програм, удосконалення соціальних зв'язків.

19. Соціолог, який вважав, що соціологія є одним із способів вивчення людей.

По вертикалі:

2. Функція соціології, яка засвідчує її здатність до вироблення науково обґрунтованих прогнозів про тенденції розвитку соціальних процесів та явищ.

3. Наука про суспільство.

5. Соціологія культури - це ... теорія.

7. Функція соціологічного знання, що передбачає систематизацію, опис, нагромадження дослідницького матеріалу у вигляді аналітичних записок, звітів, статей, книг.

9. Функція, що передбачає надання соціологією результатів досліджень для планування розвитку різноманітних сфер суспільного життя.

10. Рівень структури соціологічного знання, до якого відносять соціальні та галузеві соціологічні теорії.

11. Хто із соціологів вважав, що завданням соціології є не міркувати про внутрішній зміст соціологічних фактів і об'єктів, а просто розглядати реальні, зримі, доступні для вивчення і узагальнення наслідків функції?

13. Найважливіше ключове поняття соціології.

15. Соціологія вивчає...

18. Рівень соціологічного знання, на якому проводяться соціологічні дослідження.

Література з теми

1. Гіденс Е. Соціологія. Пер. з англ. – К., 1999.

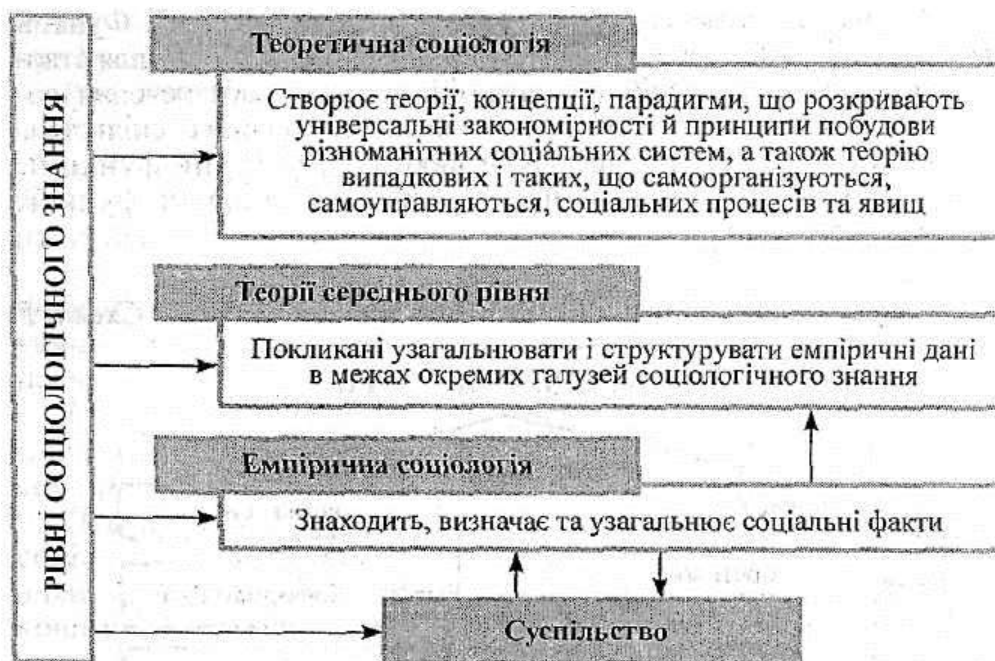
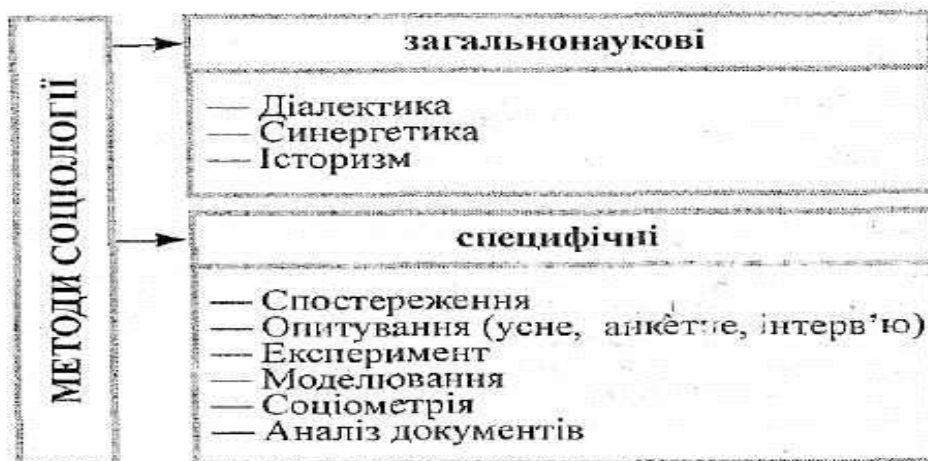
2. Дюркгейм З. Социология, ее предмет, метод, предназначение. – М., 1995. К дискуссии о предмете //Социологические исследования. – 1991. – № 7, 9, 11.

3. Комаров В. С. Введение в социологию : Учебное пособие для высших учебных заведений. – М., 1994.

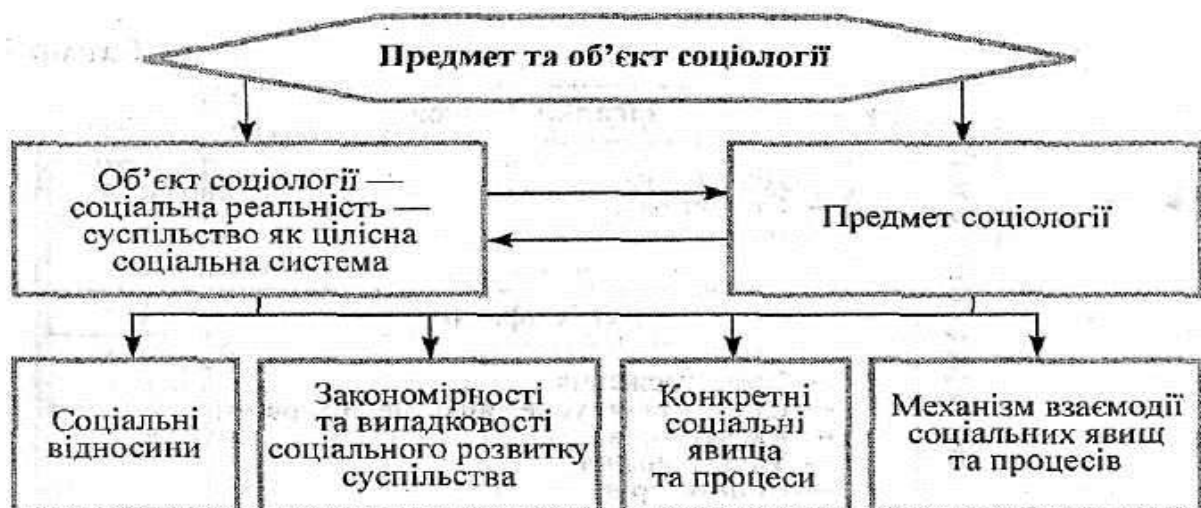
4. Маковецький А. М. Соціологія. – Чернівці, 2000.

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ ЗАКОНІВ

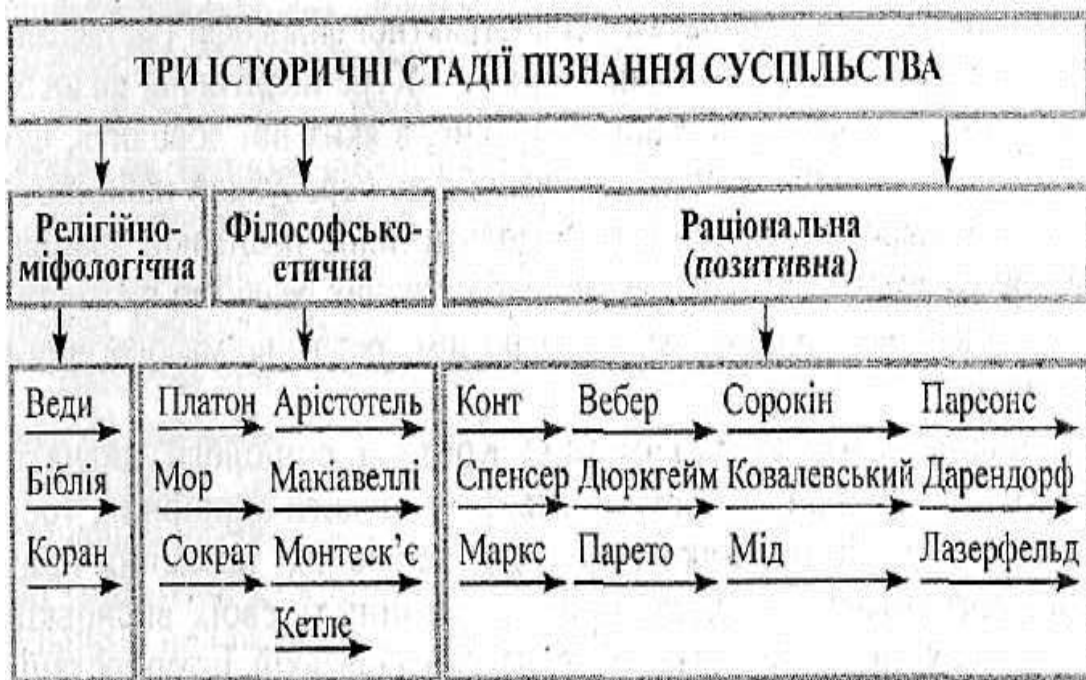
- Закони, що встановлюють зв'язок між соціальними явищами
- Закони, що фіксують причинний зв'язок між соціальними явищами та процесами
- Закони, що констатують співіснування соціальних явищ
- Закони, що стверджують можливість або ймовірність зв'язків між соціальними явищами
- Закони, що обумовлюють тенденції соціального розвитку та зміни структури соціального об'єкта

Зв'язок соціології праці та управління з іншими науками	З не соціологічними науками	
	Економіка праці Інженерна психологія Фізіологія праці Гігієна праці Статистика праці Економічна теорія Історія Технічна естетика Медицина праці Охорона праці	Трудове право Наукова організація праці Психологія праці Ергономіка Економічна психологія Філософія праці Антропометрія Педагогіка праці Демографія Промислова токсикологія
	З соціологічними науками	
	Соціологія трудового колективу Соціологія професій Соціологія міста Промислова соціологія Соціологія освіти Соціологія менеджменту Соціологія особистості Соціологія середовища Соціологія зайнятості	Економічна соціологія Соціологія організацій Аграрна соціологія Соціальне планування Заводська соціологія Соціологія бізнесу Соціологія споживання Соціологія повсякденного життя Соціологія побуту

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ, США ТА В УКРАЇНІ

Основні ідеї західноєвропейської соціології (XIX—XX ст.)		
Автори	Країни	Основні соціологічні ідеї
Огюст Конт (1798—1857)	Франція	Засновник соціології позитивізму. «...Соціологія мусить бути точною наукою, як і природничі науки» (пояснювальна соціологія)
Карл Маркс (1818—1883)	Німеччина	Завдання полягає в тому, щоб не тільки пояснити світ, а змінити його шляхом революції
Герберт Спенсер (1820—1903)	Великобританія	Шлях розвитку: суспільна еволюція — поступові зміни...
Еміль Дюркгейм (1858—1917)	Франція	Основне завдання соціології — ретельне вивчення соціальних фактів
Макс Вебер (1864—1920)	Німеччина	Засновник «розуміючої» соціології, основна ідея — всезагальна раціональність

ОСНОВНІ НАУКОВІ РОЗРОБКИ АМЕРИКАНСЬКИХ СОЦІОЛОГІВ

Система, її автор	Період розробки	Основна сутність концепції
Система Тейлора <i>Ф. Тейлор</i> (1856-1915)	Рубіж XIX-XX	Для підвищення ефективності виробництва необхідні: - раціоналізація управління; - Наукова організація праці; - Диференційоване матеріальне стимулювання.
Теорія людських відносин <i>Е. Мейо</i> (1880-1949)	Рубіж 20-30 рр. XX ст.	Необхідно не тільки матеріальні, а й психологічні стимули: - сприятливий моральний клімат; - урахування інтересів робітників; - задоволеність працею.
Теорія ієрархії потреб <i>А. Маслоу</i> (1908-1970)	Середина XX ст.	При задоволенні різноманітних потреб людей існує певна черговість (ієрархія) потреб, поведінка індивіда кожний даний момент визначається найбільш важливою потребою.
Структурний функціоналізм <i>Толкотт Парсонс</i> (1902-1979)	Середина XX ст.	Соціальна система – система дійових осіб: - соціальна дія можлива тільки за наявності іншої дійової особи; - взаємна орієнтація дійових осіб тільки на ґрунті спільних цінностей; - соціальна система діє тоді, коли відбувається певна диференціація соціальних ролей
Біхевіоризм <i>Дж. Уотсон</i> (1878-1958)	Кінець XIX-XX ст.	Поведінка людини будується схемою <i>стимул – реакція</i> : Змінюючи стимул, можна задати певні реакції, управляти поведінкою людей, підтримувати гармонію у суспільстві.

Розвиток соціологічної думки в Україні		
Українські автори та твори	Період теоретичних розробок	Основні соціологічні ідеї
<i>Іларіон</i> — «Слово про закон і благодать»; <i>Нестор</i> — «Повість временних літ»; <i>Володимир Мономах</i> — «Повчання»	Київська Русь XI—XIII ст.	• Самостійність Русі, її захист • Єдність та незалежність Русі • Моральні принципи, настанови • Взаємна допомога у боротьбі з ворогами • Місце та роль держави
<i>Д. Наливайко</i> , <i>І. Вишенський</i> , <i>П. Могіла</i> , <i>Ф. Прокопович</i> та інші	Запорізька Січ. Визвольна боротьба XV—XVII ст.	• Демократизм, справедливість • Турбота про соціальний розвиток освіти, виховання • Самостійність та незалежність України • Національний патріотизм • Завдання держави: забезпечення потреб людини
<i>Г. Сковорода</i> (1733—1794) та інші	XVIII ст.	• Рівність між людьми • Права людини на щастя та свободу • Виховання людини через самовиховання • Самореалізація індивіда через «сродну працю»
<i>М. П. Драгоманов</i> (1841—1895), <i>І. Я. Франко</i> (1856—1916) та інші	Початок XX ст.	• Рівність та справедливість • Конституційне право людини та суспільства • Самоврядування • Прогнозування соціально-демографічного розвитку • Національне визволення
<i>М. С. Грушевський</i> (1866—1934) — «Початки громадянства (генетична соціологія)»	Початок XX ст.	• Сутність суспільства та його генеза • Трансформація суспільства від традиційних форм до індустріальних • Спеціалізація праці та перетворення людини • Якісні характеристики української нації • Необхідність незалежної, національної церкви

Чинники, що сприяли виникненню соціології

Ріст промисловості

Загострення соціальних конфліктів

Соціальні вчення

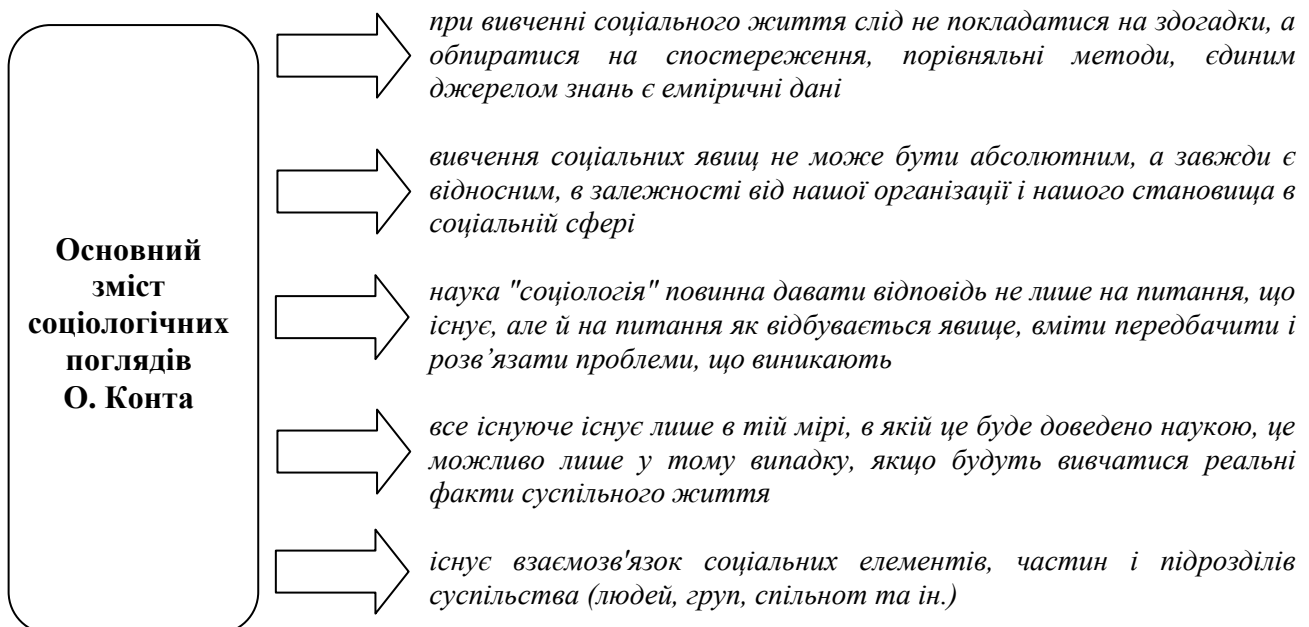
Математична статистика

Соціальні умови

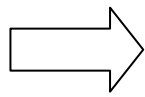
Теоретичні передумови

Етапи становлення та розвитку західної соціології

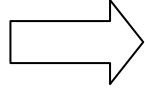
		Основна характеристика
Етап прото-соціології	від античності до О. Конта	формування уявлення подібності і різниці між законами природи й законами суспільства, розробляються концептуальні засади політичної, цивільної теорії та економічної теорії, знання про суспільство поступово набирає секулярних форм, формується концепція громадянського суспільства, розбудовуються емпіричні підвалини соціологічного знання
Другий	З 30-40 рр. XIX ст. до кінця XIX ст.	зародження і початковий розвиток академічної соціології
Третій	кінець XIX-20-і рр. XX ст.	інституціоналізація соціології як навчальної дисципліни, загальносоціологічні дослідження поєднуються з емпіричними дослідженнями, які набувають інтенсивного розвитку
Четвертий	з кінця 20-х до 70-х рр. XX ст.	формування основних теоретичних напрямків соціології, розвиток її галузевих дисциплін, подальшого вдосконалення методів дослідження
Останній, п'ятий	з 70-х рр. XX ст.	інтернаціоналізація соціології, широке поширення різних концепцій і теорій (структурного функціоналізму, символічного інтеракціонізму, феноменології, етнометодології та ін.)

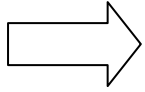
Соціологічні погляди Г. Спенсера (1820-1903)

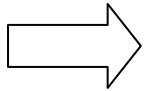
еволюція – це універсальний процес, який однаково пояснює всі зміни як природної все загальності, так і окремих соціальних і особистісних феноменів

суспільство слід вивчати по аналогії з одним із біологічних організмів

процес розвитку будь-якої одиниці або сукупності одиниць супроводжується прогресуючою диференціацією їх структур функцій: чим розвинутіший організм, тим він складніший

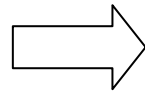

ступінь строгості і масштаби внутрішнього управління важливі ознаки відмінності між типами суспільств. Є суспільства "войовничі", які регулюються шляхом прямого примусу, і суспільства індустріальні, де контроль і централізація є слабкішими

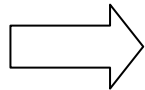
Погляди К. Маркса як соціолога (1818-1883)

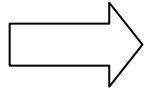
спосіб виробництва, обмін його продуктів складають основу будь-якого суспільства

суспільство-соціальний організм, цілісна соціальна система, джерело розвитку і функціонування якої знаходиться перш за все в ній самій, а не поза нею

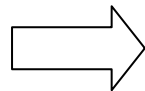

зі зміною способу виробництва змінюються економічні відносини, а пізніше і вся надбудова (ідеологічні, політичні тощо відносини), а отже, на зміну суспільної формації приходить інша, більш вища

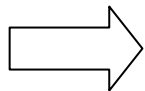

революція – локомотив історії, насильство є повивальною бабкою історії

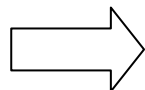
Соціологія Е. Дюркгейма (1858-1917)

для перетворення соціології в самостійну науку необхідна наявність особливого предмета. Цим предметом є соціальна реальність. Її основу складають соціальні факти, які існують незалежно від індивід і можуть здійснювати на нього вплив

соціальні факти поділяються на матеріальні або морфологічні (тобто, щільність населення, характер поселень та помешкань, засоби сполучення та зв'язку, розташування на континенті тощо) і на духовні (загальна свідомість, колективні уявлення, вірування, колективні почуття тощо)

предмет психології – індивідуальна свідомість, яка є безпосередньою надбудовою над біологічним, сфера ж соціального-колективні процеси і явища, що не зводяться до індивідуальної свідомості

суспільство існує завдяки тому, що люди певним чином солідарні – вони розділяють загальні поняття, розмовляють на зрозумілій мові, дотримуються певних правил поведінки і норм, додержуються законів. Солідарність – основа порядку і організованості, відсутність солідарності – це стан розпаду, анархії, громадянської війни. Механічна солідарність базується на жорсткому контролі, підтримується насильством, брутальною силою. Органічна солідарність є наслідком сучасного поділу праці і глибокої взаємозалежності індивідів. Перехід від першого типу солідарності до другого – головний напрямок розвитку цивілізації.

Соціологічні погляди М. Вебера (1864-1920)

- *об'єктом соціології є суспільство та різні соціальні процеси, що відбуваються в ньому. Соціологія повинна орієнтуватися на дії індивіда або групи, які пов'язані з іншими людськими суспільними інтересами*
- *в генезі західноєвропейського капіталізму пріоритетну роль відіграла протестантська "господарська етика"*
- *існує зв'язок господарського життя суспільства, матеріальних та ідеальних інтересів різних соціальних груп з релігійною свідомістю*
- *оскільки соціальні закони визначити неможливо, остільки необхідно хоча б розуміти і пояснювати дії людей, їх поведінку*
- *разом із відношенням до засобів виробництва важливими класовими ознаками є також відношення до впади, поділ людей за релігійними та ідеологічними ознаками тощо*
- *в сучасному суспільстві головний конфлікт народжується боротьбою між політичними партіями і бюрократичним державним апаратом*

Основні праці представників класичної соціології

О. Конт (1798-1857)	„Курс позитивістської філософії”, „Система позитивістської політики”, „Загальні ідеї позитивізму”
Дж. Міль (1806-1873)	„Система логіки соціологічної і індуктивної”
Г. Спенсер (1820-1903)	„Соціальна статистика: умови, необхідні для людського щастя”, „Людина і держава”
К. Маркс (1818-1883)	„Німецька ідеологія”, „Критика Готівської програми”
Е. Дюркгейм (1858-1917)	„Про поділ соціальної праці”, „Метод соціології”, „Елементарні форми релігійного життя”
М. Вебер (1864-1920)	„Протестантська етика і дух капіталізму”, „Місто”, „Методологія соціальних наук”, „соціологія релігії”, „Економіка і суспільство”, „Теорія соціальної і економічної організації”
Г. Зіммель (1858-1918)	„Філософія грошей”, „Основні питання соціології”, „Про соціальну диференціацію”
В. Парето (1848-1923)	„Тракт всезагальної історії”, „Перетворення демократії”
П. Сорокін (1889-1968)	„Система соціології”, „Соціальна мобільність”, „Соціальна культурна динаміка”, „Суспільство, культура і динаміка”, „Суспільство, культура і особистість”, „Соціологічні теорії сучасності”
У. Томас (1863-1947) Ф. Знавецький (1882-1938)	„Польський селянин в Європі і Америці”

Основні складові структурного функціонізму

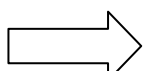

- соціальні системи є інтегрованими і тяжіють до стабільності
- дисфункції є ненормальним, патологічним станом, який слід долати
- суспільство – це система взаємопов'язаних структур, що складають його і утворюють єдине ціле
- всі елементи системи залежні один від одного в силу різних виконуваних ними функцій
- соціальні інститути (держава, родина, освіта тощо) як частини системи активно впливають на функціонування суспільства
- індивід (діюча особистість) – основний елемент соціальної системи; він входить до соціальної структури суспільства через виконувану ним соціальну роль
- в основі суспільного життя лежать норми і цінності
- суспільне життя залежить від солідарності, засновується на взаємодії та співробітництві діючих у ньому індивідів і вимагає соціального контролю

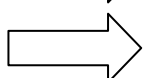
Етапи виникнення та розвитку соціологічної думки України

Етапи	Хронологічні рамки	Основна характеристика
<i>Перший (стан протосоціології)</i>	з IX- XIII ст. до 60-х рр. XIX ст.	Поступово виникають соціальне знання та ідеї, елементи наукових поглядів на суспільство, державу, людину, релігію тощо
<i>Другий</i>	з 60-х рр. XIX ст. до 20-х рр. XX ст..	Виникнення на Заході соціології як окремої науки, ознайомлення з якою породжує в українських мислителів цього періоду певні способи бачення й моделі пізнавальної соціальної реальності, нові підходи і способи аналізу соціальних явищ і процесів. Відбувається становлення вітчизняної академічної соціології, інституціоналізація
<i>Третій</i>	з 20-х до 60-х рр. XX ст.	З одного боку, майже безплідність соціологічних студій в межах марксистської теорії, а з другого боку, значне поживлення в 20-30-х рр. наукової і педагогічної діяльності українських соціологів, які опинились не за своєю волею в еміграції, перебували під значним впливом західної соціології
<i>Четвертий</i>	з 60-х рр. до поч. 90-х рр. XX ст.	Соціологія починає відроджуватися, спочатку у вигляді і конкретно соціологічних досліджень, а пізніше як самостійна наука і навчальна дисципліна
<i>П'ятий</i>	з 90-х рр. XX ст.	Завоювання незалежності, розбудова національної державності і громадянських суспільства, поширення різних соціологічних концепцій і теорій дослідження трансформаційних процесів українського суспільства.

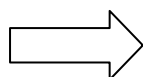
**Основні
соціологічні
погляди
Ф. Тьоніса
(1855-1936)**

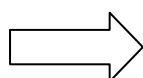
соціологія вивчає суспільне життя

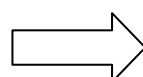
суспільне життя складається з певних соціальних зв'язків

не держава утримує єдність суспільства, а спільна воля людей жити разом

тип соціального зв'язку визначається типом волі (природної, інстинктивної, розумової, раціональної)

історичний процес складається з двох протилежних віх спільного життя людей - спільнот, заснованих на соціальних зв'язках, реального органічного життя і природній волі, та суспільства, яке виступає механічним утворенням, посталим на волі розумовій, раціональній

Головні напрямки соціології XIX ст.

Назва напрямку	Представники	Основні ідеї
<i>Географічна школа</i>	Ш. Монтеस्क'є Г. Бокль Л. Мечніюв Ж. Реклю Ф. Ф. Ратцель та ін.	Політичні та соціальні явища обумовлюються географічними умовами (клімат, флора і фауна, характер місцевості, родючість ґрунту, розташування країни та її розмір).
<i>Расово-антропологічний напрямок</i>	Ж. Ляпуж Ж. Габіно О. Амон та ін.	Існує безпосередній зв'язок соціального становища окремих людей та їх груп за анатомо-фізіологічними ознаками людини (розмір і форма черепа, зріст, колір волосся та ін.). Білій расі належить монополія на розум, лише здатна організувати цивілізоване життя.
<i>Соціал-дарвінізм</i>	Г. Спенсер Л. Гумплович У. Самнер та ін.	Соціальний розвиток ототожнюється з біологічною еволюцією; декларується принцип природного відбору, а соціальний прогрес розглядається як довічна боротьба за існування, і додає шанс найсильнішому продовжити свій рід.
<i>Органічна шкала</i>	О. Конт Г. Спенсер А. Смолл П. Лілієнталь Г. Вормс А. Стронін та ін.	Суспільство – живий соціальний організм, так само як і біологічний, має хвороби - "соціальні хвороби" (відхилення чи порушення в системі соціального організму, які викликаються змінами в "клітинах" суспільного організму - індивідах).
<i>Психологічний напрямок</i>	Л. Уорд Ф. Пддінгс З. Фрейд та ін.	Соціальні явища обумовлюються психологічними чинниками (інстинктами, прагненнями, імпульсами, що належать до підсвідомості людини і передаються генетичним шляхом). Наслідування (люди) – ключовий соціальний механізм взаємодії людей і утворення суспільства.

Головні напрями розвитку соціології ХХ ст.

Назва напрямку	Представники	Основні ідеї
1	2	3
<i>Функціоналізм</i>	Т. Парсонс Р. Меізтон	Суспільство – складна система, частини якої (підсистеми) тісно пов'язані поміж собою і виконують спеціалізовані функції. Частини, елементи структури функціонально доповнюють одна одну і не можуть існувати самостійно. Соціум існує виключно на основі домовленості, згоди з приводу суспільних цінностей та норм.
<i>Символічний інтераціоналізм</i>	Дж. Мід Г. Блумф Е. Гоффман та ін.	Змістом соціальних процесів є взаємодія індивідів в групі і суспільстві. Індивід з'єднується з суспільством через взаємозв'язок з іншими людьми. Спілкування між людьми здійснюється за допомогою особливих засобів символів (жест, мова, знак тощо).
<i>Феноменологія</i>	Ч. Кулі А. Шюц П. Бегер Т. Лукман та ін.	Соціальна реальність настає для суб'єктів дії як існуючий до них інтерсуб'єктивний світ. Лише завдяки вихованню і навчанню, нагромадженню досвіду, взаємодії з оточуючим світом людина може залучитися до цього світу, що дозволяє їй ставити перед собою реальні цілі і досягати їх. Перехід від почуттєвого досвіду (незначних об'єктів) до логічного впорядкування і визначення значущих об'єктів відбувається у свідомості кожної людини, а потім у взаємодії між індивідами.
<i>Етнометодологія</i>	Г. Гарфінкель	З метою розуміння актуальних фактів і явищ учасники соціальної взаємодії використовують характерні для різних соціальних класів, груп і організацій методи їх інтерпретації Розуміння веде до встановлення стабільної структури взаємодії, яка забезпечує нормальний (з точки зору учасників) розвиток подій. Етнометоди нормативно-структурні детермінанти діяльності не "усвідомлюються" як такі, але "утворюються" кожний раз спочатку. Соціолог зобов'язаний враховувати власну залежність від світу повсякденності і формулювати опис практичних дій як на професійному рівні, використовуючи формальні способи соціологічного пояснення, так і на рівні повсякденного життя.
<i>Неофункціоналізм</i>	Дж. Александер П. Коломі Р. Мюнх С. Айзенштадт Ю. Хабемас та ін.	Суспільство – це історично визначена соціальна система і конкретний життєвий світ. Життєвий світ – це нетематизований горизонт значень, який становить підвалини життєвого досвіду людини. Цей горизонт складається із попереднього запасу знань, зосередженого в культурі, і, перш за все, в мові. Соціальна еволюція полягає в розвитку позитивних здібностей людини. Головне в людській дії - визначення людиною свого ставлення до об'єктивного світу і відмінностей між самою дією і світом.

1	2	3
Структуралізм	К Леві-Отрос Ж Лакан Ч. Пірс та ін.	Суспільство є первинним відносно індивідів. Існують соціальні структури, які не спостерігаються і на яких базуються соціальні феномени, що спостерігаються. Естетичні, психологічні, етнографічні, історико-культурні утворення – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, суть яких визначається не їх власним змістом або зовнішніми зв'язками, а к місцем в соціальній системі. Об'єктивність в соціумі представлена мовою, в якій структури (людський розум, суспільство тощо) існують і функціонують споконвічно і формуються незалежно від волі і бажання людей.
Постструктуралізм	Р. Барт М. Фуко Ж. Дерріда та ін.	Мова – єдино придатний фундамент для пізнання, а також для дій та снування. Теоретичне знання – це дискурсивна форма, що породжує теїсти. Світ є таким, яким він є, не через якийсь еднаючий фактор, а завдячуючи відмінностям, що лежать у його підґрунті. Вивчення емпіричних текстів веде до розуміння того, що відбувається у світі, більше, ніж будь-які емпіричні дослідження. Завдання соціології полягає не в пошуку єдиних принципів та законів існування цього світу, вивченні його відмінностей.
Конфліктологія	Ч. Міллс Л. Козф Р. Дарендорф та ін.	В основі соціального життя лежать інтереси. Соціальне життя включає примус, який породжується соціальною напругою. Будь-який соціологічний аналіз має цінність лише в тому випадку, коли він торкається боротьби за владу між конфліктуючими класами, між тими, хто управляє, і тими, ким управляють. В будь-якій соціальній системі, яка складається із різноманітно-пов'язаних частин, виявляються дисбаланс, напруга, конфлікти. Соціальний конфлікт – це страхаючий клапан системи, який дозволяє через наступні реформи й інтегративні зусилля на новому рівні приводити соціальний організм у відповідність до умов, що змінились.
Технократизм	Т. Веблен Д. Бернхем Д. Гебрейт Д. Белл Й. Масуда та ін.	Державна влада має належати технічним спеціалістам (інженерам, технікам, організаторам виробництва, а також ученим), які тільки й здатні приймати політичні рішення на справжній науковій основі і в інтересах всього суспільства. В ієрархічній структурі суспільних відносин фундаментом є технологічні, науково-технічні відносини, а над ними надбудовуються соціально-політичні, духовні відносини.

Дев'ять тез Е. Гіденса на майбутній розвиток соціології

<i>Теза перша</i>	Розширення діапазону оцінок сучасності буде відбуватися за рахунок поглибленого соціологічного аналізу культури.
<i>Теза друга</i>	Замість дослідження суспільства дедалі необхіднішим стає перенесення акцентів на дослідження систем держав із притаманними їм взаємозв'язками і взаємодією, на вивчення, насамперед національної держави як втілення суспільства.
<i>Теза третя</i>	Актуалізується ретельне вивчення світової системи з такими її ключовими аспектами, як зростаюча складність міжнародного поділу праці, розподіл влади, міжнародний військовий порядок
<i>Теза четверта</i>	Зростаюча системність світу і взаємозалежність складових його частин тому особливість майбутнього стану соціології, як розмивання традиційних меж між різними соціогуманітарними науками. Соціологія дедалі тісніше взаємодіятиме з антропологією. Хоча перша вивчає "нас", а друга "к", щораз відчутнішою стає потреба дослідження спільного світу культури, який об'єднує все існуюче розмаїття. Соціологія буде зближуватися з історією, з політичними та економічними науками
<i>Теза п'ята</i>	Зростатиме участь соціології формуванні соціальної політики та її активність у впровадженні реформ.
<i>Теза шоста</i>	Зростатиме роль соціальних рухів у розвитку суспільства, таких як екологічний, жіночий і рух за мир тощо.
<i>Теза сьома</i>	Тіснішим стане зв'язок теорії і практики в соціології к взаємопов'язаність.
<i>Теза восьма</i>	Відбудеться уніфікація теоретичної мови соціології в умовах наявного нині (тобто причинності) теорій, ідей і концепцій. В ХХІ ст. соціологія досягне синтезу, остаточно відмовившись від натуралізму та інших спроб пояснення соціальних явищ зовнішніми щодо соціуму засобами. Новий синтез відмовиться також від пояснення наявної поведінки, що автоматично впливає із соціальних причин. Він буде спиратися на детальні емпіричні дослідження суспільства і людської діяльності. Саме нове емпіричне знання слугуватиме основою нових теоретичних пояснень мінливого світу.
<i>Теза дев'ята</i>	Навіть в умовах досягнення консенсусу і нового синтезу соціологічних теорій соціологізація і в майбутньому залишатиметься предметом суперечок та дискусій. Ця постійна внутрішня дискусійність всередині соціології допомагатиме їй розвиватися, уникаючи догматизму, тобто перетворення її положень у незмінні застигли, такі, що не відповідають дійсності. Соціологію і надалі критикуватимуть ззовні, особливо люди, що незадоволені результатами соціологічних досліджень, бо ці соціологічні дані часто густо відкривають мало приємні істини, на які так хочеться закрити очі.

Соціологічні погляди українських мислителів XIX – поч. XX ст.

Ім'я соціолога	Основні ідеї
1	2
М. Драгоманов (1841-1895)	* Соціологія є, перш за все, казкою про суспільство, його еволюційний розвиток. * Такі сфери суспільного життя, як економіка і соціальні відносини, підлягають органічній еволюції, а зміни в державній і політичній сферах еволюціонують залежно від двох перших. * Суспільний прогрес - це якісна характеристика розвитку суспільства. Шляхи можуть набувати мирних і немирних форм. * Коли сусіди України переймуться федеральними ідеями, ніхто не буде більш настирливим прихильником федерації, як українці. * Завдання України - зайняти достойне місце в загальноєвропейському домі
С. Подолинський (1850-1891)	* Одним із вимірів соціальної стратифікації і умов соціальної мобільності є приналежність до певної нації. * Людство, як доводять мальтузіанці, не подвоюється через кожні п'ятдесят років, а існуюча бідність не є наслідком збільшення населення на землі. * Поряд з боротьбою за існування діє і закон уростання солідарності людей. * В громаді, збудованій на основі солідарності, дарвіністський закон виявлятиме себе втому напрямку, що висуватиме на перші позиції в науці, мистецтві в сфері морального вдосконалення найбільш розвинутих осіб. * Причинами соціальної диференціації є, насамперед, привласнення панівним класом додаткової вартості. * Важливу роль у розумінні сутності соціальних змін відіграє природнича наука
Ф. Вовк (1847-1918)	* Соціологія як наука про суспільне життя разом з соціальною та передісторичною антропологією, етнологією, етнографією є складовою однієї науки – антропології * Хронологічно виникненню соціології передують геологія, палеонтологія і біологія. * Закони розвитку біології переносяться на суспільство і дають підстави зробити висновок, що всі суспільні явища і форми виникли не внаслідок впливу на них зовнішніх сил, а є результатом повільного ступеневого розвитку зародків фізичної природи людини. * Цілковита однаковість фізичної природи людини зумовлює одноманітність соціальних явищ, а різні умови довкілля зумовлюють їхню різноманітність.
М. Зібер (1844-1888)	* Еволюційний порядок суспільних відносин зумовлюється поступом економічних відносин, а всі політичні, юридичні і духовні явища в суспільстві є надбудовою над економічними відносинами. * В умовах випадкового і непостійного характеру праці та споживання, відсутності шляхів сполучення між різними племенами особа фактично позбавлена свободи.
Б. Кістяківський (1868-1920)	* Перенесення природничо-наукового мислення в соціологію не дозволяє пізнати особливості соціального світу, які відрізняють його від світу природи. * Реальність, яку має вивчати соціологія, крім економічних відносин, свідомості та її уявлень, дії людей, зумовлена соціальною дійсністю та її культурними формами. * Галузь соціології – це галузь достовірного в соціальних явищах, а тому її точка зору полягає не у визначенні різних можливостей, а в установленні необхідно.
М. Максимович (1804-1873)	* Пізнання природи і суспільства має ґрунтуватись на результатах наукового дослідження "суворо аналітичного і обережно синтетичного, а тому позитивного".
Д. Журавський (1813-1856)	* Соціальні фактори детермінують емпіричний матеріал.

1	2
Л. Яснопольський (1813-1857)	* Завдання соціології – аналіз соціальної структури суспільства, загальних потреб і прагнень індивідів, об'єднаних у соціальні групи, тенденцій їх розвитку.
М. Костомаров (1817-1895)	* Припущення не можуть бути істиною, якщо не підтвердяться очевидними фактами. * Суспільство має поступальний розвиток і поворот історії назад неможливий. * Закономірністю поступального розвитку суспільства є зростання свободи особи.
П.Куліш (1819-1897)	* Теорія хуторянства: - принцип подвійності людини, двох природ, двоякого ества. Душа, "серце" людини і "зовнішнє" ество перебувають у боротьбі між собою; - хуторянське життя – життя природне, і лише воно дає можливість відкинути все зайве, непотрібне.
О. Стронін (1826-1889)	* Будь-яке суспільство (держава, організація, сім'я) має пірамідальну будову: на вершині – активна меншість – аристократія, внизу – більшість – демократія, у середині – тимократія. Така будова потрібна не лише для руху (подібно до того, як летить зграя пташок), але і для рівноваги порядку.
О. Козлов (1331-1901)	* Прогрес не може привести людство до щастя. * Існування щастя без його протилежності нещастя пуста абстракція
В. Антонович (1834-1908)	* Позитивне в української нації – вважати за етичне все те, що справедливо, а політичним ідеалом – правду, громадську правдивість, рівноправність, яка притаманна для українських асоціацій (чумацтва, рибальства, чабанства). * Культура не в змозі знищити природжені схильності людини, вона має сприяти к позитивному розвитку.
О. Потебня (1835-1891)	* Мова – механізм, який породжує мислення. Кожний акт мовлення є творчим процесом. Думка проявляється через мову.
В. Лесевич (1837-1905)	* Суспільні явища неминуче підпорядковані природним законам. * Методи соціологічного вивчення: спостереження, досвід, порівняння. * Галузями соціології є філософія, історія, політекономія, філософія історії. * Прогрес – прагнення до ідеалу, який виявляється у людяності. * Головним елементом прогресу є розумова діяльність, яка проходить етапи інстинкту, умоспоглядання і досвіду. * Необхідною умовою впровадження в життя результатів розумової діяльності є свобода.
М. Хлебніков (1840-1880)	* Людина живе в створеному нею ідеальному світі цивілізації. * Людська цивілізація не є розвитком розуму, а тільки нагромадженням знань.
К. Грушевська (1900-1943)	* На індивідів впливають соціальні фактори, тому вони перебувають у залежності від соціальної структури суспільства.
Л. Олесевич (1921-1983)	* Необхідність соціального планування підприємств та регіони.
В. Іконников (1841-1923)	* Соціальні науки вивчають людину не тільки як продукт природи, а і як витвір культури. Вони досліджують явища, що виникли внаслідок духовних прагнень людини, її здатності до цінування людських ідеалів.
І. Оршанський (1851 -?)	* Згідно із законом трьох стадій розумового розвитку людства вирізняються три етапи життя людини: дитинство – фетишизм, юність – метафізика, зрілість – позитивізм. * Інтелектуальний розвиток уявляється як перехід від пасивного сприйняття через апіорну дедукцію до досвідної індукції.
В. Данилевський (1852- 1939)	* Суспільне життя розвивається за біологічними законами. * Людські якості і функції вищого порядку (розуму) легше піддаються спотворенню і виродженню, ніж первинні (почуття).

1	2
М. Грот (1852- 1899)	* Причина розвитку – взаємодія, а результат його – пристосування предметів один до одного. Три типи розвитку: прогрес, регрес, інгрес. Соціальний прогрес – це низка змін, що приводять до посилення й удосконалення способів дії енергії люди н и у взаємодії з природою, до зростання задоволення і зменшення страждань.
І. Франко (1856 -1916)	* Предметом соціології є еволюція суспільства, розвиток суспільної праці, думок, вірувань і культурних явищ. * Існує єдність законів розвитку природи і суспільства.
М. Грушевський (1866-1934)	* Виконавши історико-соціологічний аналіз минулого, ми знайдемо шлях до розуміння сучасних процесів, а також майбуття. * Некоректним є застосування законів у природно-науковому розумінні до пізнання соціально і реальності. * Соціальний прогрес зумовлюється передусім протистоянням і змаганням протилежних прагнень до колективізму, з одного боку, та індивідуальності самодостатності – з другого. * Існує коливальна динаміка суспільної еволюції на відміну від позивістського уявлення про суспільний прогрес як висхідний рух по прямій лінії.
О. Мицюк (1883-1943)	* У суспільно-економічному процесі одні явища відбуваються стихійно, поза волею суб'єкта і не можуть бути раціоналізовані, а інші – згідно зі свідомою волею і підлягають раціоналізації. * Суспільний розвиток має тенденцію до все більшої раціоналізації.
В. Винниченко (1880-1951)	* Законом усього існуючого є рух. Стримують його пануючі класи, пригноблені прагнуть просування вперед. Протилежні прагнення зумовлені різним соціальним становищем. Згідно з політико-соціальною концепцією "колектократії" для порозуміння, гармонійної співпраці, ліквідації експлуатації необхідно соціально-економічну структуру суспільства перебудувати на правдиво-кооперативну суспільну форму.
Л. Липинський (1882-1931)	* Населення країни поділяється на національну аристократію і громадянство, а громадянство на класи і стани, які перебувають у вічній боротьбі.
М. Шаповал (1882-1932)	* Соціологічний аналіз українського суспільства дає підстави для розуміння сучасного стану суспільства на українських землях. * Соціологія – найбільш загальна наука про суспільство (людську поведінку і суспільні взаємини). Вона здатна об'єктивно (правдиво) відтворити сутність суспільства, його структуру і взаємозв'язки між складовими елементами.
М. Яворський (1884-1937)	* Соціологія досліджує основні закони історичного процесу, а історична наука вивчає виявлення цих діючих законів у конкретних історичних, географічних та економічних умовах.
А. Звоницька (1897-1924)	* Основою людського життя є спілкування між індивідами, під час якого твориться "тканина" суспільства, формується культура, розвивається особистість. * Процес спілкування передбачає набуття індивідом відомостей (соціалізацію), узагальнення таких відомостей (особисту типологізацію), припущення про наявність подібних узагальнень в інших індивідів (очікування), узгодження спільної діяльності. * Традиція – регулюючий механізм збереження соціального зв'язку.
О. Бочковський (1884-1939)	* Господарський розвиток і природне багатство залежить від природних умов країни. Однак "земля – це сцена, а народ – митець, що гірше чи краще творить свою історію".

Новітня українська соціологія

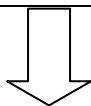
Автор	Наукові інтереси
В. Астахова	Глобальні проблеми освіти, соціологія освіти, роль інтелігенції в суспільному прогресі.
В. Бакіров	Свідомість як об'єкт соціологічного аналізу, політичні та соціокультурні зміни у посттоталітарному суспільстві.
В. Ворона	Удосконалення виробничих відносин, розвиток підприємницької діяльності, соціальний портрет підприємця.
С. Войтович	Професійна орієнтація молоді, динаміка престижу та привабливості професій, відтворення професійної структури суспільства та процеси трудової мобільності.
В. Волович	Соціологія громадської думки, методологія соціологічних досліджень.
Г. Гавриленко	Соціологія освіти.
В. Ганчер	Сучасна соціологічна теорія, історія вітчизняної та зарубіжної соціології, історія соціологічної думки.
М. Головаха	Трансформація суспільства, політична культура населення.
В. Городяненко	Участь робітників в управлінні виробництвом.
К. Грищенко	Управлінська діяльність, соціальні резерви виробничих колективів, соціально-психологічні шляхи оптимізації виробничої діяльності, соціальні аспекти економічної реформи.
О. Донченю	Формування потреб людини, споживацтво та формування особистості.
М. Захарченко	Історія соціології.
Н. Костенко	Теоретичні аспекти комунікативних процесів у сучасних суспільствах, методологія і техніка якісних і формалізованих (новітент - аналіз) засобів аналізу текстів преси і телебачення.
М. Лукашевич	Адаптація та соціалізація людини.
С. Макеев	Соціальна структура суспільства, трудового колективу, проблеми соціальної мобільності.
І. Мартинюк	Життєве самовизначення молоді, механізм формування життєвих цілей особистості, соціологія громадської думки.
Б. Нагорний	Промислова соціологія, соціологія управління, соціологія інноваційних процесів, соціологія кар'єри та конфлікту, методологія соціологічних досліджень.
В. Ніколаєвський	Соціальні зміни, конфліктологія, соціологія культури громадська думка.
О. Нельга	Етнічні відносини.
В. Оссовський	Трудова орієнтація молоді, престиж і вибір професій, концепція ідентифікації феномену громадської думки.
В. Паніна	Концепція соціальної адаптації в умовах стабільного і нестабільного соціумів, чинники та закономірності формування способу життя, методологія соціологічних досліджень.
В. Паніотто	Структура міжособистісних відносин, кількісні методи соціологічних досліджень.
В. Патрушев	Соціальні резерви трудових колективів, соціальні технології державного управління.
В. Пилипенко	Соціальна регуляція трудової поведінки, економічна соціологія.

В. Піддубний	Ціннісні орієнтації робітничої молоді, керівництво, соціальне управління виробничим колективом.
В. Піча	Соціологія культури. Культура вільного часу, соціологія сім'ї, соціологія книги і читання, методологія соціологічних досліджень.
Н. Победа	Використання вільного часу, виробничий колектив і культура робітника, потреби і реальна поведінка.
О. Погорілий	Історія розвитку соціології в ХІХ- ХХ ст.
В. Подшвалкша	Соціологічна діяльність, розробка та впровадження соціальних технологій, соціотехнологічна регуляція діяльності індивідів і соціальних груп в організаціях.
В. Полторак	Соціальна ефективність організації праці й управління формування та роль громадської думки.
І. Попова	Соціологічна концепція стимулювання праці через урахування соціально-філософських і соціологічних підходів до трудової діяльності.
І. Прибитюва	Безробіття, соціальний захист знедолених груп, бідність населення, новітні еміграційні процеси.
А. Ручка	Ціннісні орієнтації молоді, стимулювання та мотивація праці, соціологія культури.
М. Сакада	Соціальне управління, керівництво і лідерство, відносини між робітниками і роботодавцями, стимулювання та мотивація праці.
Ю. Сасню	Трудові ресурси, експертні оцінки в соціологічних дослідженнях.
Л. Сидоренко	Соціологія освіти.
Л. Сохань	Особистість, її життєвий шлях, формування життєвої програми, механізми досягнення успіху та життєствердженість.
В. Судаков	Теорія і методологія соціологічного пізнання, соціальних технологій та соціальної бази.
Є. Суїменко	Управління й керівництво, підприємництво та приватизаційні процеси, економічна соціологія, соціологія праці.
В. Тарасенко	Формування і розвиток соціальних потреб, соціальне споживання та споживацтво, пізнавальні технології в соціології.
А. Хоронжий	Економічна соціологія, соціологія управління, аналітична соціологія.
В. Хмельнов	Теорія макросоціальних структур і процесів та соціології особистості.
Ю. Чернецький	Соціологія освіти, менеджмент, маркетинг, державне та регіональне управління.
Н. Черниш	Етносоціологія, соціологія культури, теоретична соціологія.
В. Чорноволенко	Престиж професій, соціально-професійна орієнтація молоді, відтворення структури трудової зайнятості.
М. Чурилов	Методика соціологічних досліджень, політична культура населення.
М. Шульга	Міжетнічні відносини, формування особистості у сфері етнічної культури, інтеграції поліетнічного суспільства.
О. Якуба	Соціальна структура, соціальні інстинкти, соціальна активність, особа в системі соціальних зв'язків.
Ю. Яковенко	Теорія і методологія соціології.

ТЕМА 2. СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА, ЙОГО СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

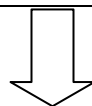
Основні ознаки і підсистеми суспільства

Основні ознаки суспільства

* <i>спільна територія</i>, яка становить основу соціального простору, що в ньому проживають, взаємодіють, формують і розвивають взаємозв'язки члени суспільства
* <i>загальноприйнята система норм і цінностей, система культури, що є основою зв'язків між людьми.</i> Завдяки цьому суспільство має велику інтегруючу силу, воно соціалізує кожну людину, кожне покоління людей, підпорядковуючи їхню поведінку чинним нормам і інтегруючи її до загальної системи зв'язків
* <i>саморегуляція, саморозвиток</i> - здатність підтримувати й постійно відновлювати високу інтенсивність внутрішніх взаємозв'язків, забезпечувати стійкість соціальних утворень
* <i>автономність</i>, суспільство здатне без втручання зовнішніх сил створити для людей такі форми організації та умови їх життя, які необхідні для задоволення їхніх потреб, їхнього самоствердження й самореалізації.

Основні підсистеми суспільства

* <i>економічна</i>, що забезпечує виробництво товарів та послуг, необхідних для задоволення потреб людини
* <i>культурна</i>, що дає можливість реалізувати моральні інтереси індивідів і сприяє нормативному врегулюванню їхньої поведінки і суспільства в цілому
* <i>соціальна</i>, яка регламентує споживання і розподіл всіх благ, виконує функції інтеграції, соціального контролю, самореалізації
* <i>політична</i>, що здійснює загальне керівництво й управління суспільством завдяки функціям прийняття рішень та мобілізації ресурсів на їх виконання

СУСПІЛЬСТВО – КРАЇНА – ДЕРЖАВА

Суспільство

Найбільше об'єднання людей з усталеними зв'язками між ними, різноманітною взаємодією, спільною територією, історією та культурою

Країна

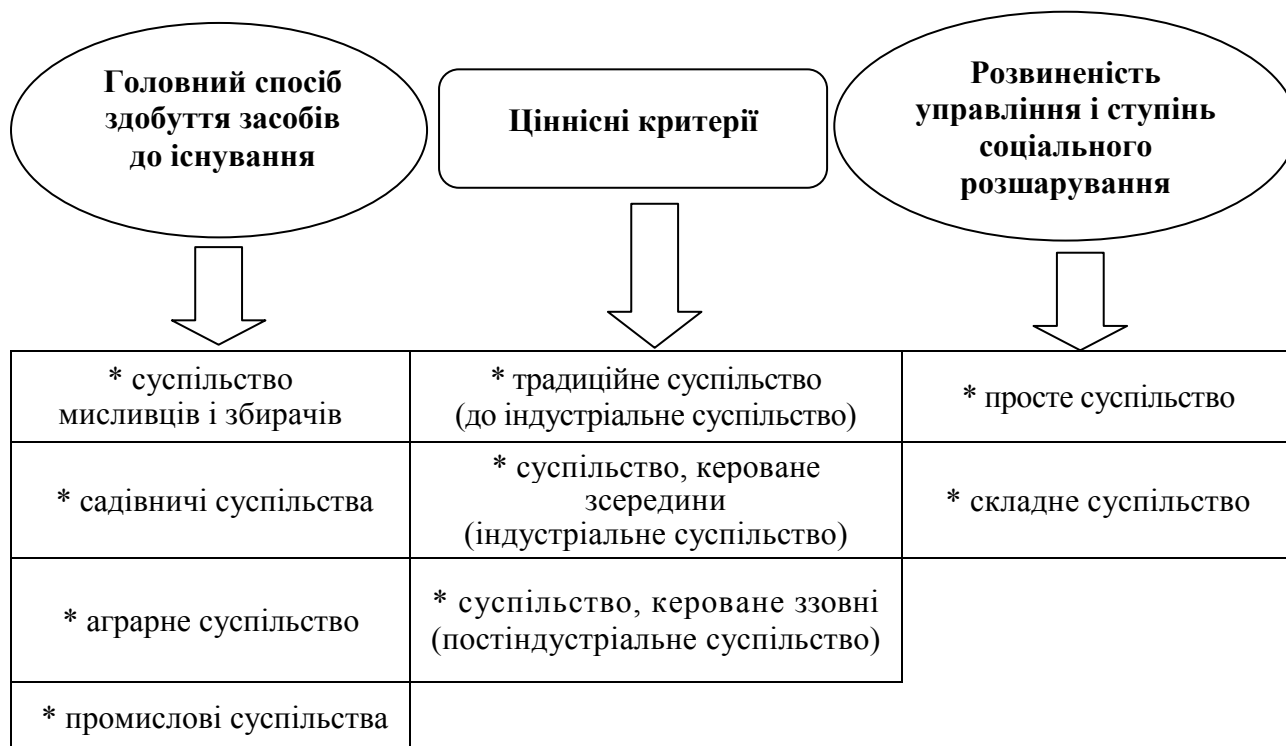
Відокремлена територія незалежного проживання даного суспільства зі своїми кордонами і суспільним устроєм.

Держава

Політична організація даного суспільства (країни) з певним режимом влади і органами управління.

Типологізація суспільств

Типологізація суспільств – це класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших

Прості й складні суспільства

СУСПІЛЬСТВО	
<i>Просте</i>	<i>Складне</i>
● Кровоно-родові зв'язки ● Родоплемінна організація суспільства ● Немає майнової диференціації в суспільстві) ● Немає класів і держави	● Широкі і різноманітні зв'язки між людьми ● Соціальне розширення (класи, верстви, заможні – незаможні; ті, що управляють, і ті, ким управляють...) ● Багаторівневе управління суспільством через державу
Виникло – 50-40 тис. рр. тому	Виникло – 10-6 тис. рр. тому

ДОІНДУСТРІАЛЬНЕ ТА ІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО

	Доіндустріальне суспільство	Індустріальне суспільство
1. Період виникнення	– 6 тис. р. тому	– 250 pp. тому
2. Ключова сфера економіки	Сільське господарство	Промисловість
3. Провідну роль у суспільстві займають	Церква і армія	Промислово-фінансові корпорації
4. Соціальна структура	Відносно проста: декілька статусів і ролей, декілька (окрім сім'ї) розвинутих інститутів	Складна: розмаїття статусів і соціальних ролей, багато розвинутих інститутів, таких як освіта, наука і т.п.
5. Статуси	В основному приписні	Зберігається частина на приписних, але зростає кількість і роль набутих
6. Соціальні групи	Переважно первинні (персоналізовані, з тісними зв'язками)	Переважно вторинні (неперсоналізовані анонімні)
7. Розмір територіальних спільнот	Невеликі територіальні спільноти (села)	Великі територіальні спільноти (міста, урбаністичні агломерації)
8. Розподіл праці	Відносно невелика кількість критеріїв розподілу праці, в основному тих, що базуються на статевих або вікових параметрах	Більш досконала система розподілу праці, що базується на численних параметрах
9. Цінності	Традиційно орієнтовані, релігійні	Зорієнтовані на майбутнє, світські
10. Культура	Гомогенна: більшість людей поділяють спільні норми та цінності, обмежене коло субкультур	Гетерогенна: численні субкультури дотримуються різноманітних норм та цінностей
11. Технологія	Примітивна, ґрунтується, в основному, на м'язовій силі людей і тварин	Розвинута, ґрунтується, в основному, на енергії машин та механізмів.
12. Соціальні зміни	Повільні	Швидкі
13. Система управління	Примітивна – спадкова влада, правління старійшин	Складна – функціонують інститути управління, спеціальні органи управління

Основні риси постіндустріального (інформаційного) суспільства:

- Технічний базис – інформаційний.
- Основа добробуту суспільства – знання.
- Провідна галузь – сервіс (послуги).
- Масовий клас – менеджери.
- Принцип управління – узгодження.
- Соціальна структура – функціональна, сотова.
- Політичний режим – демократичний.
- Ідеологія – гуманізм.
- Релігія – дрібні конфесії.

Види соціальних змін:

<i>Структурні</i>	<i>Процесуальні</i>	<i>Мотиваційні</i>	<i>Функціональні</i>
Зміни, які торкаються структур різноманітних соціальних утворень	Зміни, що торкаються соціальних процесів	Зміни у сфері мотивацій індивідуальної та колективної поведінки	Зміни, що торкаються різноманітних функцій соціальних систем, інститутів, організацій

Фактори, що впливають на процес соціальних змін:

- > Природне оточення.
- > Демографічні зміни.
- > Ідеї.
- > Події.
- > Людські дії.
- > Технологія.

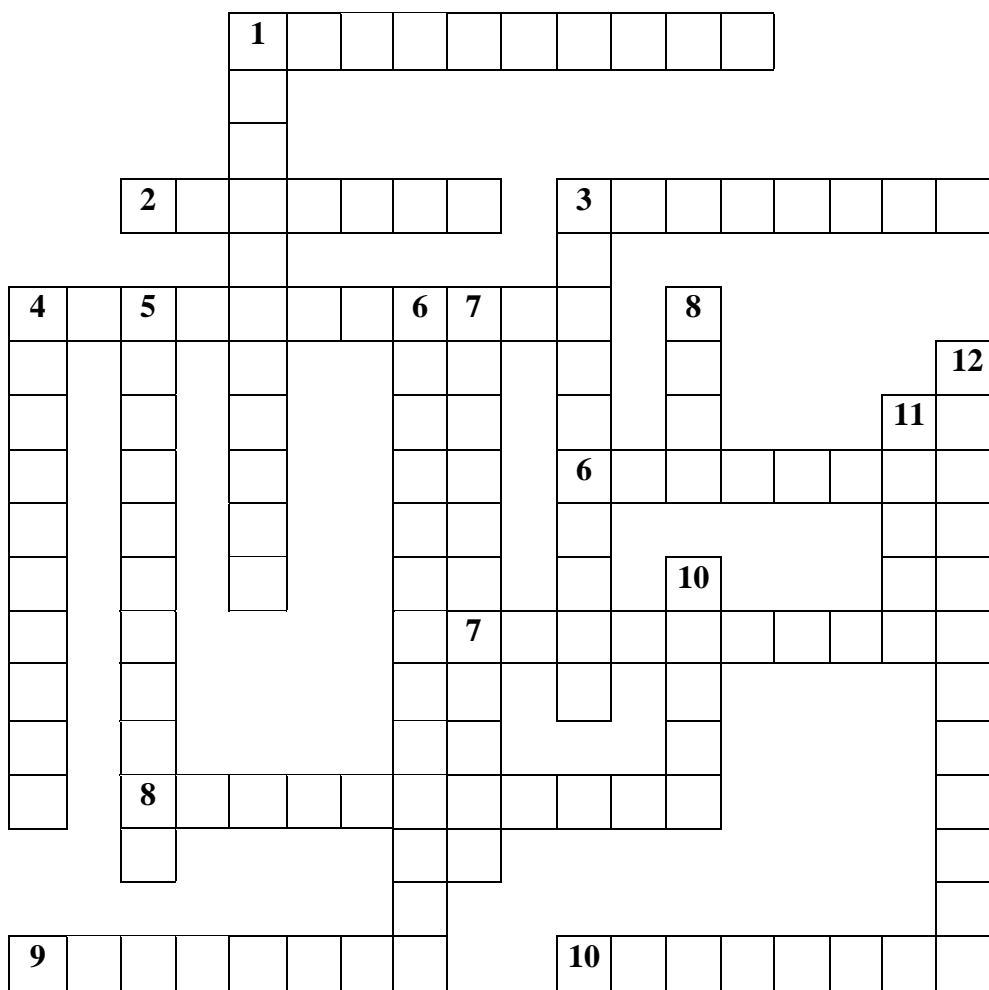
Базові тези двох теорій, які пояснюють процес соціальних змін

Функціоналісти вважають, що:	Конфліктологи вважають, що:
1. кожне суспільство є відносно стабільним	1. суспільство перебуває у стані безперервних змін
2. суспільство є вдало інтегрованим цілим	2. кожне суспільство переживає конфлікт і напруженість
3. кожен елемент суспільства вносить свій вклад в його функціонування	3. кожен елемент суспільства вносить свій вклад в його зміну
4. кожне суспільство підтримує свою цілісність за рахунок спільних цінностей його членів	4. кожне суспільство підтримує свою цілісність, тому що одна частина його (еліта) панує над іншою (масою)

Кросворд

По горизонталі:

1. В якому суспільстві індивіди керуються традиційними цінностями, будучи обмеженими в виборі, змушені діяти згідно з традиціями?
2. Суспільство, в якому існує поділ на основні класи.
3. Галузь відносин між соціальними суб'єктами (класами, соціальними групами, національними спільнотами, державами) щодо здійснення політичної влади.
4. Сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми.
5. Хто з відомих вчених вважав, що суспільство – це живий організм, сутністю якого є залежність усіх соціальних підсистем від економічної?
6. Цілісне утворення, яке має свою внутрішню структуру, структурні елементи і зв'язки.
7. Різні і глибинні зміни у всьому суспільному житті, в результаті яких суспільство переходить з одного якісного стану в інший, - це соціальна ?
8. Ця модернізація є реакцією на досягнення розвинутіших країн, формою "наздоганяючого розвитку" з метою подолання історичної відсталості.
9. В якому суспільстві праця втрачає своє попереднє основне значення?
10. Яка концепція заснована на аналізі розподілу соціальних ролей між особами жіночої та чоловічої статі?

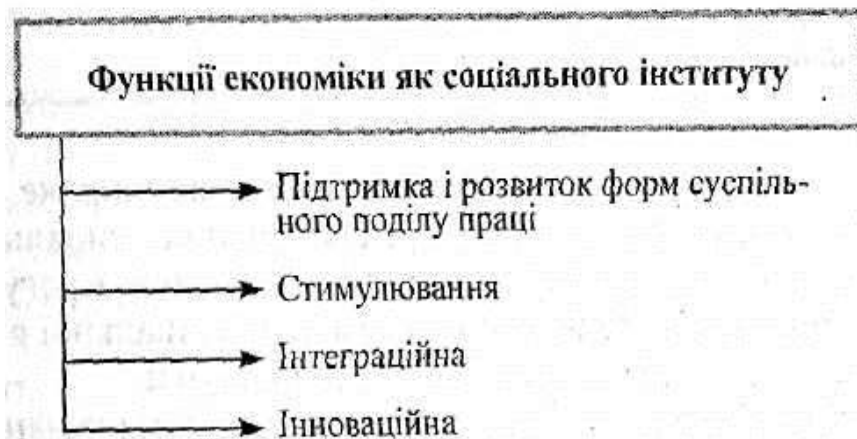
По вертикалі:

1. Суспільство, яке не допускає інших форм власності, крім державної, іншої ідеології, крім комуністичної.
3. Такі суспільства виникають наприкінці XVIII ст. з появою промислового виробництва, розвитку системи державного управління.
4. Суспільство, яке організовується на основі принципу споживання.
5. Форма бездержавного суспільства, основним способом соціальної організації якого є система.
6. Соціальна ... – поділ суспільства на вертикально розташовані соціальні групи і верстви (страти), які мають різний престиж, власність, владу, освіту і т. д.
7. Новий тип суспільства, заснований на нових досягненнях електроніки, інформатики, кібернетики.
8. Угрупування людей на основі нерівного становища щодо основних соціальних ресурсів, які визначають їхні життєві шанси, соціальні можливості спільно діяти.
9. Для кого суспільство – це взаємодія людей, яка є продуктом соціальних, тобто орієнтованих на інших людей, дій?
10. Можливість здійснювати свою волю, нав'язуючи її іншим людям за допомогою авторитету, права, насильства.
11. Спільність людей, яка пов'язана спільною територією, мовою, культурою, історичною долею, звичаями і традиціями.
12. Механізм самовідтворення еліти, що склався в радянському суспільстві.

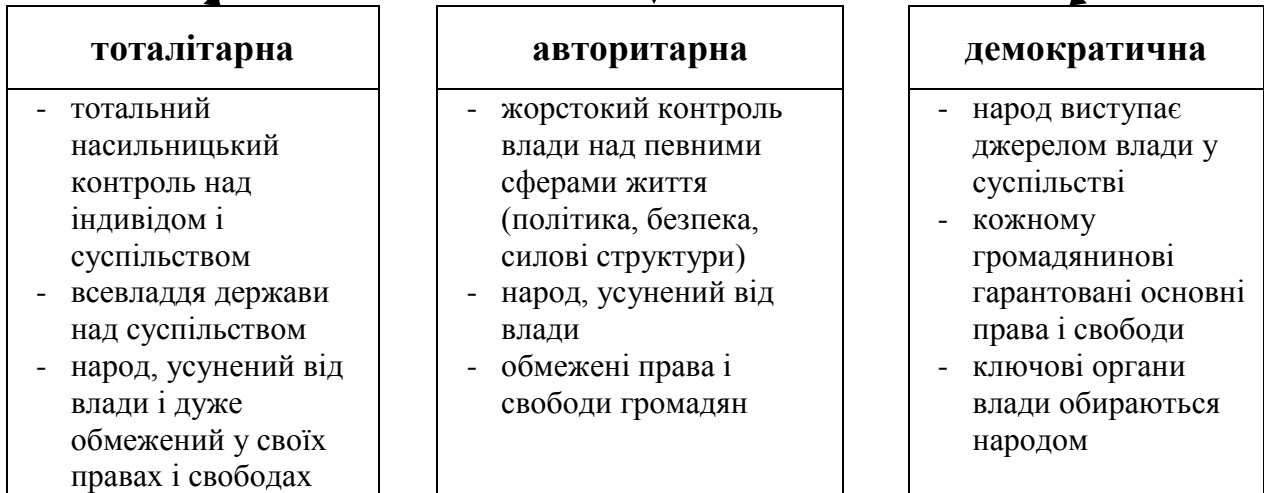

Соціальна структура сучасного українського суспільства

- Вищий клас професіоналів, адміністратори
- Технічні спеціалісти середнього рівня
- Комерційний клас, дрібна буржуазія
- Кваліфіковані робітники
- Робітники, що не мають кваліфікації
- Інженерно-технічні працівники та рядові службовці
- Науково-технічна та гуманітарна інтелігенція, студенти
- Особи, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю
- Землероби (фермери, колгоспники)

Основні типи держав

Елементи соціальної структури

- Статуси і ролі
- Індивіди (люди)
- Соціальні групи і спільноти
- Соціальні інститути, організації
- Соціальні взаємодії
- Соціальні відносини
- Соціальні функції

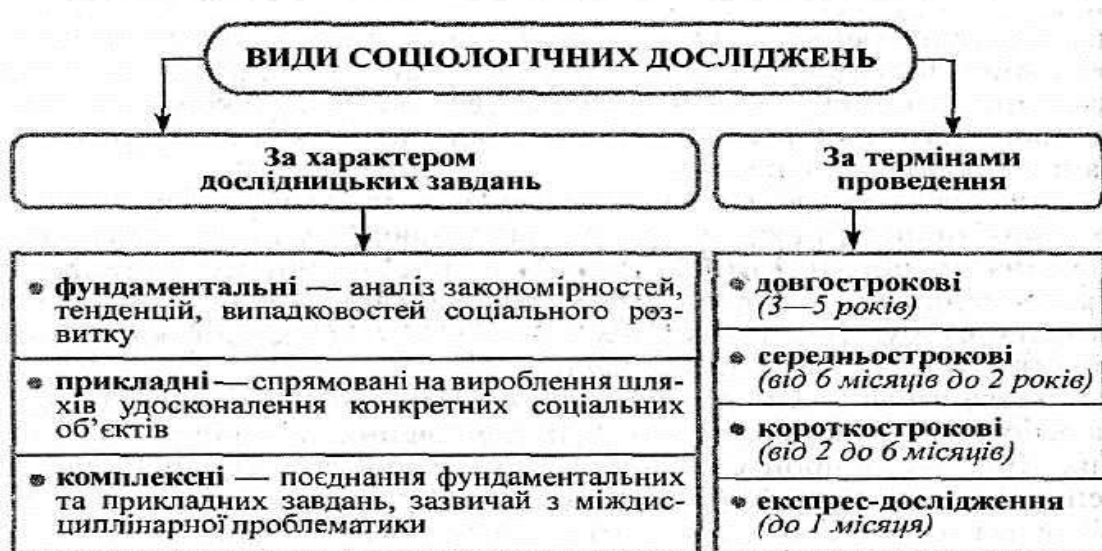
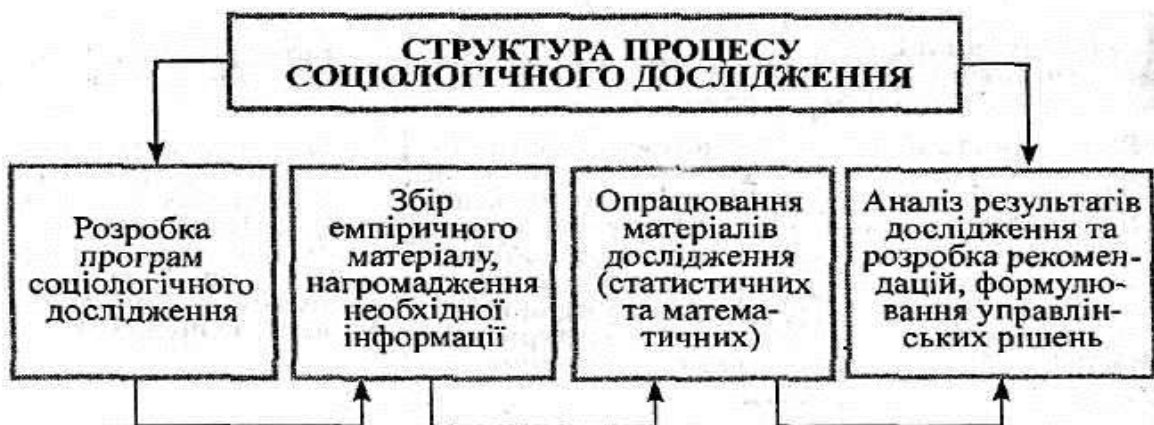
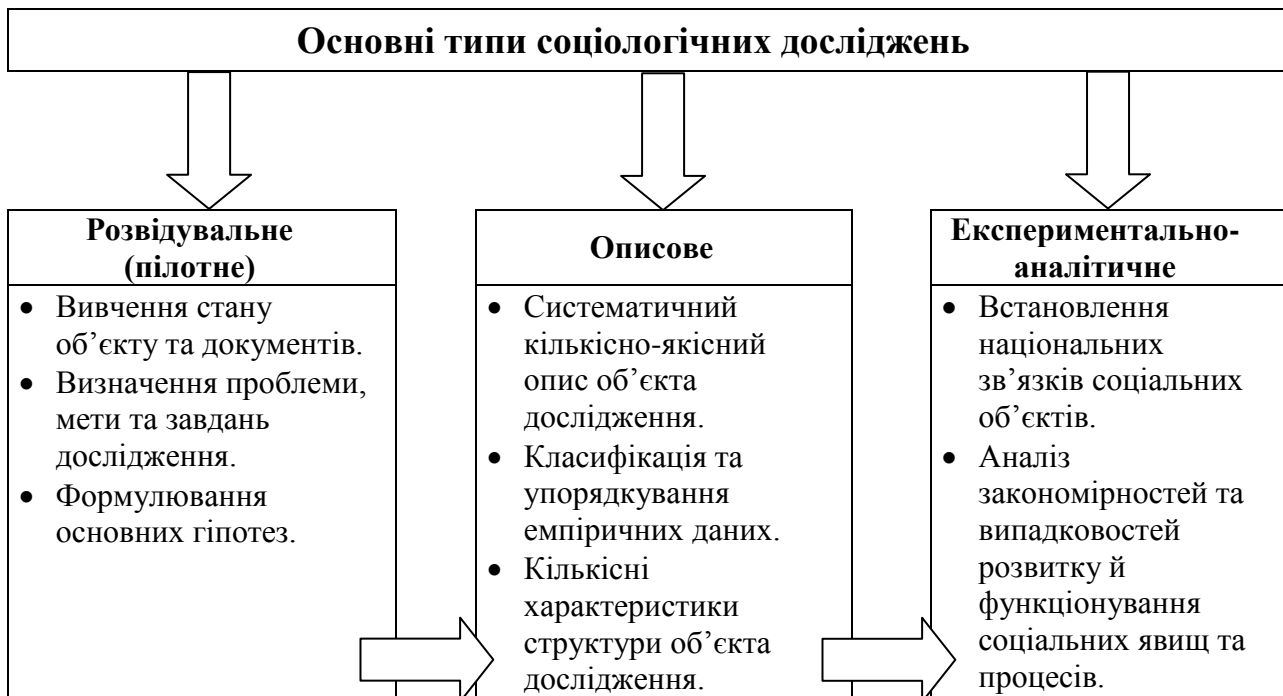
Висота рангу

Основні особливості малої групи

- Прямий або опосередкований контакт між членами групи, міжособистісна взаємодія і взаємовплив.
- Наявність загальної мети і діяльності, переживання спільних почуттів.
- Внутрішньогрупова розподіленість функцій і соціальних ролей.
- Спільність інтересів, соціальних норм, звичаїв, форм поведінки.
- Певна локалізація у просторі і усталеність у часі.

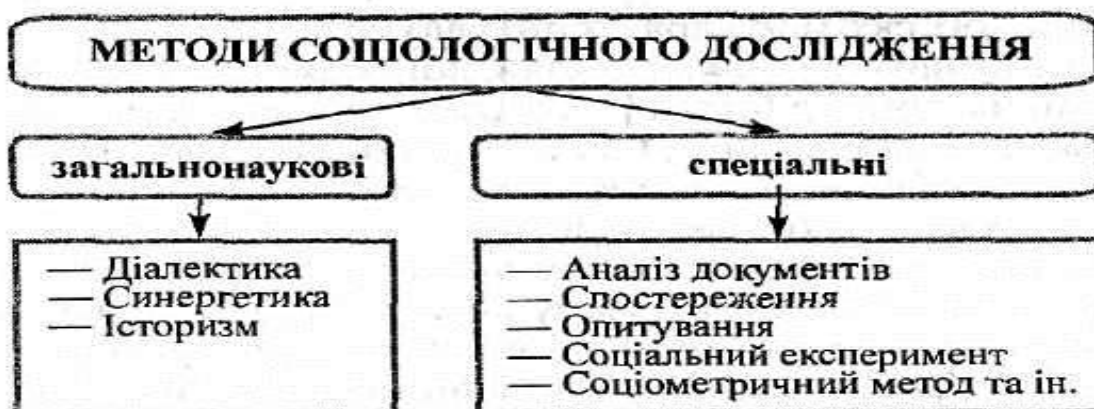
ТЕМА 3.
ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.
МЕТОДИ ЗБИРАННЯ ТА АНАЛІЗУ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

ФУНКЦІЇ ПРОГРАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічна	Методична	Організаційна
• Визначення наукових проблем • Формулювання мети та завдань дослідження • Визначення об'єкта та предмета дослідження • Співвідношення даного дослідження з науковими досягненнями	• Загальний логічний план дослідження • Визначення шляхів, методів та способів збору, аналізу й опрацювання інформації • Розробка процедури дослідження • Аналіз результатів дослідження	• Поділ праці та завдань у дослідницькому колективі • Налаштування та здійснення контролю за процесом дослідження • Публікація результатів дослідження

Метод аналізу документів

Переваги

- Стабільний стан об'єкта дослідження, можливість повторного звернення до об'єкта.
- В об'єкті міститься не тільки інформація, а й ставлення авторів до неї.
- Інформація упорядкована, структурована, узагальнена.

Особливості застосування

- Інформація має вторинний характер, безпосередній контакт з реальністю відсутній.
- Інформація залежить від позиції авторів документа.
- Автор документа фіксує не лише реальні, а й минулі події.
- Зміст інформації залежить від її форми.

Недоліки

- Дослідження носить пасивний характер, оскільки дослідник не має контакту з реальністю.
- Висновки дослідження будуються на підставі вторинної інформації.
- Мова документа не збігається з мовою дослідження, тому можливий «камуфляж» форми документа.

Метод спостереження

Переваги

- Оперативність отримання інформації.
- Відносна дешевизна, не потрібен складний інструментарій.
- Можливість використання в пошукових дослідженнях.

Особливості застосування

- Поділ на спостереження за нею здійснюються водночас.
- Безпосередній контакт соціолога з об'єктом дослідження.
- Цілісність сприйняття, єдність раціонального та емоційного в процесі спостереження.
- Спостереження може бути складною частиною інших методів.

Недоліки

- Локальність спостережуваних явищ.
- Як правило, неможливі повторні спостереження подій, що досліджуються.
- Інформація переважно про дії людей, а про цілі, мотиви, цінності її практично немає.
- Перекручування даних через спостережуване «зараження» стереотипами групи, що спостерігається.

Метод соціального експерименту

Переваги
- Забезпечує отримання інформації завдяки впливу на об'єкт дослідження чинників, які управляються та контролюються.
- Дозволяє створювати сконструйовану модель соціального процесу й перевіряти її раціональність та доцільність.
- Надає можливість використовувати сучасну оргтехніку та дослідницькі технології.

Особливості застосування
- Натуральний експеримент передбачає безпосереднє втручання соціолога в реальний хід подій та явищ.
- Визначення найдоцільніших, таких, що управляються та контролюються, чинників впливу на об'єкт.
- Можливість змін та удосконалення відносин між елементами об'єкта дослідження та поведінки об'єкта в процесі експерименту.

Недоліки
- Неможливість повної аналогії соціального експерименту з соціальною реальністю.
- Відносно великі витрати коштів та часу на проведення експерименту.
- Не завжди може бути можливою реалізація результатів експерименту в соціальній практиці.

ТЕМА 4.

СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ І СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ СУСПІЛЬСТВА ТА СОЦІАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Етапи утворення соціального інституту

- Виникнення потреби, задоволення якої вимагає сумісних організованих дій, регулювання спільних цілей.
- Поява соціальних норм і правил в ході стихійної соціальної взаємодії, яка здійснюється методом проб і помилок.
- Поява процедур, пов'язаних з нормами і правилами.
- Інституціоналізація норм і правил, процедур, тобто їх прийняття, практичне застосування.
- Встановлення системи санкцій для підтримки норм і правил, диференційованість їх застосування в окремих випадках.
- Створення системи статусів і ролей, які охоплюють всіх без винятку членів інституту.

Складові елементи соціального інституту

- Своя мета, тобто він має коло питань, які охоплює своєю діяльністю.
- Певне коло функцій, передбачених для розв'язання цих проблем.
- Наявність засобів і установ, за допомогою яких досягаються цілі інституту (це можуть бути засоби матеріальні, символічні або ідеальні). Наприклад, церква як релігійний інститут має матеріальні установи (храми та їх обладнання), символи (хрест, облатка) і ідеальні предмети, в які люди вірять і які через цю віру впливають на їхню поведінку.
- Наявність певних санкцій як стосовно осіб, що виконують інституціоналізовані функції, так і стосовно осіб, що є об'єктом цих санкцій.

Основні риси соціальних організацій

- Утворені для реалізації певних цілей, прагнуть якомога швидше і ефективніше досягти цих цілей.
- Члени організації розподіляються по ієрархічній драбині відповідно до статусів і ролей.
- Виникає на основі поділу праці, її спеціалізації за функціональною ознакою.
- Управляючі підсистеми формують свої механізми і засоби регулювання і контролю за діяльністю різних елементів організації.

Параметри соціальної структури (за Р. Блау)

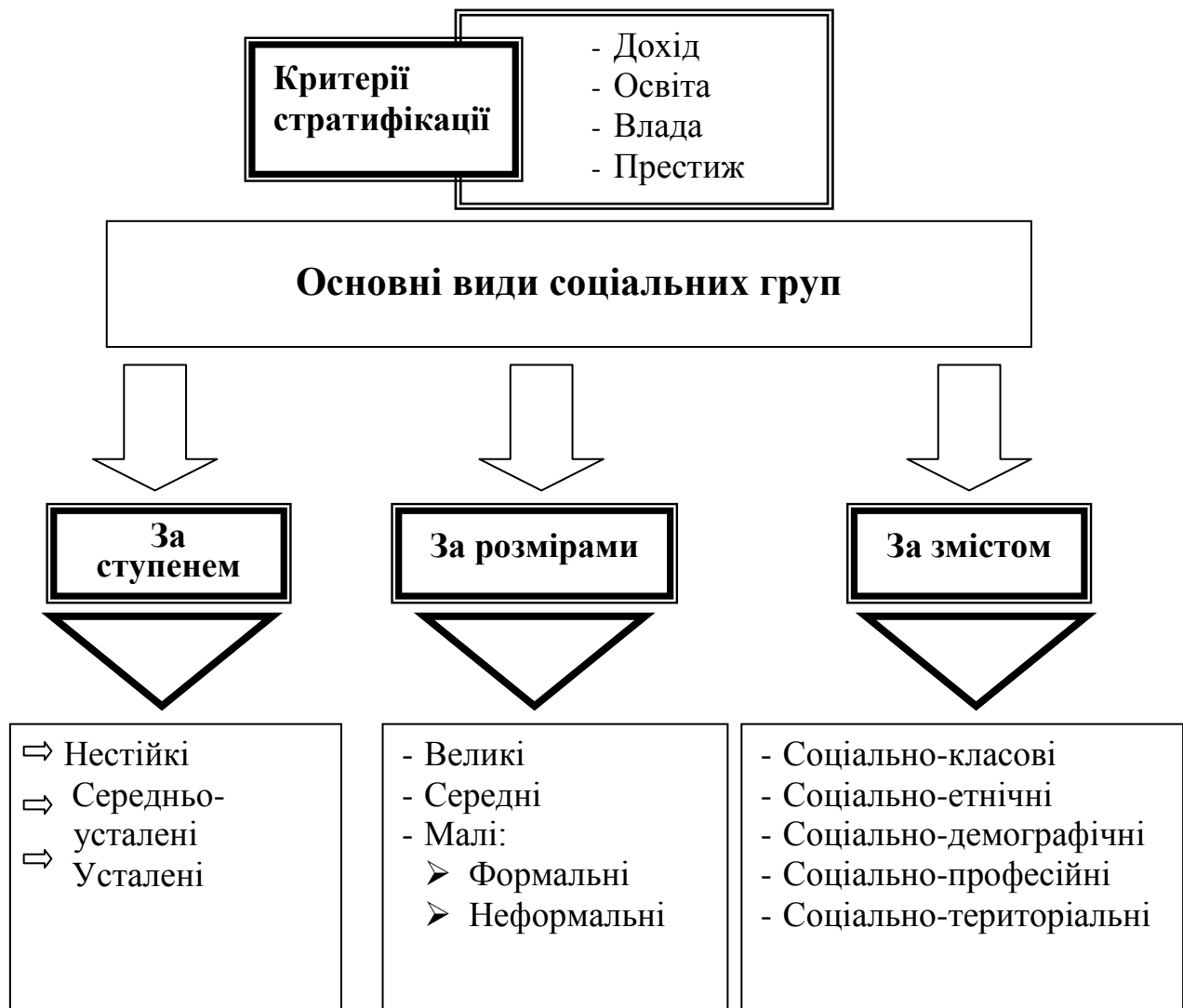
Номінальні параметри	Рангові параметри
- Стать - Раса - Етнічна незалежність - Віросповідання - Місце проживання - Сфера діяльності - Політична орієнтація - Мова - Влада	- Освіта - Дохід (заробітна плата) - Багатство (спадщина або нагромадження) - Походження - Вік - Адміністративна посада Інтелігентність - Престиж

Основні страти	Рівень добробуту	Основне коло людей
Вищий клас	Дуже високий	Правляча еліта, крупні бізнесмени, банкіри, фінансисти, частина творчої інтелігенції
Умовно середній клас	Від заможного до задовільного	Середні і дрібні підприємці і люди з постійною зайнятістю і регулярним одержанням доходу
Нижчий клас	Низький і дуже низький	Люди, що живуть на і за межею бідності

Методологічні підходи до аналізу соціальної стратифікації

1. Стратифікація природна, необхідна, немінуча, бо пов'язана з багатоманітністю потреб, функцій і соціальних ролей. 2. Винагорода здійснюється у відповідності з роллю і тому справедлива. 3. Стратифікація забезпечує оптимальне функціонування суспільства.	1. Стратифікація не необхідна, але й не немінуча. Вона виникає з конфлікту груп. 2. Стратифікація не справедлива, її визначають інтереси можновладців. 3. Стратифікація утруднює нормальне функціонування суспільства.	1. Стратифікація не завжди є необхідною і корисною. Вона з'являється не лише в силу природних потреб, але й на основі конфлікту, що виникає у результаті розподілу додаткового продукту. 2. Винагорода може бути справедливою і несправедливою. Стратифікація може сприяти, а може утруднювати розвиток.

Критерії стратифікації у відкритих системах

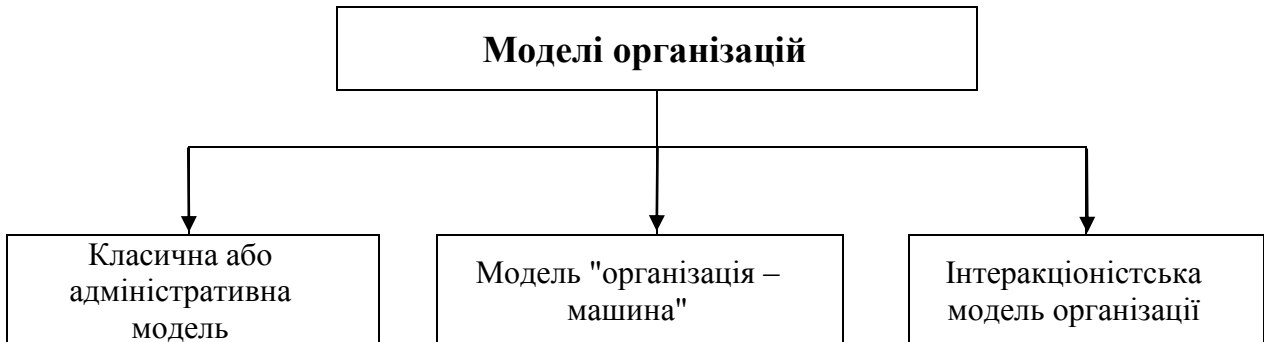
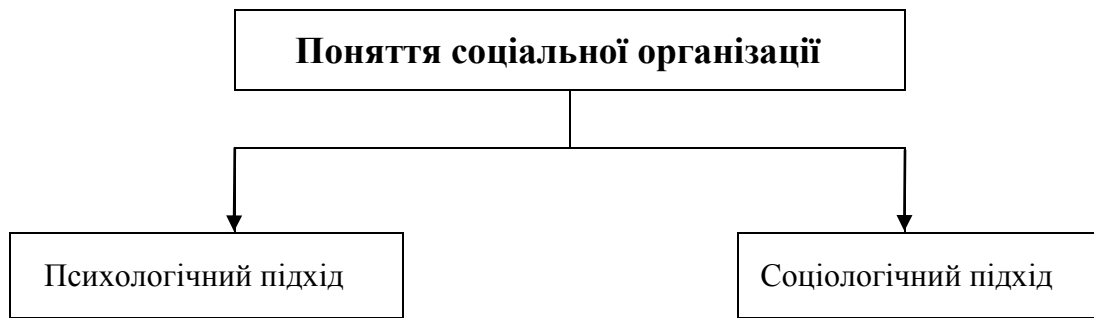

Види соціальної мобільності

Характеристика соціально-стратифікаційної системи

Основні страти	Рівень добробуту	Рівень освіти і професійна кваліфікація	Рівень допуску до прийняття владних рішень	Основне коло людей
Вищий клас	Дуже високий	Високий	Утримують реальний контроль над ситуацією в суспільстві, формують громадську думку	Правляча еліта, крупні бізнесмени, фінансисти, топ-менеджери, частина наукової та творчої еліти
Середній клас	Від заможного до такого, що дозволяє задовольнити основні соціальні потреби	Достатньо високий, такий, що дозволяє займатися кваліфікованою працею, в т.ч. і в управлінні	Рівень "пересічного громадянина"	Середні і дрібні підприємці, основна маса інтелігенції, управлінців "середнього рівня", кваліфіковані робітники
Нижчий клас	Низький, на межі бідності	Як правило, невисокий, низький, за винятком "нових бідних" у нестабільних суспільствах, де навіть їх висока освіта і кваліфікація не має попиту на ринку праці	Як правило, не є самостійним у прийнятті владних рішень, виступають об'єктами управління	Як правило, наймані працівники зайняті некваліфікованою і мапо-кваліфікованою працею, безробітні
Андер-клас	Поза межею бідності	У більшості випадків найнижчий, або і відсутній.	Виступають як об'єкти управління, або і зовсім відсторонені від участі в громадсько-політичному житті.	Частина зайнятих найбільш не престижною працею, хронічно безробітні, бомжі.

Характеристики бюрократичної організації за М. Вебером

- Ієрархія влади у вигляді піраміди.
- Діяльність підпорядкована строгим правилам.
- Місце і оклад фіксовані.
- Приватне життя окремо від діяльності в організації.
- Посадові особи не володіють матеріальними ресурсами.

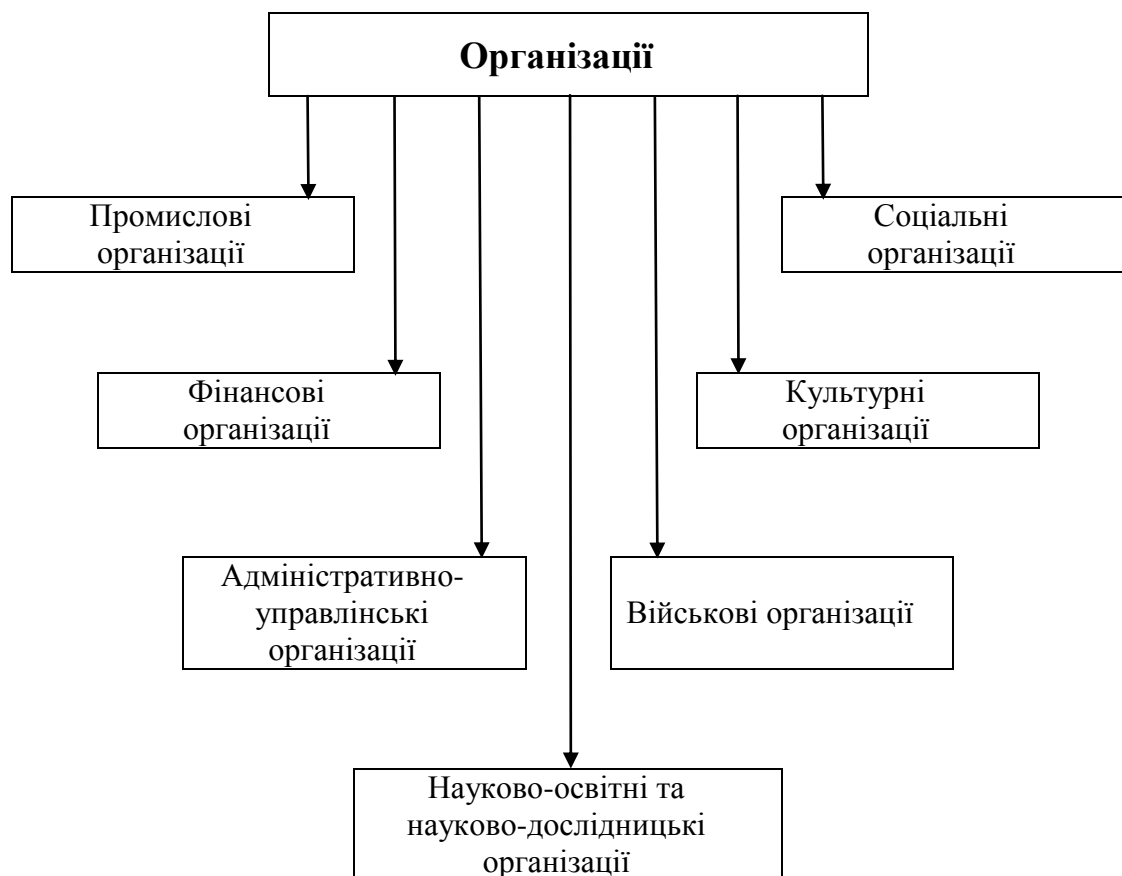
Освіта організацій за Е. Россу

Риси сучасної організації за А. Пригожиним

- Володіє цілеспрямованою природою.
- Люди розподіляються по статусах і ролям.
- Будується на основі поділу праці.
- Виділяються керуючі і керовані підсистеми.
- Специфічні засоби регулювання та контролю.

Класифікація організацій за роллю і місцем в системі суспільних відносин

Принципи функціонування формальної організації

- Координація, упорядкованість.
- Легітимація.
- Наявність власних цінностей і системи комунікації.
- Вертикальна мобільність.
- Постійне навчання та підвищення кваліфікації персоналу.

Принципи функціонування неформальної організації

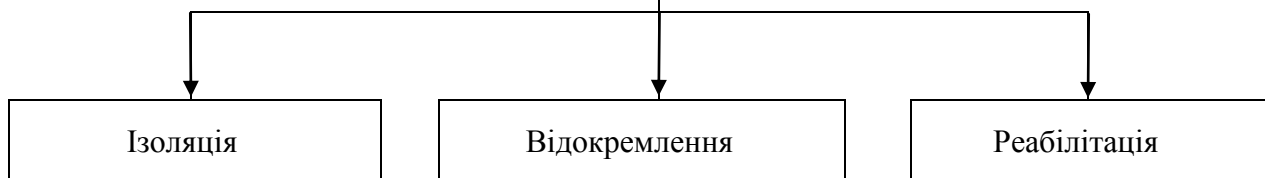
- Стихійно утворюється.
- Діяльність має дружній, особистісний, довірчий характер.
- Надає більше можливостей для творчості, неформального спілкування, впровадження нововведень.
- Діяльність її в вказаних аспектах більш ефективна.

ТЕМА 5.
СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА
ОСОБИСТОСТІ

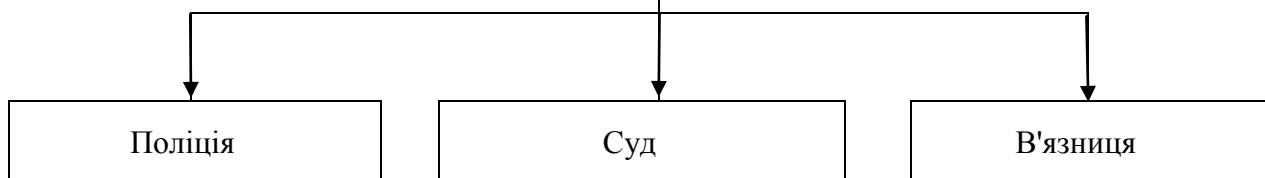
Типи неформального соціального контролю (за Дж. Кросбі)

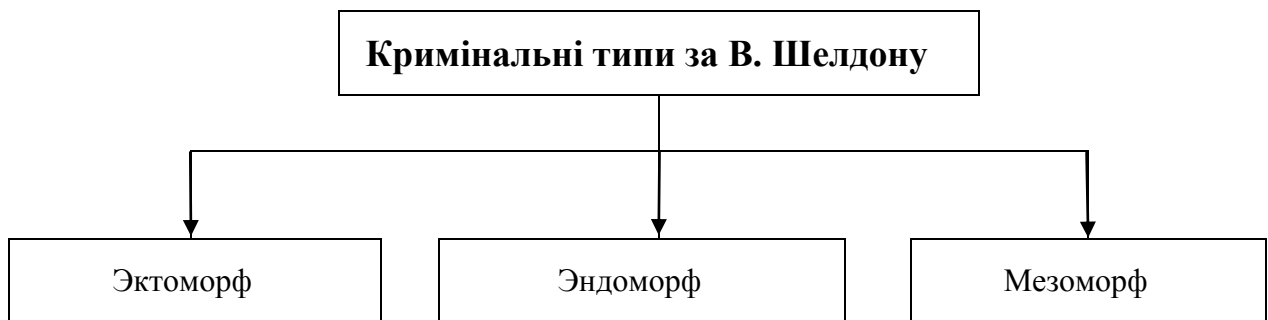
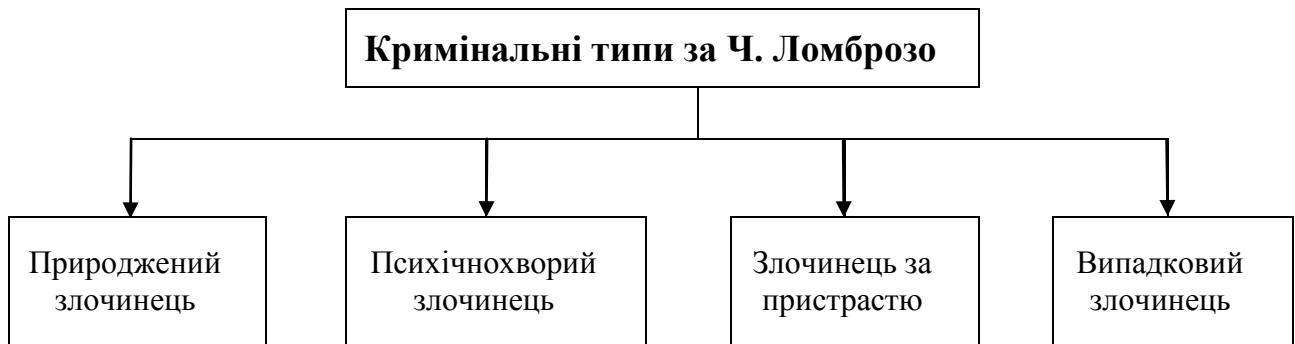
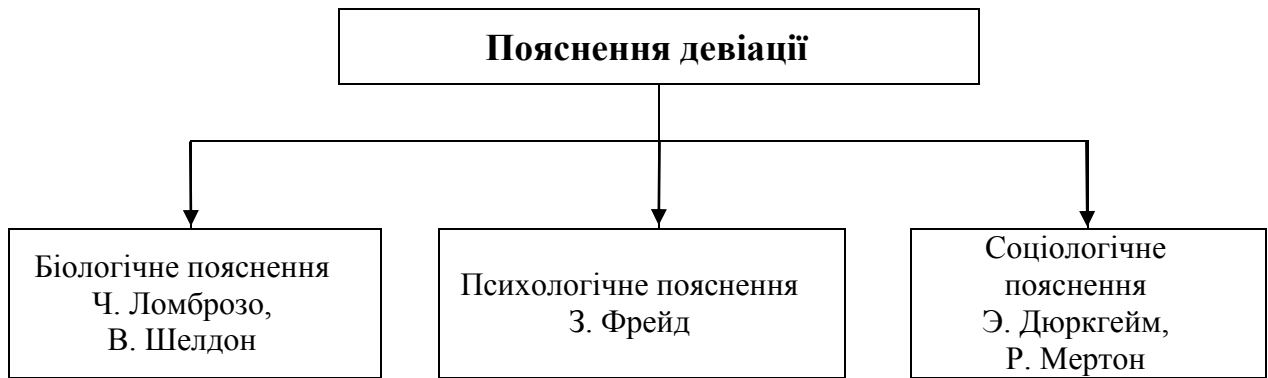

Класифікація типів формального соціального контролю (за Т. Парсонсу)

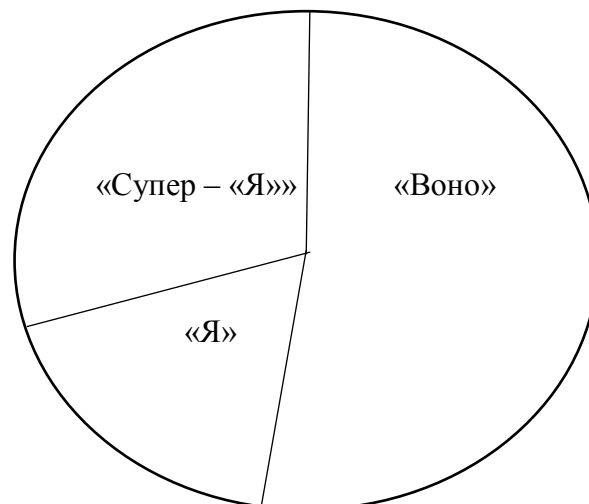

Система формального соціального контролю

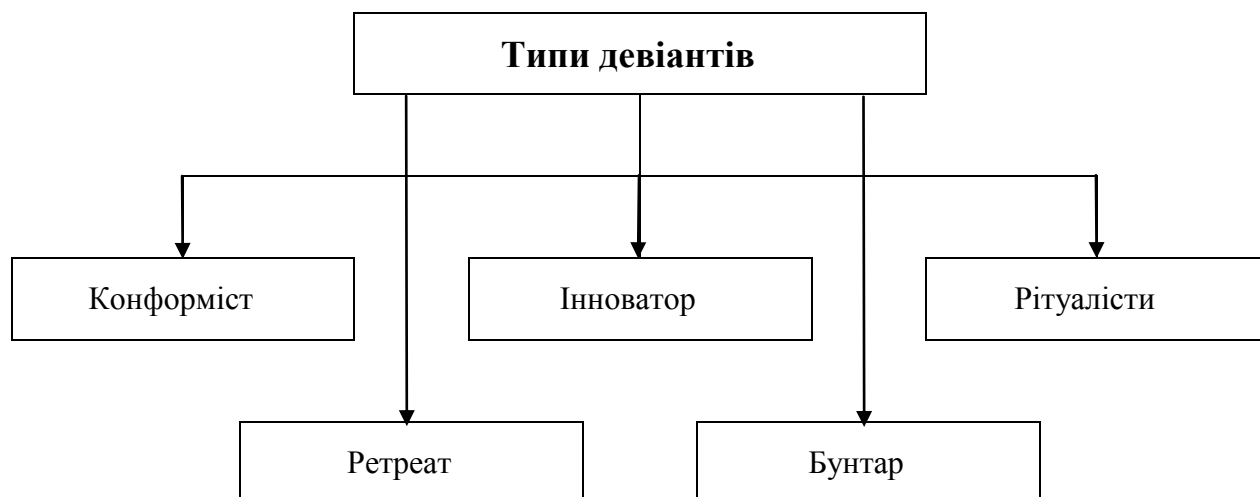

Дисбаланс підструктур особистості як фактор злочинної поведінки

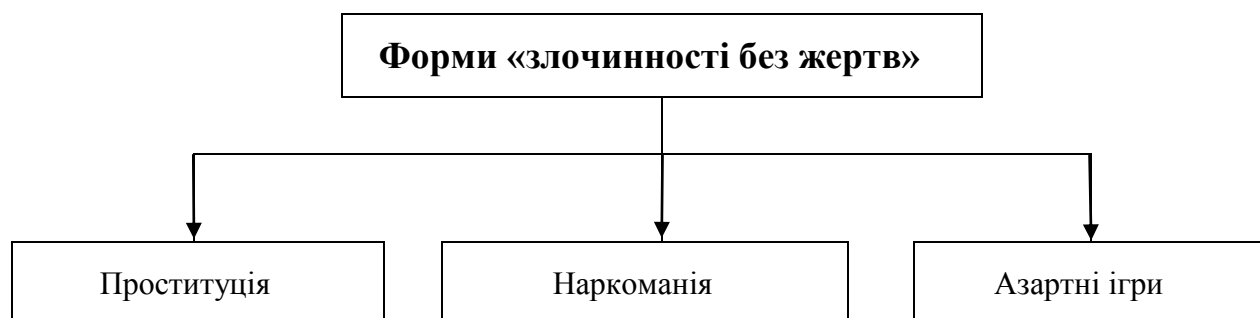

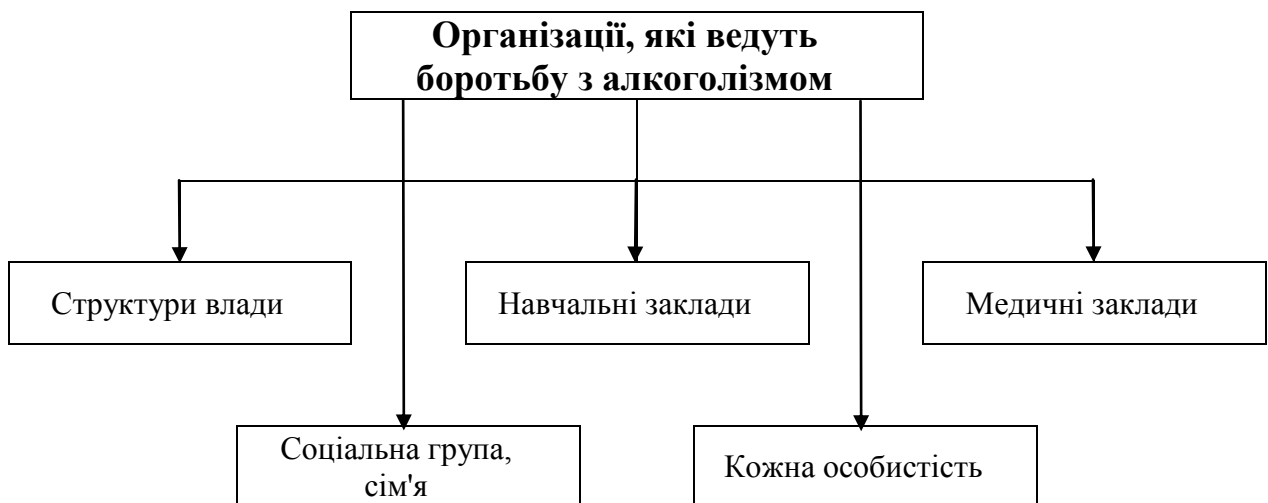
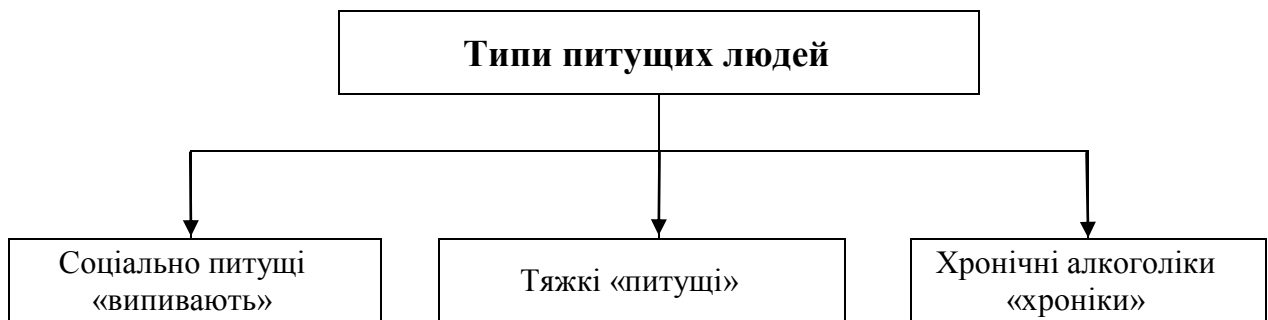
Типологія девіації за Р. Мертону

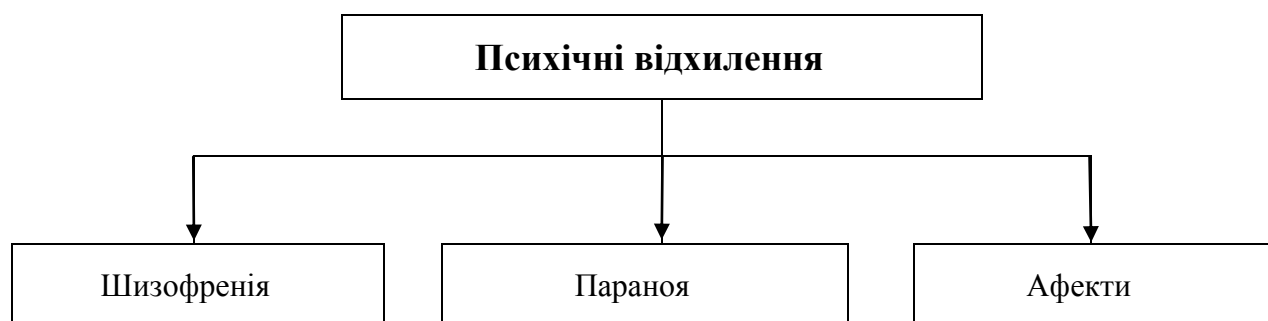
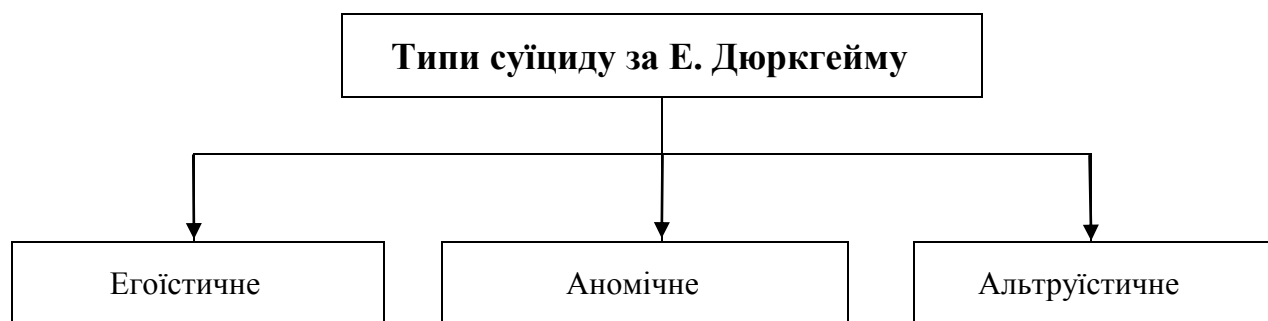
Динаміка злочинності в радянській Росії

Число (тис. осіб)	Рік
534	1961
702	1971
1087	1981
1416	1985

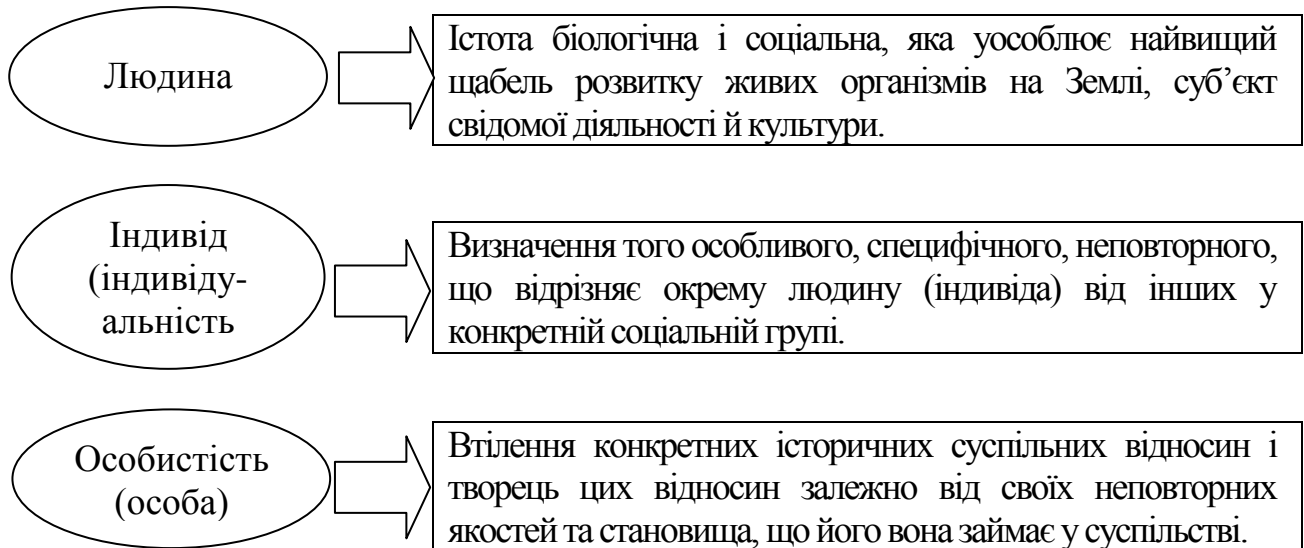

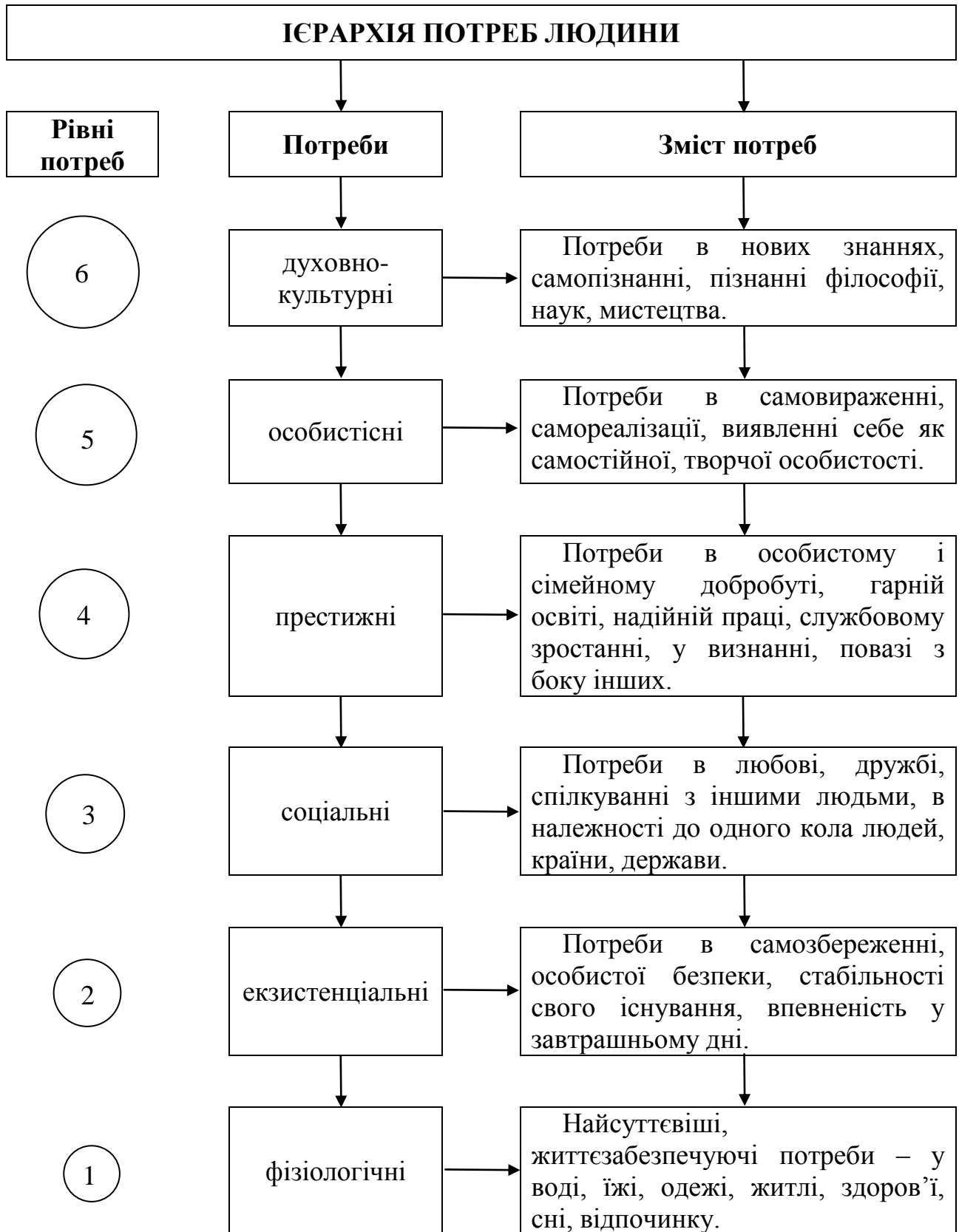
Організації	Способи та заходи
Структури влади	• обмеження виробництва алкоголю • обмеження продажу спиртних напоїв по місцю і часу • антиалкогольні пропаганда і агітація • поліпшення соціальних умов праці та побуту
Медичні установи	• виявлення та профілактика осіб, схильних до алкоголізму • надання медичної та психологічної допомоги алкоголезалежним людям • пропаганда здорового способу життя
Навчальні заклади	• виховання поколінь людей зі здоровими нахилами та інтересами
Первинна соціальна група питущої людини (рідні та близькі)	• може дуже вплинути і конкретну допомогу в позбавленні від алкоголізму
Кожна особистість	• може обмежити себе у вживанні спиртного • вплинути на свого питушого товариша

ТЕМА 6. СУТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

РІЗНИЦЯ МІЖ ПОНЯТТЯМИ ЛЮДИНА, ІНДИВІД, ОСОБИСТІТЬ

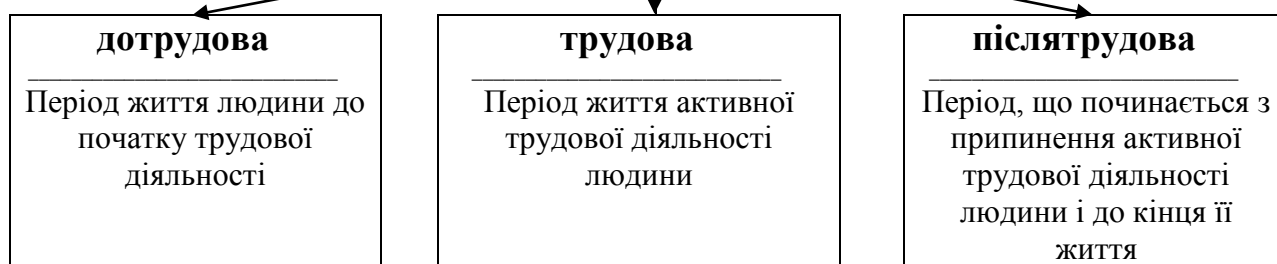

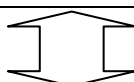
СОЦІАЛЬНІ ТИПИ ОСОБИСТОСТІ

Тип особистості	Характерні риси особистості
базисний	Людина, яка характеризується повним розумінням і виконанням соціально-правових і моральних норм (конституція, закони, традиції)
модальний	Особа, яка займає домінуюче становище у суспільстві, соціальній групі, іншій спільності
маргінальний	Людина (особа), яка залишила своє соціальне середовище (соціальну групу, націю, країну, державу) і адаптується в інше соціальне середовище

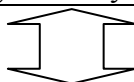
Три стадії соціалізації особи

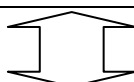
Термін "**людина**" вживається як родове поняття, що вказує на приналежність до людського роду – вищої сходинок розвитку живої природи на нашій планеті. Тобто це поняття вказує на якісну відмінність людей від тварин, на людину – продукт природи і служить для характеристики всезагальних притаманних всім людям якостей і особливостей, що знаходить свій вияв у назві "homo sapiens", або "людина розумна".

Термін "**індивід**" вживається у значенні "конкретна людина", одиничний представник людського роду, коли необхідно підкреслити, що йдеться не про все людство загалом і не про будь-яку людину в ньому.

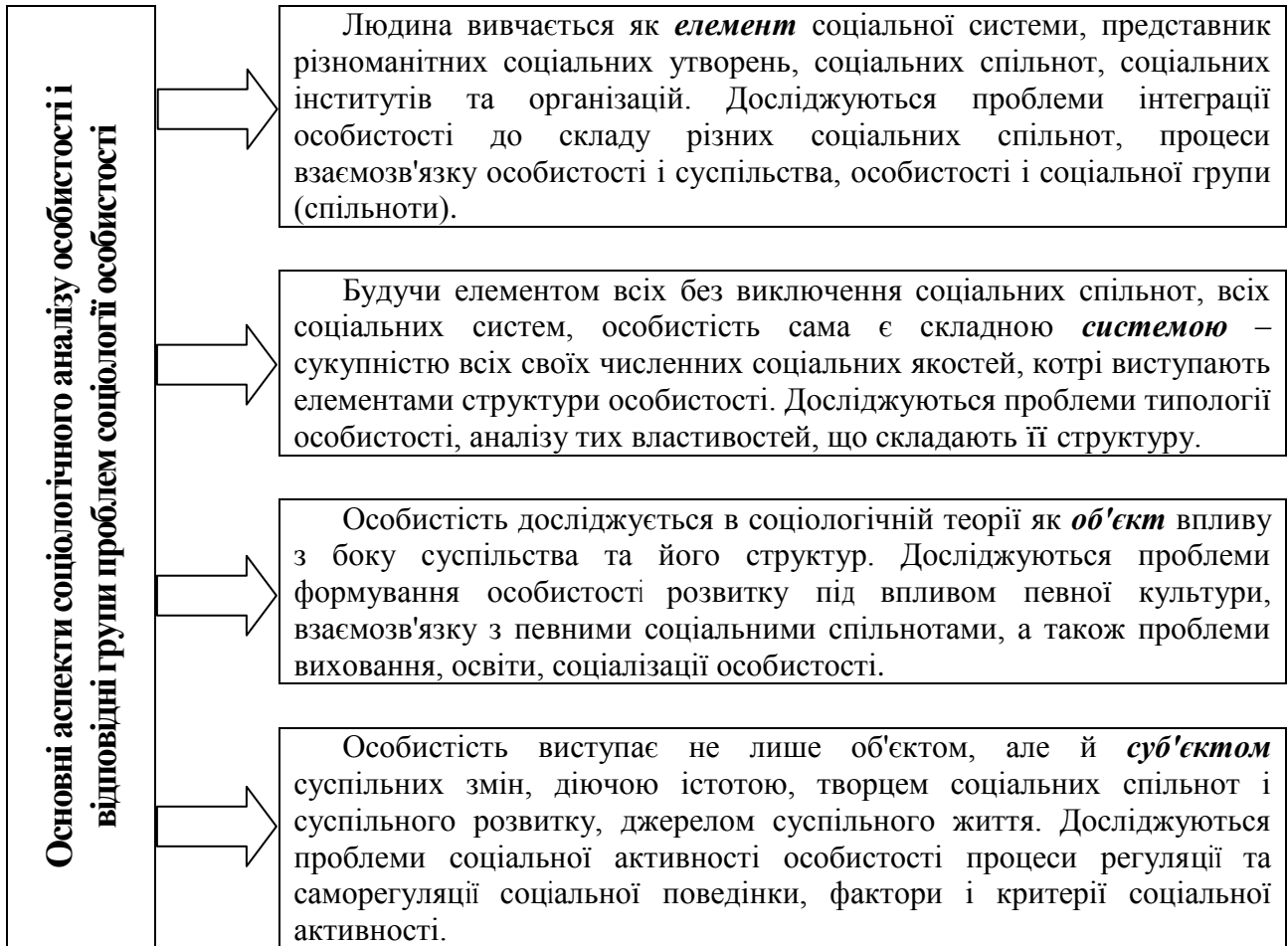

Термін "**особистість**" служить для характеристики соціального в людині. Якщо "людина" – це перш за все продукт природи, то "особистість" – продукт суспільства. Особистість – усталений комплекс якостей і властивостей людини, які набуваються під впливом відповідної культури суспільства і конкретних соціальних груп та спільнот, до яких вона належить і до життєдіяльності яких включається.

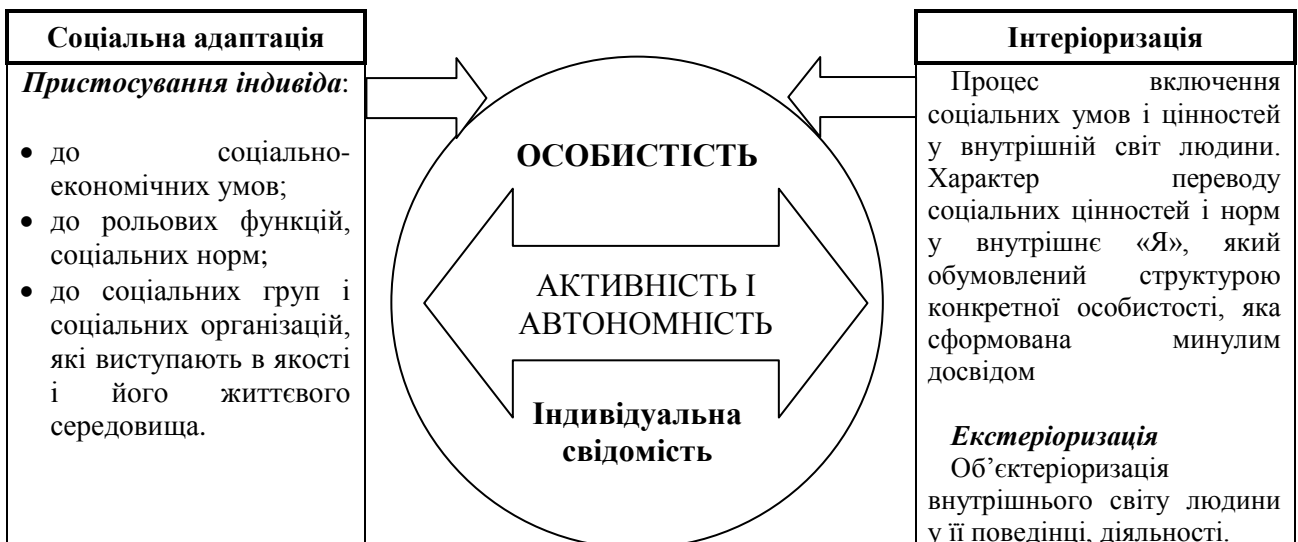
Термін "**індивідуальність**" означає те особливе і специфічне, що вирізняє одну людину з-поміж інших, включно з її природними і соціальними, фізіологічними і психічними, успадкованими і набутими якостями.

Вихідні принципи соціологічного аналізу особистості

Процес соціалізації особистості

Соціалізація – процес входження (включення) індивіда в соціум, що обумовлює зміни в соціальній структурі особистості. Останнє обумовлюється соціальною активністю людини і її здатністю не лише засвоювати при взаємодії із середовищем його вимоги (адаптації), але й змінювати це середовище, активно впливати на нього, визначати свій «життєвий світ».

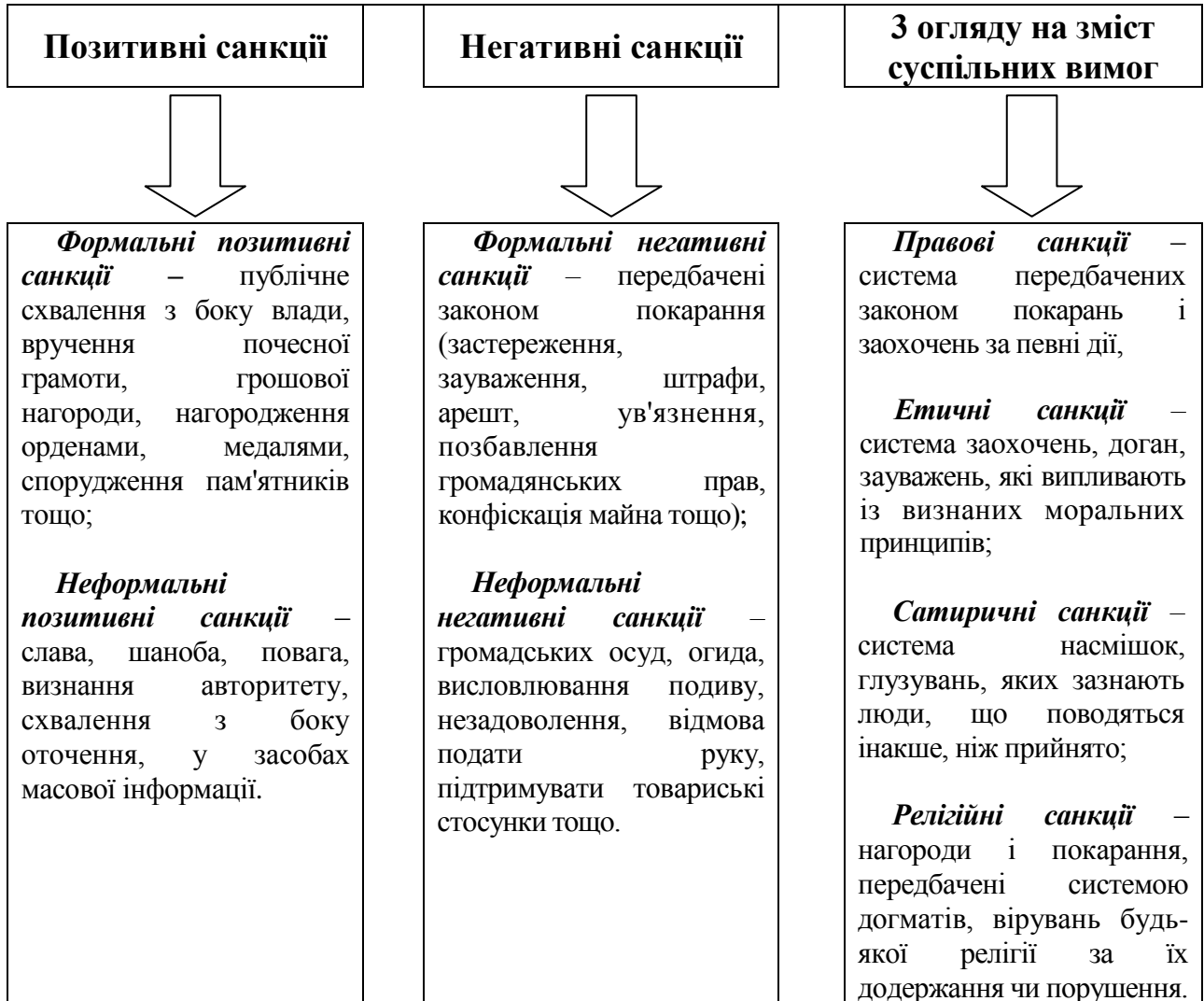

Основні компоненти процесу соціалізації

СОЦІАЛІЗАЦІЯ		
Фактори соціалізації	Основні стадії соціалізації	Періоди соціалізації
• сукупність ролей і соціальних статусів, що їх суспільство пропонує людині;	• рання – від народження до вступу в школу;	• дотрудовий; • трудовий; • післятрудовий.
• соціальні спільноти, в межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі і набути конкретний статус;	• навчання – з моменту вступу в школу до закінчення очних форм загальної і спеціальної освіти;	• Агенти соціалізації – люди і установи, які відповідають за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей.
• система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві і наслідуються молодшими поколіннями від старших;	• соціальна зрілість – основна, яка охоплює період активної трудової і суспільно-політичної діяльності;	
• соціальні інститути, які забезпечують виробництво і відтворення культурних взірців, норм і цінностей та сприяють їх переданню і засвоєнню;	• завершення життєвого циклу – з моменту припинення постійної трудової діяльності в рамках офіційних організацій.	• Агенти первинної соціалізації – батьки, близькі і далекі родичі, однолітки, вчителі, тренери, лікарі, лідери молодіжних угруповань і т. д.
• загальна ситуація в країні, яка може коливатися від жорстко запрограмованого процесу формування нормативного чи ідеального типу особистості до переважання стихійності суспільних впливів.		• Агенти вторинної соціалізації – представники адміністрації школи, училища, університету, підприємства, армії, церкви, держави.

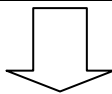
Сутність та різновиди санкцій

Санкція – засіб регулювання спільнотою поведінки своїх членів, з метою стимулювання бажаної поведінки і припинення небажаної, для забезпечення впорядкованості, внутрішньої згуртованості й безперервності суспільного життя.

Самоактуалізація особистості

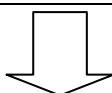
Для самоактуалізованої особи характерне наступне:

- активне сприйняття дійсності, здатність добре у ній орієнтуватися й сприйняття людей такими, якими вони є;
- безпосередність у вчинках та спонтанність у вираженні своїх думок і почуттів,
- концентрація уваги на тому, що відбувається назовні, а не на внутрішньому світі, власних почуттях і переживаннях;
- почуття гумору, розвинуті творчі здібності;
- неприйняття умовностей, але без демонстративного їх ігнорування;
- стурбованість благополуччям інших людей, а не власним;
- спроможність глибоко розуміти життя, дивитись на нього відкритими очима, оцінювати події об'єктивно;
- налагодження з оточенням оптимальних стосунків.

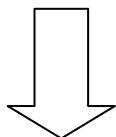
Соціальний тип особистості

Соціальний тип особистості – певний фіксований набір соціальних властивостей людини, що виявляється у її свідомості та поведінці.

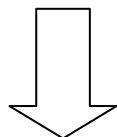
Критерії виділення соціальних типів особистості

- місце особистості в системі суспільних зв'язків;
- реальні форми життєдіяльності особистості;
- спрямованість особистості.

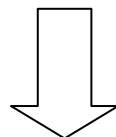
БАЗИСНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ

Система соціальних якостей індивідів, яка найкраще відповідає об'єктивним умовам функціонування даного суспільства на відповідному етапі його розвитку.

РЕАЛЬНИЙ (МОДАЛЬНИЙ) ТИП ОСОБИСТОСТІ

Реальний тип особистості, який переважає на відповідному етапі розвитку суспільства. Як правило, його можна описати не теоретично, а на основі результатів соціологічних досліджень.

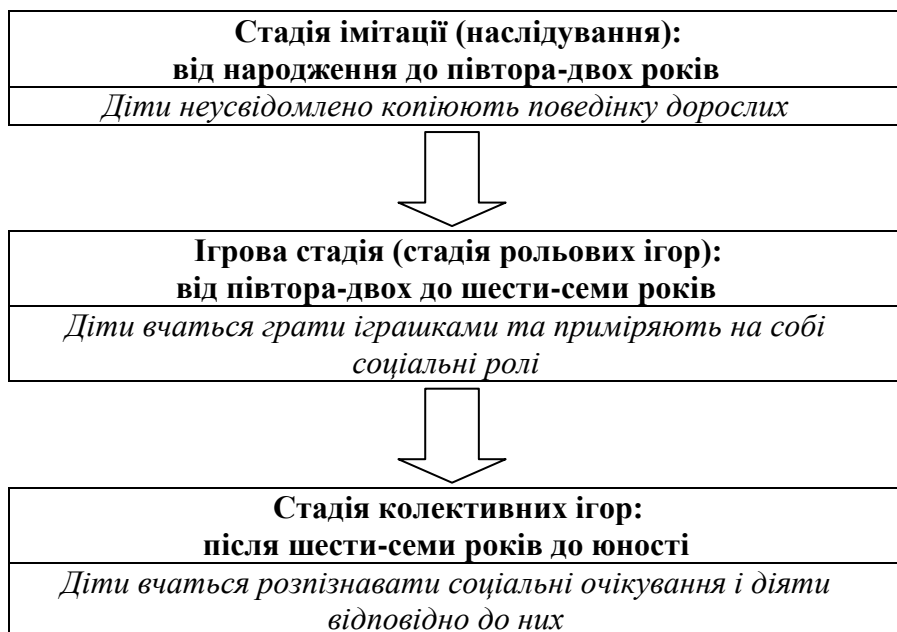

ІДЕАЛЬНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ

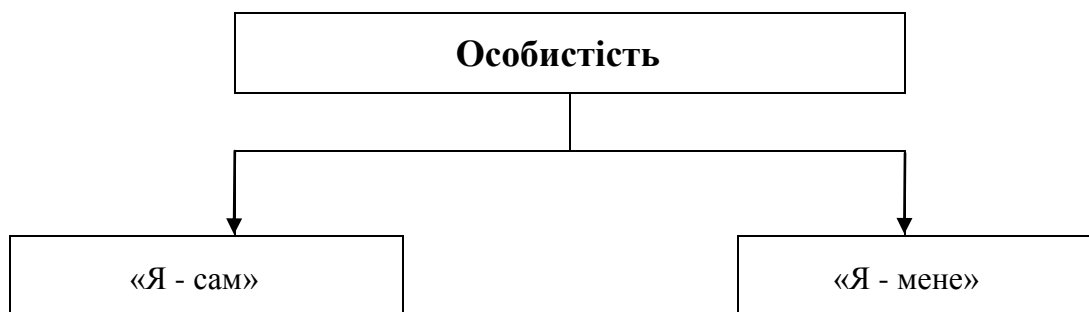
Індивід з такою сукупністю рис, якостей, які сучасники хотіли б бачити в людині. Очевидно, що такий тип особистості можна виділити лише умовно.

Формування особистості за Дж. Мідом

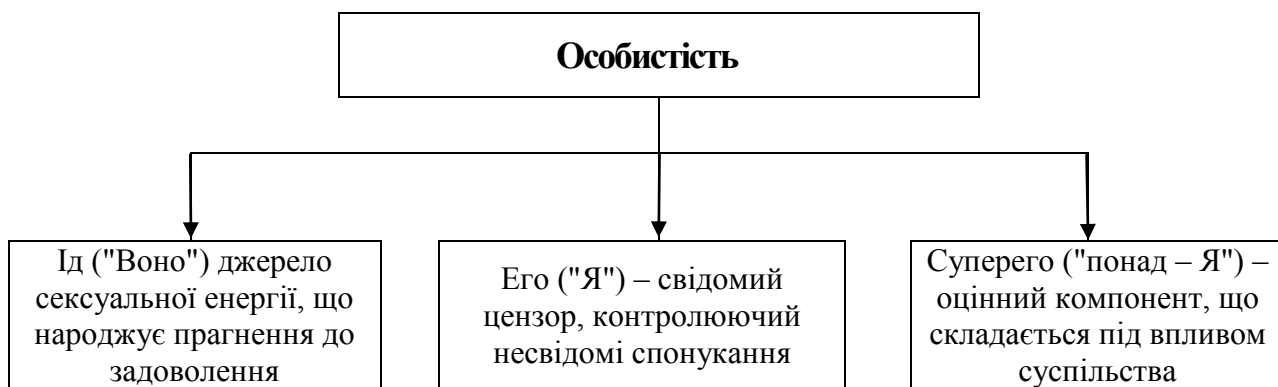
Структура особистості за Дж. Мідом

Структура особистості за Ч. Кулі

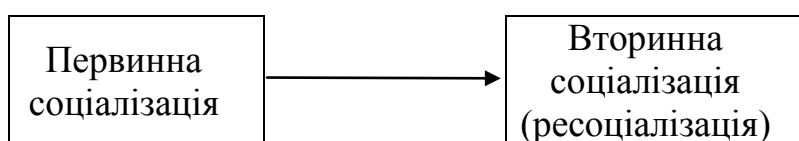
Структура особистості за З. Фрейдом

Механізми формування особистості

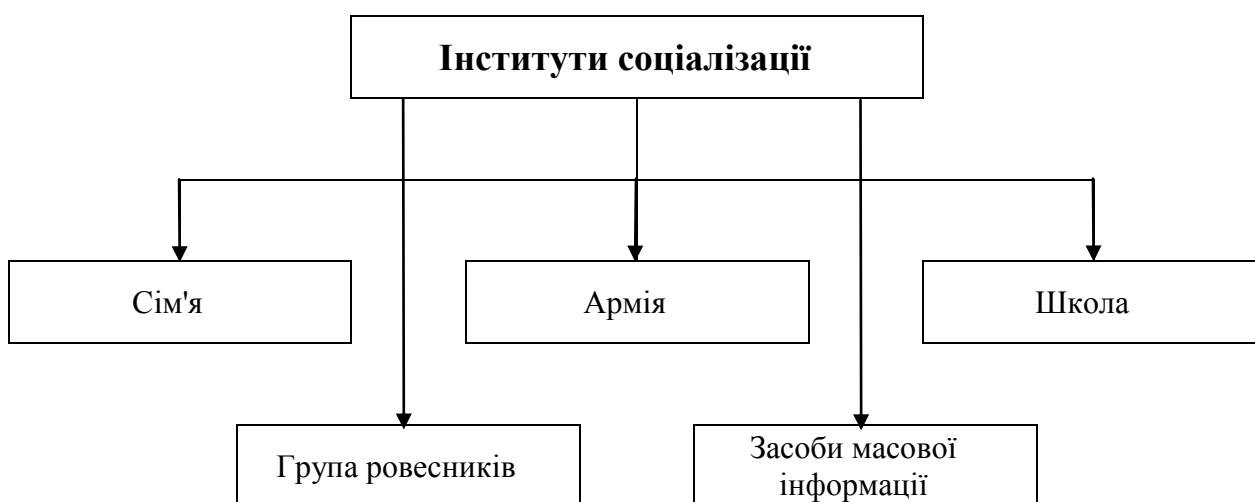

Структура процесу соціалізації особистості

Відмінності процесів соціалізації та формування

Соціалізація	Формування
Змінює зовнішню поведінку	Встановлює базові ціннісні орієнтації
Дає можливість отримати певні навички (спілкування, професійні)	Визначає мотивацію соціальної поведінки
Коригує соціальні дії	Створює внутрішню психологічну установку на певний тип соціальної дії

ТЕМА 7. СОЦІОЛОГІЯ МОЛОДІ У АСПЕКТІ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

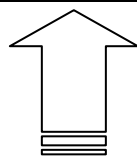
Завдання соціології молоді

- Дослідження її ролі і місця в соціальному розвитку суспільства
- Вивчення тенденцій зміни її соціального обличчя, норм цінностей та інтересів
- Аналіз процесів, що відбуваються в молодіжному середовищі
- Виявлення і прогнозування на цій основі напрямів розвитку молодіжних проблем і вироблення соціальної політики стосовно різних груп молоді

Предмет соціології молоді

- вироблення понятійно-категоріального апарату для визначення сутності молоді, специфіки її життєдіяльності в суспільстві
- аналіз стану та динаміки ціннісних орієнтацій молоді
- вивчення процесів формування політичних, моральних, професійних та естетичних інтересів і позицій
- вивчення чинників, які впливають на формування свідомості та реальної поведінки різних груп молоді
- визначення поняття «молодь» та встановлення її вікових меж
- вивчення механізму формування свідомості молоді, співвідношення біологічного та соціального, а також чинників, які впливають на свідомість і поведінку людини
- дослідження взаємодії поколінь і визначення ролі вікових етапів у структурі життєвого циклу особи
- вивчення механізмів соціалізації та виховання молодого покоління, набуття соціальної зрілості та становлення молоді як суб'єкта історії

Об'єкт соціології молоді

молодь, тобто велика соціально-демографічна група, яку виділяють на підставі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану, соціально-психологічних особливостей

Функції соціології молоді

методологічна – забезпечує розробку наукових засад для сучасної соціологічної молодіжної концепції та формування на цій основі сильної державної молодіжної політики

теоретико-пізнавальна – полягає у виробленні специфічного понятійно-категоріального апарату, дослідженні сутнісної характеристики молоді як особливої соціально-демографічної спільноти

прогностична – виявляє себе у дослідженні актуальних економічних, правових та соціальних проблем молоді, виробленні коротко- і довгострокових прогнозів їх розвитку

практична – пов'язана з виробленням сучасних методик комплексного вивчення молодіжних проблем, встановленням ефективних механізмів, забезпеченням тісного зв'язку дослідницьких інститутів, лабораторій з державними і громадськими структурами, що працюють з молоддю

управлінська – реалізується через науково обґрунтовані методи та форми діяльності державних, громадських установ щодо регулювання соціальних процесів у молодіжному середовищі

Напрями вивчення молодіжних проблем

Демографія виявляє тенденції кількісних змін молоді у структурі населення, рівень народжуваності, смертності, співвідношення кількості молодих чоловіків і жінок тощо. Разом із соціологією молоді вона досліджує проблеми вікових меж, вікової дискримінації, зміни поколінь, специфіки соціального статусу молоді, що перебуває у перехідному стані, послідовність життєвих подій

Психологія досліджує вікові особливості свідомості та поведінки молоді, вікові зміни у структурі особистості, процес акселерації, динаміку інтелектуального, емоційного розвитку

Соціальна психологія розкриває специфіку механізмів спілкування, формування контактних груп, зміни соціальних ролей

Педагогіка визначає можливості та засоби виховання і навчання молодої людини, засвоєння нею необхідної інформації, залучення молоді до різноманітних видів діяльності

Соціологія праці, соціологія освіти, соціологія шлюбу і сім'ї, соціологія виховання, соціологія девіантної поведінки

Державна молодіжна політика

Зорієнтована на створення нової системи професійної підготовки молоді з урахуванням тенденцій сучасного соціально-економічного буття, потреб ринку праці, подолання відчуження молоді від політичних та суспільних процесів. Але на рубежі ХХ—ХХІ ст. ефективній молодіжній політиці стали на заваді: дефіцит соціально-економічних ресурсів, які б могли бути використані для вирішення молодіжних проблем; зниження життєвого рівня молоді, що спричиняє песимізм, соціальну апатію; невідповідність рівня професійної підготовки молоді реальним потребам суспільства; слабка консолідованість молодіжного руху.

Головними структурними ланками такої політики повинні стати заходи щодо вдосконалення системи освіти молоді, формування та реалізації її соціальних та економічних інтересів, участь у політичній діяльності, реалізації духовних запитів і потреб.

Вікова періодизація МОЛОДІ

Найпоширеніша точка зору вікових меж молоді є період від 16 до 30 років

Соціологи США вважають період молодості від 12 до 24 років
12-18 років – юність
18-24 років – молоді-дорослі

ООН, ЮНЕСКО відносять до молоді юнаків і дівчат у віці від 17 до 25 років

В Україні вікові рамки молоді 14-28 років згідно Закону України "Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні" від 5 лютого 1993р.

С. Кон, В.Н. Боряз вважають вікові рамки молоді 16-35 років
14-18 – юність

В.В. Бовкун виділяє 5 груп молоді
14-15 років – підлітки
16-17 років – перед юністю
18-20 років – рання юність
21-25 років – середня юність
26-30 років – старша юність

Наукові соціологічні школи

Київська

дослідження ціннісних орієнтацій робітничої молоді (Л. Аза, В. Піддубний, А. Ручка); мотивів трудової активності (В. Тихонович); престижу професій і проблем соціально-професійної орієнтації (В. Чорноволенко, В. Осовський, В. Паніотто)

Новосибірська

дослідження життєвих планів випускників середніх шкіл і можливостей їх реалізації, особливостей життєвого шляху молоді, потреб ринку праці у зіставленні з освітнім і професійним потенціалом молоді, нерівності життєвих шансів різних прошарків молоді (В. Шубкін)

Свердловська

дослідження молодіжних проблем у зв'язку з відтворенням соціальної структури суспільства, міжпоколінних соціальних переміщень, впливу вищої освіти на формування соціальної структури суспільства, проблем соціального розвитку молоді, соціальних відмінностей між окремими генераціями (Ф. Філіппов, М. Руткевич)

Ленінградська

соціально-психологічні дослідження молодіжної проблематики, психологічних особливостей молодіжної спільноти, особливостей соціалізації і становлення молоді людини, дослідження молодіжної субкультури, проблем студентської молоді (В. Лісовський, С. Іконнікова)

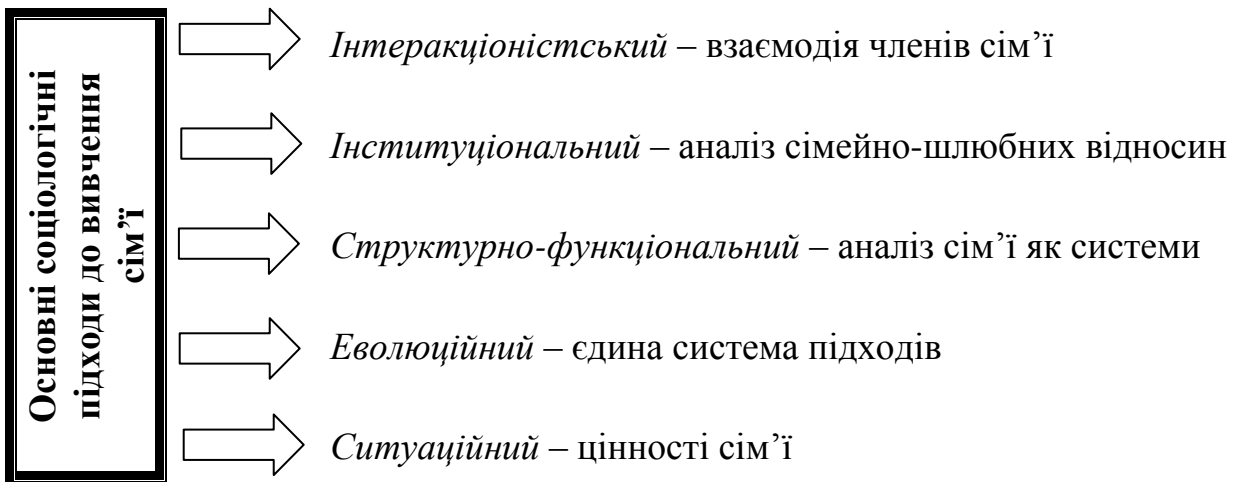
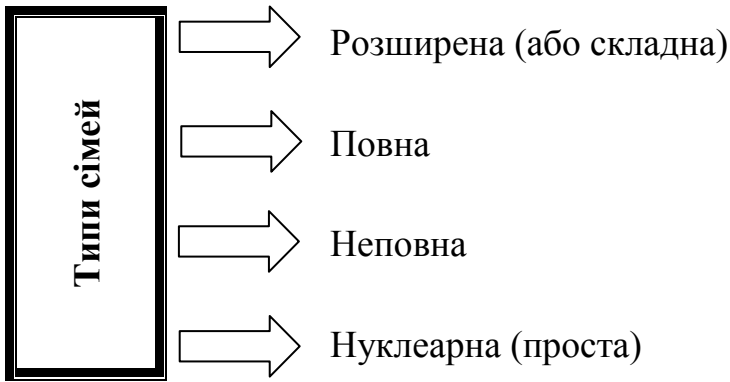
Естонська

дослідження регіональної диференціації процесів життєвого самовизначення молоді у межах різноманітних національно-територіальних спільнот, змін у соціальному становищі певних молодіжних когорт, особливостей інтеграції молоді у соціальну структуру, традиційних молодіжних сфер життєдіяльності: сім'я, освіта, праця, соціальна і професійна мобільність, міграційні процеси і життєві цінності (М. Тітма)

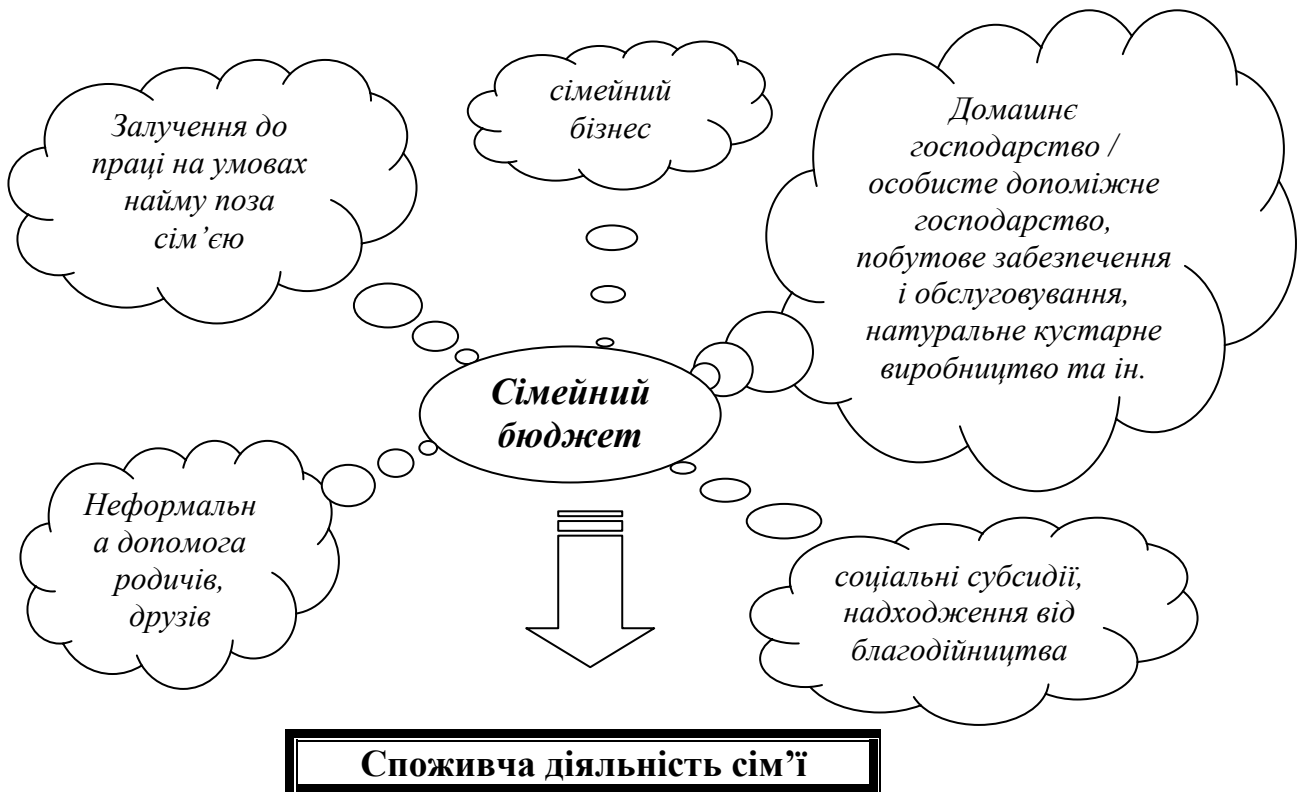
ТЕМА 8.
ШЛЮБ І СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ, ЇХ ЦІННІСТЬ
У СУЧАСНІЙ СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

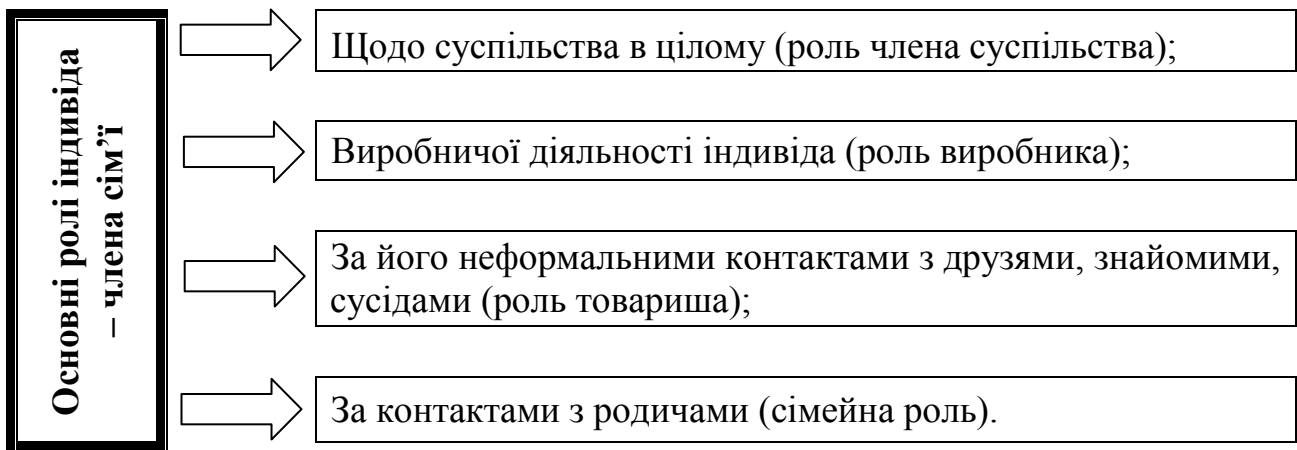

<i>Сфера сімейної діяльності</i>	<i>Суспільні функції</i>	<i>Індивідуальні функції</i>
<i>Репродуктивна</i>	Біологічне відтворення	Прагнення мати дітей
<i>Виховна</i>	Соціалізація молодого покоління. Підтримка культурної безперервності суспільства	Задоволення потреби в батьківстві, контактах з дітьми, їх виховання, самореалізація в дітях
<i>Господарсько-побутова</i>	Підтримка фізичного здоров'я членів суспільства, догляд за дітьми	Одержання господарсько-побутових послуг одним членом сім'ї від інших
<i>Економічна</i>	Економічна підтримка неповнолітніх і непрацездатних членів	Одержання матеріальних засобів одними членами сім'ї від інших (у випадку непрацездатності або в обмін за послуги)
<i>Первісного соціального контролю</i>	Моральна регламентація поведінки членів сім'ї в різних сферах життєдіяльності, а також відповідальність і зобов'язання у відносинах між подружжям, батьками і дітьми, представниками старшого і середнього поколінь	Формування і підтримка правових і моральних санкцій за негативну поведінку і порушення моральних норм взаємовідносин між членами сім'ї
<i>Духовного спілкування</i>	Розвиток особистості членів сім'ї	Духовне взаємозбагачення членів сім'ї, зміцнення дружніх основ шлюбного союзу
<i>Соціально-статусна</i>	Надання певного соціального статусу членам сім'ї, відтворення соціальної структури	Задоволення потреб у соціальному просуванні
<i>Дозвільна</i>	Організація раціонального дозвілля. Соціальний контроль у сфері дозвілля	Задоволення потреб у сумісному проведенні дозвілля, взаємозбагаченні дозвільних інтересів
<i>Емоційна</i>	Емоційна стабілізація індивідів та їхня психологічна терапія	Одержання індивідами психічного захисту, емоційна підтримка в сім'ї, задоволення потреб у особистісному щасті і любові
<i>Сексуальна</i>	Сексуальний контроль	Задоволення сексуальних потреб

Економічні функції сім'ї

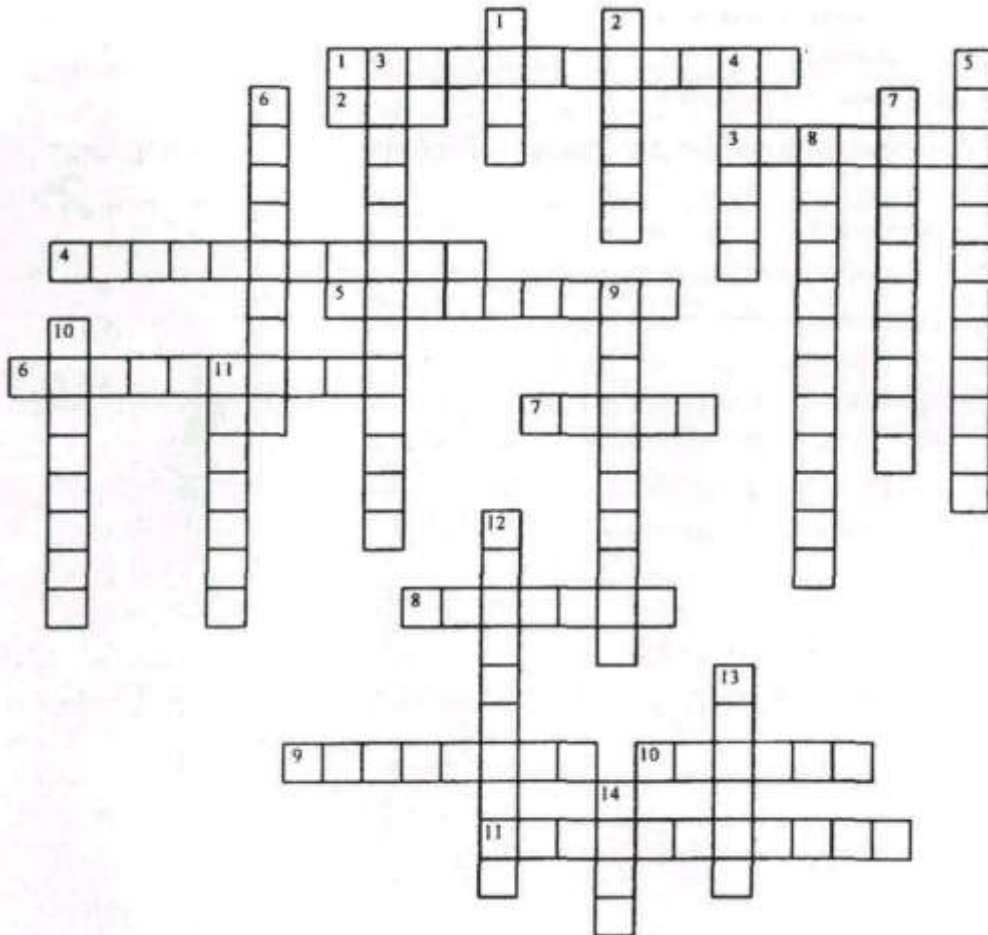
Кросворд

По горизонталі:

1. Форма відносин між статями, якій притаманний безладний зв'язок, властива первісним суспільствам.
2. Автор моделі прийняття репродуктивних рішень.
3. Хто дав наступне визначення: "Сім'я – це ланка суспільства, яка складається з людей, що підтримують один одного одним або кількома способами"?
4. Одна з функцій, яку виконує соціологія сім'ї.
5. Тип сім'ї, в якій подружжя проживає разом з дітьми.
6. Одна з нових форм сімейної структури: сім'я розпалася і її члени мають власне життя, але дітей виховують спільно.
7. Хто з провідних вчених зосереджував свою увагу на вихованні соціального почуття дітей у сім'ї в процесі соціалізації.
8. Роль індивіда щодо членів сім'ї, родичів.
9. Найпоширеніший фактор мікросередовища, який приводить до розлучення.
10. Хто автор визначення: "Сім'я – це історично конкретна система взаємовідносин між подружжям, між батьками і дітьми ..."?
11. Один з основних етапів розвитку дослідження сім'ї за Крістенсеном.

По вертикалі:

1. Об'єднання людей на основі шлюбу або кровної спорідненості.
2. Хто вперше вжив поняття "нуклеарна сім'я"?
3. Сфера сімейної діяльності, яка пов'язана з біологічним відтворенням суспільства, задоволенням потреб у дітях.
4. Автор праці "Походження сім'ї, приватної власності і держави".

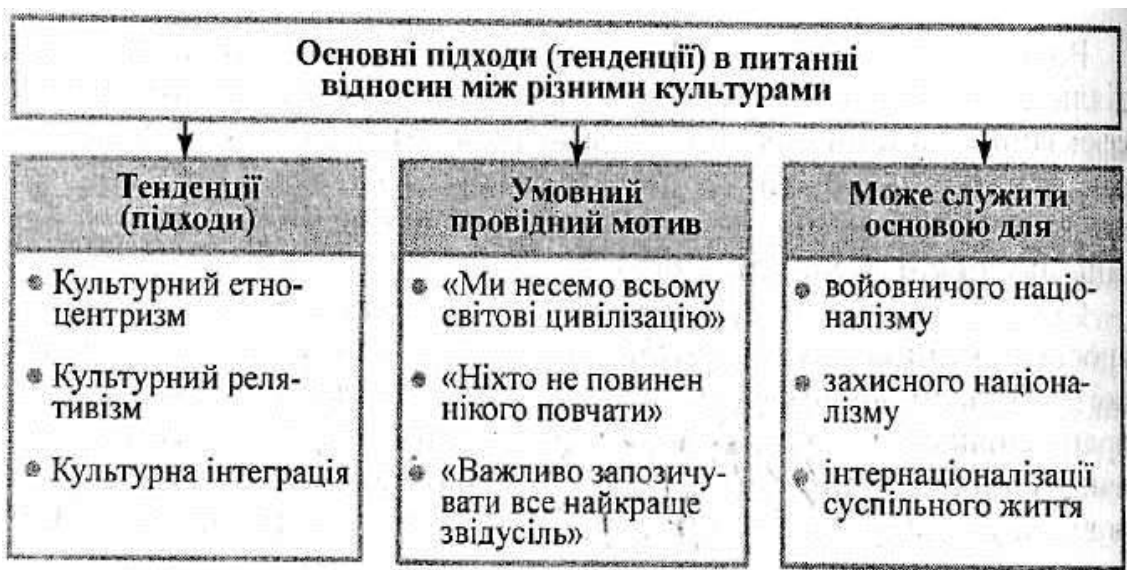

ТЕМА 9.
КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН. АКТУАЛЬНІСТЬ
ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ. ДУХОВНІ ЦІННОСТІ
СУЧАСНОСТІ

Культура — це діяльність людей із створення, накопичення, збереження, використання і передачі новим поколінням матеріальних та духовних цінностей, а також самі цінності

Матеріальні цінності суспільства: — засоби виробництва; — житло, предмети побуту; — храми і монастирі; — засоби пересування і зв'язку; — бібліотеки, книги, музеї, театри; — картинні галереї і т. п.	Духовні цінності суспільства: — мова; — знання; — ідеї, теорії, концепції; — мистецтво; — міфи і релігія; — соціальні цінності (як абстракції); — моральні соціальні норми

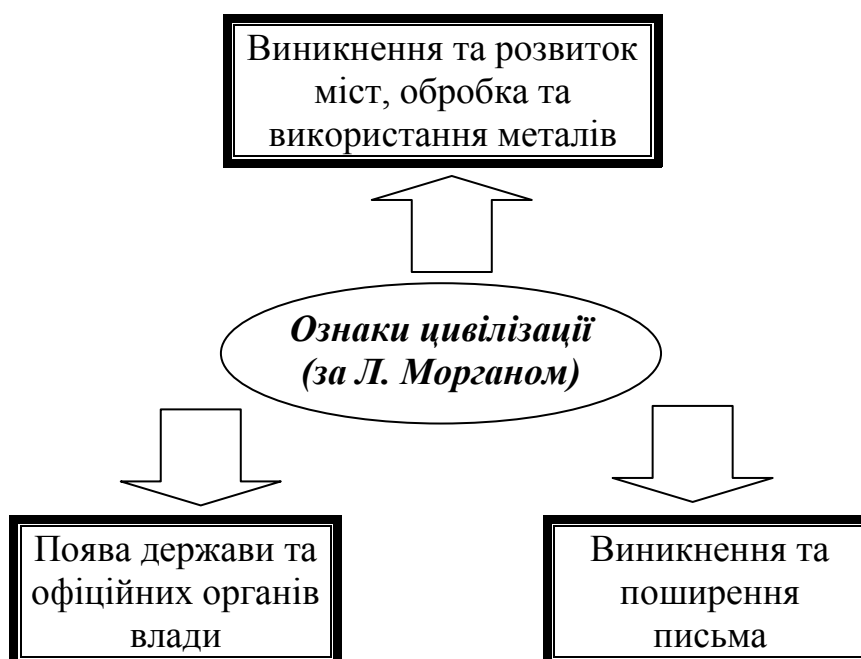

Функції культури			
пізнавально-освітня	творення і відтворення культури, передача соціальної спадковості	регулятивно-аксеологічна	об'єднувальна (соборна)
• Засвоєння надбань матеріальної і духовної культури • Оволодіння рідною мовою і вивчення іноземних мов • Вивчення літератури і мистецтва, їх розуміння • Набуття досвіду самостійної творчості і т. ін.	• Творення і відтворення культурних цінностей (матеріальних і духовних) • Зберігання і передача соціальної спадковості • Соціальна трансляція • Застосування і удосконалення людського досвіду	• Формування правильного розуміння цінностей і моралі • Забезпечення відповідності особи соціальним нормам та ідеалам • Регулювання повсякденної поведінки людини в усіх сферах соціального життя	• Забезпечення цілісності суспільства • Об'єднання людей на основі усвідомлення приналежності до єдиної нації, народу, держави • Забезпечення наступності поколінь і культурно-історичної єдності суспільства

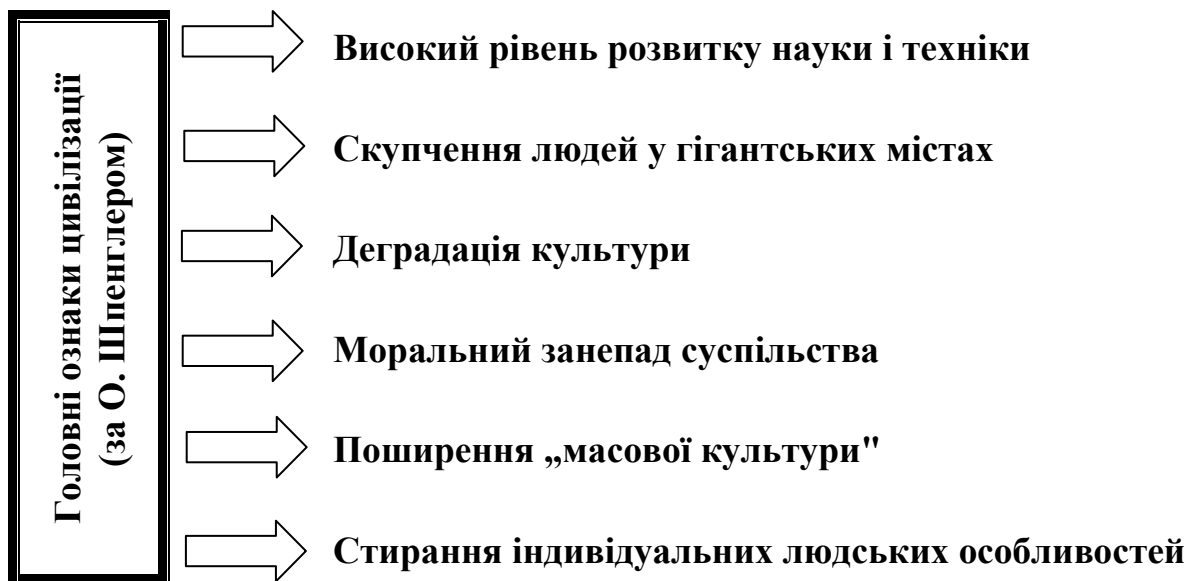
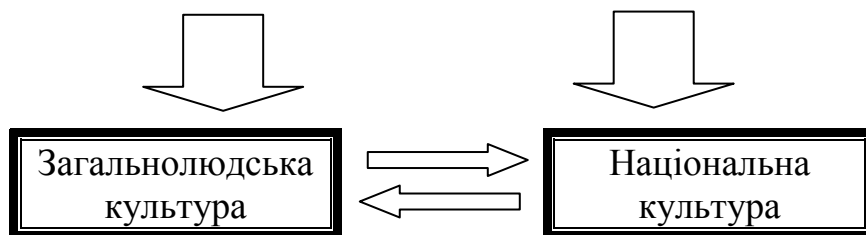
Механізм освоєння, відтворення і творення культури

- Освоєння наявних культурних цінностей, залишених у спадщину попередніми поколіннями
- Наявність суспільно значущих культурних цінностей, що створює можливість комунікації в культурній діяльності
- Створення нових культурних цінностей, зумовлене високою організацією суспільного виробництва
- Створення організацій двох видів:
 - а) інституціоналізовані спілки, санкціоновані державою (університети, академії, консерваторії і т. ін.);
 - б) неформальні групи (творчі спілки, групи, художні громади, комуні та ін.)
- Різноманітні форми масової комунікації (ЗМІ, конференції, семінари, симпозиуми тощо)

Поведінкові підсистеми духовної культури суспільства		
Соціальні цінності	Соціальні норми	
Загальновизнані і найбільш значущі ідеали і цілі людей у даному суспільстві	Регулятори поведінки та спільного життя людей у даному суспільстві	
<i>Наприклад</i>	<i>Неформальні</i>	<i>Формальні</i>
Патріотизм, законслухняність, власність (приватна, державна, акціонерна, кооперативна...), працелюбство, добробут, дружба...	Природно усталені зразки поведінки	Соціально (законом) визначені правила поведінки
	<i>Моральні норми</i>	<i>Правові норми</i>

Співвідношення загальнолюдської та національної культур

Опрацювання фрагментів текстів зарубіжних і вітчизняних соціологів *Е. Гіденс*

Концепція культури, як і концепція суспільства, є основними в соціології. Культура містить цінності, створені окремими соціальними групами, норми, яких вони дотримуються в житті, та матеріальні речі, які виробляють люди. У якості цінностей виступають абстрактні ідеали, тоді як норми є певними принципами або правилами, які люди повинні виконувати упродовж свого життя. Норми відображають дозволене і недозволене в соціальному житті.

Вживаючи термін «культура», ми говоримо про неї як про еквівалент «вищого продукту розуму»: про мистецтво та його види, літературу і т.п. Культура пронизує увесь життєвий шлях людини. Вона включає й те, як люди одягаються, працюють, релігійні церемоніали, відпочинок і ті речі, які виробляються людьми – заводи, машини, комп'ютери, книги, дорогоцінності і т.п.

Хоча поняття культури та суспільства відрізняються одне від одного, проте між ними є багато спільного. Культура характеризує спосіб життя членів якогось певного суспільства, їхні звичаї і традиції, поруч з тими речами, які вони виробляють. Суспільство є системою взаємовідносин, об'єднуючих індивідів, які мають спільну культуру. Культура не існує поза суспільством, а суспільство немислиме без культури. Без внутрішньої культури не може бути й

нічого людського в широкому значенні цього слова. Якби в суспільстві не було культури, ми не могли б спілкуватися один з одним, не мали б самосвідомості, а наші здібності до інтелектуальної діяльності були б обмеженими.

Тому цивілізація, за Шпенглером та Бердяєвим, знищує культуру, на місце якої приходять псевдокультура (сьогодні це явище називається "масовою культурою"). Висловіть свої думки з приводу цієї концепції.

Тести і завдання

1. Яке з перерахованих нижче понять є найбільш широким:

а) духовний інтерес;	е) духовна культура;
б) духовне виробництво;	є) суспільна свідомість;
в) суспільна психологія;	ж) духовне життя суспільства;
г) суспільна ідеологія;	з) мова як засіб спілкування людей і передачі інформації.
д) пізнавальні потреби людей;	

2. До загальнолюдських елементів культури у різних народів зазвичай зараховують:

а) мову як систему знаків, наділених певним значенням, котрі використовуються для збереження, перетворення та передачі інформації;

б) смисложиттєві цінності (уявлення про щастя, мету і сенс життя, цінності духовної культури, міжіндивідне спілкування, демократичні свободи тощо);

в) норми, що містять вимоги до поведінки (морально-етичні, правові, релігійні);

г) зразки поведінки: звичаї, традиції, обряди;

д) усну народну творчість, художню діяльність народних умільців і т. п.

Яких елементів культури тут не вистачає, що існують у суспільстві, які перейшли (або переходять) до ринкових відносин?

3. У сучасній Україні формується нова соціокультурна реальність, яка проявляється:

а) у поступовій зміні характеру відносин між: людьми, які відображають зміни у виробничих відносинах;

б) у переоцінці цінностей та формуванні їх нової ієрархії;

в) у змінах в соціальних орієнтаціях та ідеалах багатьох людей;

г) у зростанні ступенів свободи в матеріальному і духовному житті людей;

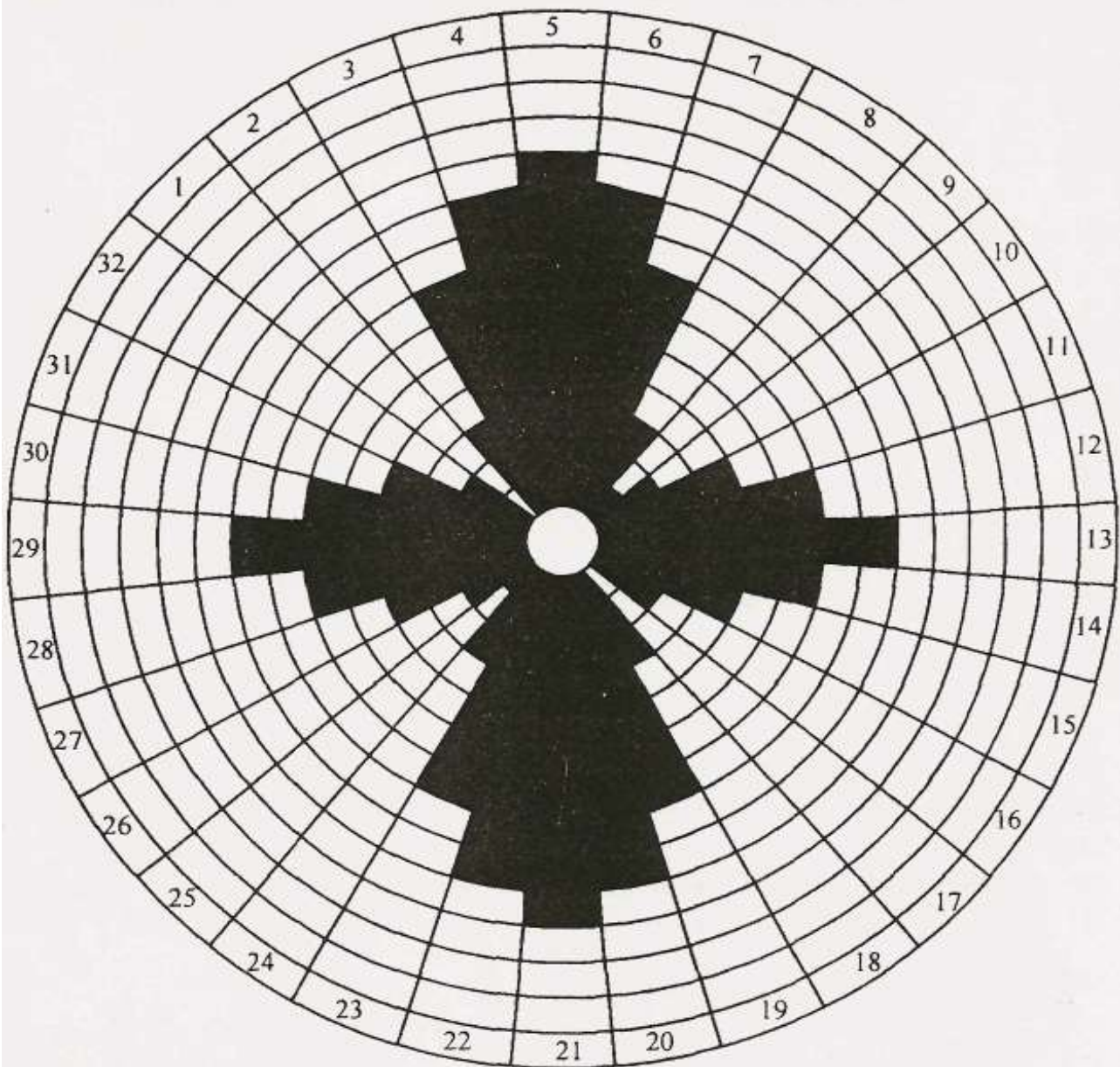
д) у знятті жорсткого ієрархічного управління сферою культури та іншими сферами життя суспільства;

е) у зміні статусу, а відповідно і функцій національних культур.

є) у посиленні релігійного впливу на духовне життя суспільства і т. п.

Як оцінювати названі та інші явища з точки зору духовного прогресу суспільства?

Кросворд

1. Форма культури, що опирається на загальноприйняті цінності.
2. Один із видів суспільних систем за Т. Парсонсом.
3. Відомий соціолог, ввів поняття "соціальна культура".
4. Правило, що визначає поведінку людей, їх взаємовідносини.
5. Першооснова культури, що забезпечує вираження почуттів, емоцій, настроїв.
6. Вища форма обряду.
7. Один із представників функціонального підходу до розгляду культури.
8. Культура окремих соціальних груп.
9. Форма культури, що протистоїть панівній культурі.

10. Субкультура, що руйнує загальнолюдські цінності і норми поведінки.
11. Методологічний принцип, що оцінює культуру окремої групи як елементу загальнолюдської культури.
12. Автор ідеї партикулярних моральних кодексів в суспільстві.
13. Стан суспільної системи, для якого характерна відсутність соціальних цінностей і норм.
14. Елемент культури, що відображає значимість об'єкта.
15. Одна з складних соціокультурних суперсистем за Сорокінім.
16. Методологічний принцип оцінювання інших культур з точки зору цінності власної культури.
17. Цінність, що передбачає поведінку, спрямовану на досягнення цілі.
18. Один з елементів культури.
19. Ввів поняття "культура душі".
20. Загальнолюдська цінність.
21. "Всі культури є однаково важливими" (автор фрази).
22. Вчений, що розглядав культуру як засіб класової боротьби.
23. Одна з функцій культури, що робить людину істотою соціальною.
24. Цінність - ціль.
25. Культура конкретного суспільства.
26. Психокультура окремого суспільства.
27. Механізм психологічного захисту за Фрейдом, що лежить в основі соціокультурної діяльності.
28. Автор монографії "Соціетальна психіка".
29. Один із представників синтезованого підходу до розгляду культури.
30. Елемент соціокультурної спадщини.
31. Одна з складових елементів культури.
32. Функція мови в соціокультурному середовищі.

II. СИТУАТИВНІ ВПРАВИ, ЛОГІЧНІ ТА ПОШУКОВІ ЗАВДАННЯ

1. Чи згодні ви з цими міркуваннями?

Свою позицію обґрунтуйте.

- Окрім середнього класу Арістотель виділяв також ще два – багату плутократію й позбавлений власності пролетаріат.

- Т. Гоббс стверджував, що головне природне право людей – право на власність – повинне бути закріплене за допомогою розумних законів, щоб виключити виникнення конфліктів.

- Ш.Л. Монтеск'є розробив своєрідну географічну карту культурного життя людства.

- Суспільство людей є прямим продовженням біологічного співтовариства звірів.

2. Чому?

- Вищою формою теоретичного пізнання є філософське збагнення миру.

- Саме в межах філософії досягли своєї досконалості прийоми аналізу й синтезу знань, дедукції й індукції, руху від простого до складного й від явищ до сутності.

- В античності суспільство і державу не розрізняли.

- Вищий клас у Платона був наділений величезними привілеями, але він постійно зловживав владою.

- До управління державою, за Платоном, треба допускати людей, які досягли 50-го віку, високоосвічених і талановитих.

3. Підберіть для кожної науки з лівого стовпчика визначення, що знаходиться в правому. Пам'ятайте: визначення науки відповідає на запитання про те, що вивчає дана дисципліна.

1. ПСИХОЛОГІЯ	а) народонаселення, процеси народжуваності й смертності, міграція, тривалість життя
2. СОЦІОЛОГІЯ	б) побутові й культурні особливості народів миру, проблеми їхнього походження, розселення й взаємини
3. ЕКОНОМІКА	в) походження й еволюція людини, утворення людських рас, нормальні варіації фізичної будови людини
4. ДЕМОГРАФІЯ	г) минуле людства в розмаїтті конкретних подій і фактів, закономірності розвитку суспільства
5. ЕТНОГРАФІЯ	д) поведіння тварин і людини, процеси сприйняття, мислення, усвідомлення, запам'ятовування тощо
6. АНТРОПОЛОГІЯ	е) відносини панування й підпорядкування, державний устрій та інститути влади, режими правління
7. ІСТОРІЯ	ж) взаємодія соціальних груп, функціонування соціальних інститутів, соціальна структура суспільства.
8. ПОЛІТОЛОГІЯ	з) виробництво, обмін, розподіл і споживання товарів і послуг, система ринкових відносин

Поясніть, чому соціолог зобов'язаний володіти технічною мовою для спілкування з колегами і повсякденною мовою для спілкування з іншими людьми (замовником, громадськістю)?

4. Деякі філософські й соціологічні поняття використовуються в повсякденній мові в якості всього лише технічних термінів. Скажімо, «матерія» позначає не просторову субстанцію, а шматок тканини. Це відноситься й до поняття «суспільство», приміром, «суспільство аматорів словесності». Приведіть ще 5-6 випадків схожого вживання слова «суспільство».

5. У складних суспільствах нерівність більш ядро виражена, ніж у простих.

- Після 6 років спільного життя чоловік відстороняється від родини, дружина важлива йому як господарка і товариш.
- Пристойний рівень життя не має точних величин.
- Розлучення не заперечує інституту шлюбу.
- Відносна бідність є порівняльною характеристикою.

6. Чим розрізняється суспільство у вузькому й широкому значеннях? Дайте свій аналіз. Чи можна вважати перше соціологічним, а друге – філософським підходами до суспільства?

7. Познайомтеся зі фрагментом із твору П. Сорокіна, і дайте відповіді на розміщені після нього запитання.

Сорокін П. «Вискочки і монархи»

Суспільства розрізняються за тією легкістю з якою в них здійснюється вертикальна мобільність. У класовому суспільстві перегородки між верствами дуже тонкі, у ньому більше отворів і «ліфтів» для спуску та підйому. У кастовому суспільстві все влаштовано навпаки. У США більшість населення змінює свою професію принаймні один раз протягом життя. В Індії переважна більшість зайнятого населення успадковує й зберігає протягом життя професійний статус своїх батьків.

За даними 1925 р., у США серед промисловості й фінансів 38% у минулому й 19% теперішнього покоління починали бідняками. Біля третини мультимільйонерів починали свою кар'єру, будучи людьми середнього достатку. Серед 29 президентів США 14, або 48% вийшли з бідних або середніх сімей.

Різницю мобільності можна простежити не тільки за країнами, але й за епохами. Нижче показаний відсоток «нуворишів» (багатіїв-вискочок) серед монархів і вищих адміністраторів, які піднялися із соціальних низів.

Західна Римська імперія – 45,6

Росія – 5,5

Східна Римська імперія – 27,7

Франція – 3,9

Сполучені Штати Америки – 48,3

Англія – 5,0

Президенти Франції і Німеччини – 23,1

Рим, починаючи з останнього століття республіки до III століття до н.е. був суспільством інтенсивної мобільності. Вертикальні течії піднімалися з самого дна (від рабів) і до вершин (уключаючи імператора) суспільного конуса.

За допомогою грошей, грабежів, насильства, обману, любовних інтриг, військового героїзму й служби людина без родоводу піднімалася до командних висот. Протягом одного-двох поколінь раби ставали представниками знаті. Серед найбагатших людей епохи Цицерона ми найчастіше зустрічаємо імена рабів і вільновідпускників (Тримальхіон, Палладій, Деметрій). Але вже в ранньому імператорському періоді створюються значні перешкоди для вільної вертикальної мобільності.

У Європі, за винятком Росії, відсоток тих, які висунулися зі злидених шарів до позиції монарха в минулому був вищим, ніж зараз. Питома вага римських католицьких пап, які висунулися з найбідніших класів, склав 19,4%, із середніх – 18,8%, а з багатих – 61,8%.

8. Дайте відповідь на ці запитання й виконайте зазначені завдання

1. Спробуйте розглянути з позицій психології, економіки й соціології такі факти:

- чоловік і його дружина обговорюють купівлю дивана;
- юнак поступається місцем бабусі;
- контролер перевіряє квитки у приміській електричці;
- кандидат у депутати здійснює передвиборну агітацію.

2. Пізнання – це процес придбання нових знань, додаток до того, що вже існує. Але якщо зберігати все, що вже накопичено людством, то, мабуть, не знадобиться здобувати нове? Адже скільки відкритого людиною часом забувається. Його перевідкривають через століття й тисячоліття. Звідси й приказка: «Нове – це добре забуте старе». А чи можете ви привести приклади «добре забутого старого»?

3. Існує такий вираз: пізнання – шлях вченого незнання, тобто збагнення людиною міри власного неуцтва. Як Ви це розумієте? Розкрийте зміст сказаного.

4. Як співвідносяться між собою почуттєве й раціональне пізнання? Чому вони вступають у конфлікт? А який початок – чуттєве чи раціональне – переважає у вашому способі пізнання?

5. У параграфі описані етапи наукового дослідження. Скористайтеся ними і спробуйте провести своє власне дослідження на тему девіантної поведінки серед студентів.

6. Яку роль у розвитку соціального пізнання загалом й соціології, зокрема, зіграла філософія?

7. Як перевіряється істинність наукових стверджень?

8. Як ви зрозуміли суть методології вибіркового обстеження? Розкрийте її на конкретних прикладах.

9. У XIX столітті О. Конт у всезагальній класифікації наук поставив соціологію на саму вершину знань – вище математики, фізики й біології. А на яке місце ви б поставили сьогодні її? Чому саме такою є ваша відповідь? Обґрунтуйте її.

10. За якими параметрами й ознаками розрізняються між собою соціальні й гуманітарні дисципліни?

11. Запозичення понять із однієї науки й перенесення їх в іншу – природне явище. Воно існує в усіх сферах знання. Приклади наведені в тексті. Вам треба придумати свої приклади. Проведіть невелике дослідження з самих різних наук, необов'язково соціальних, і вкажіть, які поняття прийшли в дану науку «із-за кордону».

9. Як ви розумієте ці вираження?

Які аргументи ви могли б привести на захист цих суджень?

- Багатства бажать, бідності уникають.
- Багатими люди стають за бажанням, а бідними – за примусом.
- До «нових бідних» відносять саму освічену частину суспільства – російську інтелігенцію, яка в розвиненому суспільстві завжди належить до середнього і вищого класу.
- Бідність – це економічний і соціальний стан людей, які мають мінімальну кількість грошей, освіти, владу й певний престижу.

10. Чи згодні ви із цими міркуваннями?

Обґрунтуйте свою позицію.

- Для філософського мислення характерні загальність, цілісність та системність збагнення соціального життя.
- Т. Гоббс трактував «природний стан» суспільства як «війну всіх проти всіх».
- Дж. Локк намагався вивести з географічних умов характер, побут і звичаї народів, їх господарський і політичний лад.
- А. Сміт думав, що вартість товарів, єдиним джерелом якої є праця робітника, лежить в основі доходів різних класів суспільства.

11. Філософський практикум «Як вчені вивчають людей»

Студенти-психологи нерідко думають, що *лабораторний експеримент*, під час якого встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між різними сторонами поведінки тварин або людей, вичерпують усі можливості соціального дослідження.

Багато хто з тих, хто займається конкретною економікою, донині переконані, що тільки *статистичний аналіз*, який дозволяє дати об'єктивну картину коливання цін і товарні маси, є самим надійним мірилом економічного поведіння.

На відміну від них деякі антропологи продовжують вірити в те, що самим надійним способом пізнання залишається *включене спостереження*, у

результаті якого ми вивчаємо повсякденну взаємодію людей, які створюють той соціальний світ, в якому ми з вами живемо.

Водночас психоаналітики переконані в непогрішності *вживання* або зрозуміння у внутрішній світ свого пацієнта як єдино достовірного методу вивчення людського поведження, його інтимних структур і мотивів.

А фахівці з маркетингу не визнають інших засобів, окрім вивчення того, яким чином спрямування конкретного індивіда пов'язані з його соціальними характеристиками й *споживчим поведженням*.

Так пише Юліан Саймон у своїй книзі «Базисні методи дослідження в соціальній науці» (Нью-Йорк, 1969).

Дійсно, у кожній науці, що вивчає поведження людей, склалися свої наукові традиції й накопичений відповідний емпіричний досвід. І кожна з них, будучи однією зі сфери соціальної науки, може бути визначена в поняттях того методу, який вона переважно використовується. Хоча й не тільки в такий спосіб. Науки ризняться також колом проблем, що досліджуються

12. Наведені нижче судження (у дужках зазначений характер зв'язку) перетворіть у гіпотези і придумайте нові. Знайдіть спосіб, як їх перевірити. Нехай це буде найпростіший метод, приміром, опитування своїх товаришів. В якості початкового кроку щодо пізнання цього – достатньо.

1. Чим гірше одягнена людина, тим (нижче, вище) його соціальний стан.
2. Чим комфортабельніша квартира, тим (дорожче, дешевше) вона коштує на ринку нерухомості.
3. Чим суворіші закони й норми, тим (більше, менше) порядку в суспільстві.
4. _____
5. _____
6. _____

13. Визначте, хто є хто?

Нижче наведені судження, які могли б належати: 1) *психологу* (П), 2) *економісту* (Е), 3) *соціальному психологу* (СП), 4) *соціологу* (С). Ви визначити, кому саме належить конкретне висловлення (напроти кожного з них необхідно поставити відповідну букву: П, Е, СП або С).

Для того щоб упоратися з завданням, вам треба згадати або з'ясувати, який предмет відповідає даній науці, що саме вона вивчає. Адже представники кожної науки міркують і бачать світ у поняттях своєї дисципліни, тобто предметно. (Підказка: одна з цих наук описує реальність у поняттях великих соціальних груп і макропроцесів, друга – у поняттях індивідуальної свідомості, третя – у поняттях малих груп, а як уявляє собі суть явищ остання наука, ви здогадаєтесь самостійно.)

1. У малій групі виділився явний лідер.
2. Ціни на продукти харчування за рік підвищилися в кілька разів.
3. Будь-яке суспільство найбільше стурбоване внутрішнім порядком.

4. Протягом одного дня в суспільстві відбувається до мільярда колективних дій соціальних актів.

5. Зменшення зайнятості «блакитних комірців» було збалансовано збільшенням кількості робочих місць у сфері послуг.

6. Загіпнотизована людина здатна пройти через усю кімнату, ні на що не наткнувшись.

7. Взаємини між батьками та дітьми – ключовий момент соціалізації.

8. Комунікація – спосіб діяльності, що полегшує взаємне пристосування поведінки людей.

9. Коли люди продовжують спілкуватися один з одним, виникають сталі орієнтації.

10. Жінки одержують заробітну плату на 30- 40% меншу, ніж чоловіки.

11. Першу спробу оцінити інтелект за допомогою тестів почав на початку століття Бине.

12. Довгий час вважалося, що розумові здібності людини визначаються спадковістю.

13. Люди, які входять до групи, не можуть знаходитися там в однакових позиціях відносно один одного і до того, чим займається група.

14. Векселі до оплати – короткострокові зобов'язання, наявні в акціонерного товариства.

15. Багато представників молодого покоління живуть зараз краще, ніж жили в такому ж віці їхні батьки й діди.

16. Продавець франчайзеру намагається якомога більше контролювати своїх покупців.

17. Емоційний стрес виникає в ситуаціях небезпеки, образи, сорому, погрози тощо.

18. В уявленні очікуваного результату за допомогою фантазії – корінна відмінність людської праці від інстинктивного поведінки тварин.

19. Змішаний статус має риси досягнутого й приписуваного статусу.

20. Груповий натиск часто призводить до виникнення конформізму.

21. Те, скільки люди витрачають щорічно, залежить в основному від того, скільки вони заробляють.

22. Послуга з надання кредиту має бути оплачена.

23. Мозок зазнає інформаційного перевантаження, якщо він не може здійснити вибір серед занадто великої кількості сигналів.

24. Те, що може заслужити на похвалу в одній первинній групі, викличе лише глузування або навіть суворе покарання в іншій.

25. Кожна нормальна доросла людина здатна передбачати реакції, оточуючих її людей і контролювати свої власні дії відповідно до експектацій, які він їй приписуються.

26. Соціальний стан – узагальнена характеристика, що включає професію, економічне становище, політичні можливості та демографічні властивості людини.

27. Індивід, який знаходиться в умовах сенсорної ізоляції, опиняється вічна-віч зі своїм внутрішнім світом і образами, що його представляють.

28. За умов наявності конкуренції на ринку, виробники постійно прагнуть знизити свої витрати на виробництво товарів.

29. Рівень вертикальної мобільності серед молоді перевищує аналогічний показник людей у літньому віці.

30. Соціальний статус визначає образ і стиль життя людей.

14. Зробимо справи у здоровому глузді

(Між іншим, ним широко користуються й професійні соціологи: на 50-70% їхні умовиводи засновані на життєвій інтуїції).

Нижче наведені статистичні дані й судження, які вам треба буде перевірити на істинність і хибність. Як це зробити, не користуючись довідковою літературою? Дуже просто. Деякі з них абсурдні, суперечать здоровому глузду й загальноприйнятому життєвому досвіду. Будьте впевнені, що вони не годяться й для науки. Але їх треба обов'язково «обчислити». Постарайтеся це зробити, я на вас сподіваюся. Напівправдиві-напівхибні судження залишіть у спокої, відбракуйте спочатку явну неправду.

1. Чим вищий рівень міграції, тим вища продуктивність праці.
2. 75% людей колупають у носі.
3. Високорослих призовників не беруть у танкові війська.
4. Призовники з Сибіру важче акліматизуються за умов війни в Афганістані й Чечні.
5. У великих містах менша чисельність бомжів і проститутток.
6. Дружини частіше зраджують чоловікам, ніж чоловіки дружинам.
7. У суспільному виробництві зайнято 40% чоловіків і 80% жінок.

15. Нижче наведені судження про зовнішнє середовище і внутрішній світ людини. Одні з них, безумовно, належать соціології, а інші – психології. А що саме? У колонках таблиці позначте хрестиком судження, які відносяться до першої і другої дисциплін.

СУДЖЕННЯ	Соціологія	Психологія
Еліта – вищий прошарок суспільства, який займає ключові позиції в якій-небудь сфері суспільства		
Мислення менеджера стереотипне, підприємця – інноваційне		
Рефлекси діляться на вроджені і придбані		
Кадровим робітником людина стає до 30 років		
За умови екстремальної ситуації пришвидшуються процеси прийняття рішень		
Чим вищий рівень освіти, тим більше шансів на соціальне просування		

16. Що таке соціальна проблема?

1. Якщо дотації з державного бюджету збитковим підприємствам призвели до зростання темпів інфляції, то це **економічна проблема**.

Пояснення: обидві складові в судженні – дотації й інфляція – належать до сфери економіки.

2. Якщо зростання темпів інфляції призвело до падіння життєвого рівня населення, то це **соціально-економічна проблема**.

Пояснення: у судженні різні складові – інфляція належить до економіки, а життєвий рівень населення – до соціальної сфери (предмет вивчення соціології).

3. Якщо падіння життєвого рівня населення підсилює соціальну диференціацію в суспільстві, то це соціальна *проблема*.

Пояснення: обидві складові в судженні – життєвий рівень і соціальна диференціація відносяться до соціальної сфери (предмет вивчення соціології).

4. Якщо посилення президентської влади призвело до ослаблення парламентської влади, то це політична *проблема*.

Пояснення: обидві складові в судженні – президентська влада й парламентська влада – належать до сфери політики.

5. Якщо конфлікт між двома гілками влади (президентом і парламентом) підсилює небажання населення брати участь у виборчій кампанії, то це соціально-політична *проблема*.

Пояснення: у судженні різні складові – конфлікт між гілками влади належить до політики, а небажання населення брати участь у голосуванні – до соціальної сфери.

А тепер завдання.

Складіть списки таких проблем:

А. Психологічних

Б. Соціально-психологічних

В. Культурологічних

Г. Соціокультурних

Проведіть їхній розбір, тобто дайте пояснення кожної проблеми.

17. У представників яких професій мають бути найбільшою мірою розвинені соціологічне мислення та соціологічне бачення світу? Інакше кажучи, хто найбільше потребує соціологічних знань? Відповідь аргументуйте:

1. Шофер. 2. Парламентарій. 3. Вчитель. 4. Продавець. 5. Шахтар. 6. Менеджер. 7. Льотчик. 8. Фермер. 9. Вахтер. 10. Офіціант. 11. Банкір. 12. Фокусник. 13. Журналіст. 14. Прикордонник. 15. Ревізор. 16. Сантехник. 17. Кухар. 18. Інженер.

Проранжуйте професії за двома критеріями:

а) наскільки часто їхнім представникам доводиться спілкуватися з людьми з обов'язку служби;

б) у кого професійний або діловий успіх найбільшою мірою залежить від знання психології людей й уміння вирішувати соціальні проблеми.

Для зручності розбийте професії на три групи з сильною, середньою й слабкою виразністю даних ознак.

18. Ключових понять у соціології небагато, як і у геометрії. Але вони – відіграють принципову роль. З їхньою допомогою висвітлюється все інше – усе життя суспільства. Із них випливають наслідки, що сплітаються між собою в логічно стрункі теоретичні знання, які пояснюють функціонування суспільства.

До ключових понять належать такі, як суспільство, особистість, статус, роль, стратифікація, поділ праці, соціальна взаємодія, економіка, політика та ін. Вам треба закінчити список.

19. На рівні здорового глузду ми поділяємо факти на:

- а) біологічні (сон, їжа, дихання);
- б) психологічні (любов, ненависть, насолода);
- в) соціологічні (бідність, насильство, конфлікт).

Приведіть 4-5 прикладів:

- політологічних фактів
- економічних фактів
- культурологічних фактів
- антропологічних фактів

20. Визначте титул таких відомих у Росії політичних фігур:

Сперанський _____

Лев Толстой _____

Суворов _____

Олександр Невський _____

Олександр І. _____

Кутузов _____

Грозний _____

Століпін _____

21. Чим відрізняються такі статуси?

1. Наложниця
2. Утриманка
3. Заручниця
4. Повія
5. Розпусниця

22. Чи згодні ви з цими судженнями чи ні?

Свою позицію обґрунтуйте.

- Соціально однорідне суспільство – суспільство, в якому люди не розрізняються за майновим й соціальним станами.

- У первісному суспільстві нерівність була незначною, тому стратифікація там була майже відсутня.

- Багато родин мають тільки початок (укладання шлюбу) і не мають кінця.
- Приналежність до певного класу – самий яскравий прояв соціального статусу.
- Середньорічна смертність дітей некваліфікованих робітників у 3 рази вища, ніж у професіоналів.

23. Приведіть у відповідність назви наук про суспільство й сфери суспільного життя, які вони вивчають:

1) економічна сфера;	а) соціологія;
2) соціальна сфера;	б) політологія;
3) політична сфера;	в) правознавство;
4) духовна сфера	г) економіка;
	д) етика;
	е) культурологія;
	ж) антропологія.

24. Стимульний матеріал

Соціальний стан і роль у групі

У групах великих тварин існує ієрархія, яка дозволяє кожному члену групи знати свій соціальний ранг. У курей ранг особини визначається кількістю сородичів, яких вона може клювати. Якщо домінуюча курка може клювати всіх інших курей, то особина, що перебуває аж унизу цього ієрархічного ряду (англомовні автори назвали цю соціальну організацію «порядком клювання»), який клювати нікого, навпаки отримує клювки від всіх інших птахів, має право їсти в саму останню чергу, і зазнає значних труднощів у спарюванні.

Представники нижчих ссавців упізнають соціальний ранг завдяки зоровим сигналам. Наприклад, корова, що перемінила череду, схоже, відразу ж визначає, вище або нижче вона рангом, ніж її сусідка. У більшості ссавців домінує сама стара або найсильніша тварина чи особина, що має найбільш численне потомство. Проте в горил і шимпанзе такий тип соціальних відносин далеко не є спільним правилом. Як показала Джейн Гудолл, у шимпанзе боротьба за домінування ведеться більше між групами, ніж між окремими особинами.

Люди, як правило, входять до складу різних соціальних груп. Людина, скажімо, одночасно може займатися певною роботою, перебувати членом спортивного клубу, здійснювати суспільні функції, брати участь у політичному житті, виконуючи за цих умов обов'язки матері або батька сімейства. У кожній із груп, куди входить людина, вона займає певний соціальний стан, відповідає тій ролі, якої, за розрахунками інших членів групи, вона буде дотримуватися і яка дозволить їм очікувати від неї певного поведіння. Такі очікування будуть різними залежно від того, чи мова йде про лікаря, студентку, футболіста, керівника підприємства або урядового чиновника. Людина рідко бере на себе ту чи іншу роль добровільно. У більшості випадках вона покладається на нього в результаті збігу обставин, у зв'язку із соціальними потребами або характером

утворення. У тонкому процесі соціалізації дитина здобуває навички, потрібні для виконання функцій, що припускають владу або, навпаки – підпорядкування. Сказане значною мірою належить до статевих ролей, які приписуються дівчаткам і хлопчикам при народженні на підставі їхніх фізичних розходжень.

Сексуальні ролі занадто рано починають навіювати хлопчикам і дівчаткам лише на підставі тих фізичних ознак, які батьки виявляють у них при народженні. Ідентифікація дитини з батьком одного з них ще більше збільшує цю тенденцію.

25. Як ви розумієте ці висловлювання?

Які аргументи ви могли б привести на захист цього судження?

A. Багаті заробляють гроші не своєю працею, як це робить середній і нижчий клас.

B. Дохід багатих надходить від володіння власністю в особливо великих розмірах.

C. Національність – змішаний статус.

D. Бідність – це не тільки мінімальний дохід, але особливий образ і стиль життя, що передається з покоління в покоління норми поведінки, стереотипи сприйняття і психологія.

E. Взаємні шлюби між багатими створюють кланову мережу, яка застраховує кожного індивідуально від можливого розорення.

26. Дано судження:

«В історію пішов міф, що «молодим скрізь у нас дорога». Неможливість задовольнити потреби за рахунок гарного навчання, сумлінної і чесної праці формують в одних невпевненість, а в інших – цинічне відношення до життя, установку: «гроші не пахнуть», сприяє злочинній поведінці. Так названа ринкова економіка жорстока до людей, особливо до слабких і непристосованих до тягарів життя, які звикли до постійної опіки. За умов соціально-економічної кризи сучасної Росії, у винятково складній опинилися виявилися багато юнаків і дівчат. Стан невизначеності в майбутньому, необхідність платити за одержання освіти, зростання безробіття (особливо серед жінок з вищою освітою), зневажливе ставлення уряду до життєвих турбот підростаючого покоління призводять до запрограмованого неблагополуччя молоді». (Лисовський В.Т. Динаміка соціальних змін (досвід порівняльних соціологічних досліджень російської молоді) // Соціальні дослідження. – 1998. - № 5. – С. 98-104.

З якими з наведеними у даному фрагменті положеннями Ви згодні, а з якими ні? Аргументуйте свою позицію.

27. Як розрізняються?

- прислужливий
- слуга
- служба

- прислуга
- службовець
- служивий

28. Дайте визначення тому, що називається:

Прожитковим мінімумом _____

Достатком _____

«Небідністю» _____

Соціальною справедливістю _____

Абсолютною бідністю _____

29. Розкажіть про ці події докладніше і дайте свою оцінку:

- в індустріальному суспільстві визначальним фактором розвитку виступала промисловість, на чолі з фірмою і корпорацією.
- у постіндустріальному суспільстві визначальним фактором розвитку виступало теоретичне знання, з університетом як місцем його виробництва і зосередження.
- у первісному суспільстві один вид знаряддя відчував незначні зміни протягом життя десятків і сотень поколінь.

30. Як розрізняються?

звільнені _____

і

ті, що звільнилися _____

відставники _____

і

пенсіонери _____

31. На Заході давно розвивається індивідуальне житло – будівництво упоряджених котеджів у пригороді. Воно послужило поштовхом для переходу до суспільства середнього класу. Зазвичай, сума за будинок виплачується в розстрочку, під невеликий відсоток і протягом 20 років. Іпотека – кредит під заставу нерухомості виявилася вигіднішою на оренду будинку на той же строк житлової площі тих же розмірів.

У нас будівництво індивідуальних котеджів розгорнулося в 1992-1995 рр. і охопило заможний клас. Держава не здатна надати ті ж пільги, що й на Заході, а суспільство недостатньо розвинуте для надання широким прошаркам одержувачів подібних дотацій.

А чому котеджі – символ середнього класу? У нашій країні, наприклад, місцем проживання заможних прошарків суспільства завжди вважався цент міста. Поміркуйте.

32. Чи згодні ви з цими судженнями?

Свою позицію обґрунтуйте.

- Бідні живуть або на заробіток, або на пенсії і дотації, але не жебракують.
- Існує думка, що ранній шлюб – це узаконений секс.
- До жебраків доцільно відносити ту категорію бідних, хто заробляє на життя регулярним жебруванням.
- Ранній шлюб – це завжди невдалий шлюб.
- У бідних гірші стартові умови в житті і вони частіше починають трудову кар'єру з некваліфікованої і малооплачуваної роботи.

33. Чи згодні ви з цими міркуваннями?

Свою позицію обґрунтуйте.

- Огородництво – перехідна форма від добування з природи головних продуктів (диких рослин) до систематичного й інтенсивного вирощування окультурених злаків.
- До передіндустріального суспільства належать усі прості і дописемні суспільства, значна частина письмених і складних суспільств, що існували в епоху рабовласництва і феодалізму.
- Постіндустріальне суспільство охоплює не всі існуючі на планеті країни, а тільки самі передові, приміром, США, Японію, Німеччину, Францію, Канаду, Корею, Великобританію та деякі інші.
- У постіндустріальному суспільстві власність як критерій соціальної нерівності втрачає значення.

34. Питання і завдання

1. На які періоди поділяється історія світової соціології? Назвіть основних представників кожного етапу розвитку соціології.

2. У чому полягає внесок Платона й Арістотеля в розвиток соціолого-економічної думки?

3. У чому полягає зміст теорії суспільства і держави Ніколо Макіавеллі? Які закони влади він сформулював?

4. Чому теорія суспільного договору Томаса Гоббса стала основою сучасного вчення про цивільне суспільство?

5. Як би ви застосували теорію механічної й органічної солідарності, описуючи російського суспільства?

6. Підберіть наукову літературу й охарактеризуйте такі складові частини соціологічного вчення К. Маркса: вчення про відчуження праці, формальному і реальному підпорядкуванні праці капіталізму, абстрактній і конкретній праці, соціальних перетворених формах трудової діяльності, трудову теорію вартості.

7. Розкрийте зміст основних принципів методології М. Вебера:

- концепції ідеального типу;
- методу причинно-наслідкового (казуального) пояснення;
- принципу віднесення до цінності. Виразіть своїми словами сутність соціологічної теорії капіталізму М. Вебера.

8. Чим відрізняються між собою міждисциплінарна і внутрішньодисциплінарна матриці соціології? З яких компонентів вони складаються?

9. Дайте визначення науковій картині світу, загальній теорії, приватній теорії, емпіричним і прикладним дослідженням.

10. Яка відмінність між загальною і спеціальною соціологією? Відповідь обґрунтуйте.

11. Які зміни у внутрішньодисциплінарній матриці соціології відбулися в 90-і роки порівняно з 60-80-ми?

12. Що таке великі, середні і дрібні сфери соціології? Наведіть приклади.

13. Які відносини склалися між соціологією праці й економічною соціологією? Чому перша нині відійшла на другий план?

14. Розкрийте механізм диференціації наукового знання в межах соціології культури. Які завдання прикладної соціології культури?

15. Розкрийте всю гаму взаємин між предметом і об'єктом дослідження в науці. Чим відрізняється предмет науки від предмета дослідження?

16. Що таке наукова картина світу в соціології і чим вона відрізняється від загальної теорії? Наведіть приклади.

17. Яким чином соціолог у своєму дослідженні керується повсякденною картиною світу? Як пов'язані між собою життєвий досвід і особиста картина світу? Поясніть свою відповідь.

18. Які функції, структура і роль наукової теорії в соціології?

19. Чим відрізняються між собою теоретичний доказ і емпіричне підтвердження?

20. З якими типами і видами теорії в соціології ви знайомі? Опишіть їх.

21. Що таке ідеалізовані об'єкти і яку роль вони грають у теоретичному пізнанні?

22. Яких явищ у науці більше – пізнаних або непізнаних? Висловіть свої розуміння й аргументуйте їх.

23. Чому наукова гіпотеза стала передумовою появи ймовірного знання? Яка її роль у побудові теорії?

24. Якими властивостями і функціями володіє гіпотеза в соціології? Які її види ви знаєте, і як відбувається її розробка?

25. Чим розрізняються такі поняття «тенденція», «закономірність» та «закон»? Яку роль у пізнанні вони грають?

27. Що таке первинні дані в соціології і як відбувається їхній збір, обробка й аналіз?

28. Що таке статистичний висновок, імовірні ствердження і закон великих чисел? Наведіть приклади.

29. Як будується вибіркоче дослідження? Наведіть приклади генеральної і вибіркової сукупностей.

30. Чим відрізняються між собою фундаментальні і прикладні дослідження? Аргументуйте свою відповідь.

35. Відомо, що багатство має кумулятивний ефект: чим ліпше матеріальне становище, тим вища ймовірність покращити його. Отже, багатство породжує багатство. А чи може бідність породжувати бідність? Чи здатна згодом звичайна бідність перетворюватися у хронічну?

36. Дано судження:

«У будь-яку історичну епоху молоді доводиться нелегко через маргінальності її соціального стану. Нинішні молоді росіяни знаходяться в подвійних екстремальних умовах: переворот у соціально-економічному устрої супроводжується кризою ціннісної свідомості. На відміну від старшого покоління їм нічого втрачати, але і здобувати також нема чого, тому що старші покоління які не жили в капіталістичному суспільстві, нічим не можуть допомогти. Молодим доводиться самим вирішувати, що цінніше – збагачення будь-якими засобами або придбання високої кваліфікації, що забезпечує здатність адаптуватися до нових умов, заперечення колишніх моральних норм або гнучкість, пристосовність до нової дійсності, безмежна воля міжособистісних, міжстатевих взаємин або родина як основа успішного існування».

Як ви зрозуміли зміст даного висловлювання?

37. У одній професії, заняття, національності та ін. може бути кілька офіційних назв та простонародних. Нижче подані приклади, але їхній перелік неповний. Вам необхідно розширити список, користуючись підказками.

Міліціонер:

а) страж порядку

б)

Жінка:

а) дамочка

б)

в)

г)

Квартирант:

а) мешканець

б)

в)

Нижче наведені дані про причини протиріч, що виникають в молодих сім'ях.

38. Причини суперечок і протиріч у молодих сім'ях (%)

Причини	Думка дружини		Думка чоловіка	
	часто	рідко	часто	рідко
Через розподіл домашніх обов'язків	16,9	30,7	10,3	33,3
Через проведення вільного часу	7,2	30,7	5,2	29,6
Через виховання дітей	12,6	27,1	8,1	25,9
Через гроші	5,4	14,4	2,9	14,1
Через різне оцінювання подій, людей, ситуацій тощо	6,6	22,3	4,4	25,9
Через взаємовідносини з батьками дружини (чоловіка)	4,2	10,8	3,7	3,9
Через пияцтво дружини (чоловіка)	14,5	15,6	5,9	8,8
Через неухважність дружини (чоловіка)	13,2	22,3	3,7	20,7
Через ревності дружини (чоловіка)	8,4	8,4	2,2	7,4
Через відсутність гармонії в інтимних стосунках	4,2	7,8	3,7	9,6
Через постійну відсутність вдома дружини (чоловіка)	6,6	18,0	4,4	37,0
Через друзів дружини (чоловіка)	4,8	8,4	4,4	8,8
Через роздратованість дружини (чоловіка)	12,0	16,3	8,1	19,5
Через велику зайнятість роботою, суспільною діяльністю	3,0	17,5	2,9	14,8

Вам необхідно скласти короткий науковий звіт: чим відрізняються думки чоловіків і жінок, які основні причини, чому саме вони стали головними?

39. Чи згодні ви з цими судженнями?

Свою позицію обґрунтуйте.

Більшість етносів проживають компактно на визначеній території, назва якої, доречі, нерідко співпадає з назвою етносу.

До «нових русских» відносять саму неосвічену частину нашого суспільства, часто колишніх трієчників і так названих «петеушників».

Представники робітничого класу одружуються в більш юному віці, мають великі родини і частіше розлучаються порівняно з середнім класом.

Убогі, навіть якщо вони регулярно заробляють на життя жебруванням, ніяких цінних послуг суспільству не роблять.

У вищому прошарку населення Англії 85% мають власні будинки, а в некваліфікованих робітників тільки 25%.

40. Визначте кількість родичів у своїй родині і спробуйте скласти «родове дерево» (не поплутайте його з «генеалогічним деревом»). Спочатку з'ясуйте, скільки ступенів споріднення необхідно в нього включити, потім випишіть позиції споріднення й імена людей, які займають кожен позицію, після чого

з'ясуєте, скільки індивідуумів займають одну й ту ж позицію. Позначивши зв'язки між позиціями й індивідами, ви отримаєте «фамільне дерево».

41. Розрахуйте дохід своєї сім'ї, і визначте, чи можна її віднести до числа бідних сімей. Спочатку проаналізуйте проблему в поняттях абсолютної бідності, а потім – відносної.

42. Поясніть що це значить

- Відкрите суспільство рівних можливостей = висока мобільність.
- Закрите суспільство високих бар'єрів = низька мобільність.

43. Попрацюємо зі статистикою і спробуємо пояснити деякі цифри. Росія в 1993 р. (нагадаємо, це був спалах так названої «шокової терапії»): 10% найбагатших і 10% найбідніших розрізняються в 20 разів, а деякі їхні представники – у 2000 разів.

Прожитковий мінімум на 90% витрачається на їжу, а 10% на інші потреби.

За межею бідності знаходиться більш 70% населення.

Число бродяг у країнах СНД у 1993 наближалось до 3-х млн.

Які з перерахованих показників змінилися до 2000 р.? Чи можна стверджувати, що нині країна вийшла зі стану «шокової терапії»?

44. Стимуляційний матеріал

Прочитайте судження одного з видатних американських соціологів Райта Міллса:

«Під інститутом я розумію суспільну форму визначеної сукупності соціальних ролей. Інститути класифікуються за проблемами, які вони вирішують (релігійними, військовими, освітніми та ін.), утворюють інституціональний порядок. Комбінація інституціональних порядків утворюють соціальну структуру.

Суспільство – це конфігурація інститутів, які функціонуючи, обмежують волю поведінки людей. У сучасному суспільстві нараховується п'ять інституціональних порядків: 1) економічний – інститути, що організують господарську діяльність; 2) політичний – інститути влади; 3) сімейний – інститути, що регулюють статеві відносини, народження і соціалізацію дітей; 4) військовий – інститути, що організують законну спадщину; 5) релігійний – інститути, що організують колективне шанування богів».

Який важливий інститут не названий Р. Міллсом у переліку інституціональних порядків?

45. Що таке:

Світове співтовариство _____

Планетарна єдність _____

Глобальні потрясіння _____

Світові війни _____

Геополітичні конфлікти _____
Політична карта світу _____
Орда _____
Імперія _____

46. У багатих країнах межа бідності вища, ніж у бідних. Таким чином, очікується, що за межею бідності опиниться більше людей. Отже рівень життя населення в багатих країнах вищий, ніж у бідних.

Як ви думаєте, де більше бідних – у багатих або бідних країнах?

47. Як ви розумієте ці висловлювання?

Які аргументи ви могли б привести на захист цього судження?

Революція – повна або комплексна зміна всіх або більшості сторін громадського життя, яка охоплює основи соціального ладу.

Суспільство й соціальне середовище здатні впливати на особистість в обох напрямках – придушуючи і розвиваючи її.

Історики помітили: чим вищий культурний рівень суспільства, тим вище людина цінується як особистість.

Гноблення своїх почуттів так само небезпечно, як повне звільнення стихії несвідомих інстинктів таких, як розгнуданість, невихованість, нестриманість.

48. У дослідженні Л. Уорнера виявлений феномен, що, мабуть, має древню історію. «Старі сім'ї», які знаходилися у привілейованому стані – це старожили Янки Сіті. До класу непривілейованих відносили «іногородніх», які знов оселилися і ще не встигли асимілюватися, «уростися» у традиції і ціннісний світ.

Використовуючи додаткову історичну літературу, постарайтеся довести, що подібна нерівність існувала й в інші епохи. А як ішли справи в нашій країні?

49. Рівень життя – ступінь розвиненості і задоволення особистих потреб людей. Перше вираження – ступінь розвиненості – свідчить про групові або індивідуальні амбіції: одні задовольняється «раєм у курені», а інший бурчить, коли його годують паюсною ікрою. Друге вираження – ступінь їхньої задоволеності – говорить про ті зусилля, що ви особисто, ваша група або ваше суспільство застосовуєте для того, щоб задовольнити свої амбіції. Зрозуміло, що скромні претензії легко задовольнити, витрачаючи незначні зусилля. І навпаки. Як ви думаєте, який варіант породжує ледарів?

У соціальній статистиці прийняті такі показники рівня життя:

- Розмір і форма доходів
- Структура споживання
- Якість і забезпеченість житлом
- Умови праці і відпочинку
- Стан навколишнього середовища
- Освітній і культурний рівень населення
- Здоров'я і тривалість життя.

Зрозуміло, що деякі з них скоріше відіграють роль першопричини, а інші задовольняються функцією наслідку.

Наприклад, розмір доходу визначає структуру споживання. Але не тільки споживання, а й якість житла. Відомо, що заможні в усім світі проживають у більш престижних і якісних районах і будинках, ніж бідні.

А що ще з чим пов'язане і яким чином? Уявіть собі, що це ваше завдання. Спробуйте виконати його, і ви краще будете розумітись у рівні життя.

50. Узагальнений показник рівня життя – середня тривалість життя населення. А чому саме вона обрана соціологами на роль інтегрального вимірника, як ви думаєте? Може тому, що тривалість життя – наслідок усіх причин. Вона, подібно устю повноводної ріки, убирає в себе всі попередні потоки. Спробуйте довести це на папері.

Але врахуйте, що середня тривалість життя – це кількість років, які має прожити деяке покоління людей за умови, що протягом їхнього життя рівень смертності у кожному віці залишиться таким, яким він був у рік їхнього народження. А ви що уявляли собі під цим поняттям? Напевно, тривалість життя в Росії або в Японії на сьогодні.

Може так воно й є на повсякденному, неосвіченому рівні. Але в науці усе набагато складніше, незрозуміліше і точніше. Саме точність тут поставлена за основу. Згадайтеся, чому? І ще: чому наукове визначення є більш точним, а не повсякденним?

Вчені розраховують середню тривалість життя за особливими таблицями смертності. Чим же вони так привабливі? А тим, що середня тривалість життя в них не залежить від вікового складу населення. А як ідуть справи в повсякденному уявленні про середню тривалість життя?

51. Відомо, що сьогодні в Індії до 30 млн. жебраків. В основному вони потомствени. Це дуже багато або мало порівняно з загальною чисельністю населення країни? А скільки їх у Росії? Що таке спадкоємні вбогі?

52. Схоже, що в кожному соціальному класі є своя еліта:

- у багатих вона складає 0,5% і називається групою надбагатіїв.
- У робітничого класу це так названа робоча аристократія, яка, звичайно, складає 10% від чисельності свого класу.
- У нижчому класі теж є своя «еліта» – це андерклас (убогі), що складає 2-7%. Запитання: а чи є еліта в середньому класі? Відповідь обґрунтуйте.

53. Як розрізняються:

- соціальне походження і соціальний стан;
- психічні травми і стреси;
- мігранти з Латинської Америки і вихідці з Латинської Америки;
- бродячий і кочовий спосіб життя;
- духовне ототожнення і духовне споріднення;
- криміналісти і юристи;

- слідчі й адвокати?

54. Якому типові суспільства – передіндустріальному, індустріальному чи постіндустріальному – відповідає суспільство середнього класу? Обґрунтуйте свою відповідь.

55. Поясніть, чому

- У примітивному суспільстві мало статусів і мало груп.
- Здатність відновлювати свою єдність у кожному наступному поколінні – важлива характеристика родини.
- Статусні символи цивільного населення менш визначені, ніж військового.
- Одяг – такий же соціальний символ, як мова і поведження.
- Завершальна стадія життєвого циклу родини ніби повторює першу.

56. Доведіть, що:

- Розрив шлюбу відіграє фундаментальну роль у житті суспільства, символізує свободу особи.
- Відповідно до християнської моралі справжня любов починається тільки в шлюбі.

57. У 1939 р. у СРСР еліта складала 11-12% населення й отримала 50% національного доходу. У США еліта складала 10% населення й отримала 30% національного доходу. Отже, можна зробити висновок: у СРСР соціальна диференціація набагато вища, ніж у США. А ви згодні з цим? Аргументуйте свою відповідь.

58. У 1902 році в Росії діяло 11040 благодійних установ, що допомагали сиротам, калікам, бродягам. У сучасній Англії 150 тисяч благодійних фондів і суспільств. Милосердя – соціальна норма цивілізованого суспільства.

А скільки таких фондів і установ у Сучасній Росії?

Чи можна сказати, що за цим показником наша країна відноситься до цивілізованих суспільств?

В якому значенні вжите поняття «соціальна норма»?

59. Визначте характерні риси кожного типу суспільства. Порівняйте їх. Спробуйте це зробити за допомогою таблиці.

Типи суспільства	Тривалість	Розміри	Спосіб господарювання	Форма власності	Ступінь нерівності	Соціальна організація	Політична організація	Тип державності	Управлінський апарат
Локальна група									
Родова община									
Воєводства									
Аграрне суспільство									
Індустріальне суспільство									

60. Визначте, чи відносяться до прописаних такі статуси?

імператор _____
 глава католицької церкви _____
 сенатор _____
 президент _____
 свекор _____
 чоловік _____
 українець _____
 принц _____
 герцог _____
 боярин _____
 опричник _____
 вельможа _____

61. Розберіться зі своїм статусним набором: які статуси є в ньому прописаними, а які досягнутими? А у ваших батьків, рідних і друзів?

62. Визначте свій головний статус, а також головні статуси батьків, а також 2-3 знайомих.

63. Що таке

- розширена сім'я
- нуклеарна сім'я

- багатопоколінна сім'я
- патріархальна сім'я
- периферія сім'ї

64. Старший син – це соціальний статус. Коханий син – це між особовий статус. Поясніть, чому?

65. Нижче перераховані статуси. Усі вони належать до одного і того ж виду. Але до якого саме – головного, соціального, досягнутого чи змішаного?

Безробітний _____

30-літній інвалід _____

Дворянин, який емігрував _____

Той, який із рядів компартії _____

Академік _____

Чемпіон світу _____

66. Поговоримо про революції. Вам потрібно заглянути в літературу і відповісти на запитання про те, що таке:

«Бархатна революція» кінця 80-х – початку 90-х років

- Менеджерська революція
- Коперніканський переворот в науці
- Мовчазна революція
- Соціалістична революція
- Неолітична революція
- Промислова революція
- Мирна революція 1991р. у Росії.

67. Визначте, до якого з трьох типів статусу – приписуваного, досягнутого чи змішаного відносяться такі позиції:

поліцейський _____

вождь _____

кочегар _____

китаєць американського походження _____

космонавт _____

жінка _____

граф _____

дитина _____

студент _____

професор _____

народний депутат _____

падчериця _____

віконт _____

паж _____

адмірал _____

68. Ознаками чого – прогресу чи регресу – виступають перераховані нижче критерії:

- Удосконалення знарядь праці
- Зростання продуктивності праці
- Розширення торгових і культурних контактів
- Зростання чисельності і платності населення
- Зростання смертності
- Поява міст
- Зародження нових релігійних течій
- Поява капіталізму
- Витіснення ручних знарядь праці машинами
- Виникнення масової культури
- Перехід від розширеної сім'ї до нуклеарної.

69. Нижче приведені визначення. У них дещо переплутано. А що саме – вирішувати вам. Отже, розпутайте клубок і перепишіть усе в правильній формі.

1. Соціальне становище – це головний статус, який охоплює професію, економічне положення, політичні можливості, демографічні властивості людини. Водій – економічна риса; робітник найманої праці – професія; середній за розмірами прибуток – статус, який приписують; член Руху демографічних реформ або компартії – політична характеристика; чоловік у віці 40 років – демографічна властивість.

2. Суспільний розподіл праці поділяється на кілька видів: статевозрілий, релігійний, професійний, політичний і економічний. Відповідно до видів суспільного розподілу праці створюються види соціальних інститутів із тими ж назвами.

3. Суспільний поділ праці створює каркас суспільства, який називається соціальною системою. Вона складається зі статусів і ролей.

4. У тоталітарному суспільстві права і обов'язки симетричні: в управляючого і вищих посадових осіб права мінімальні, а обов'язки – максимальні.

5. Виконуючи ті чи інші права, індивід несе перед іншими певну відповідальність.

6. Будівельні цеглинки будівлі соціальної структури – статуси і ролі – мають три грані: ширину (обов'язки), довжину (права) і висоту (функції). Грані цегли з'єднуються між собою самим міцним цементом – соціальними цінностями, так як вони замішані на законах, звичаях і традиціях.

7. У точному значенні слова досягнутим є біологічно успадкований статус, а приписуваним – соціально здобутий.

8. Досягнутим вважається всякий статус, який призначається людині автоматично самим фактом народження.

70. Визначте вид таких статусів:

- Аспірант
- Почесний житель

- Почесний доктор іноземної Академії наук
- Школяр
- Студент
- Батьки нареченої
- Шафер на весіллі

71. Кожному способу господарства як і кожному типу суспільства відповідають свої види знарядь праці, що їх характеризують. Подана нижче таблиця, де обидва фактора – тип суспільства/господарства і вид знарядь праці – котрі потрібно поставити у відповідність. Тобто, відповісти на питання що де застосовується. Під таблицею приведений пронумерований список знарядь праці. Вам залишається поставити в потрібні осередки необхідні номери.

Тип суспільства/господарства	Види знарядь праці, що використовувалися
Полювання і збиральництво	
Скотарство	
Огородництво	
Індустріальний спосіб	
Постіндустріальний спосіб	

Види знарядь праці:

1) сокира; 2) паровоз; 3) мотика; 4) візок; 5) плуг; 6) молоток; 7) трактор; 8) комп'ютер; 9) електродріль; 10) елеватор; 11) млин; 12) граблі; 13) сапа; 14) лопата.

72. Поясніть чому?

1. Чим динамічніше суспільство, тим більше в його соціальній структурі осередків, які розраховані на досягнуті статуси.

2. Чим більше в суспільстві досягнутих статусів, тим воно демократичніше.

3. Безробітною частіше за все людина опиняється не по своїй волі і не за своїм бажанням.

4. Політичні потрясіння, державні перевороти, соціальні революції, війни можуть змінити статуси величезних мас людей не за їх волею і не за їхнім бажанням.

5. Звання академіка спочатку є досягнутим статусом, але з часом воно перетворюється у приписний.

6. Змішаний статус володіє рисами приписного і досягнутого статусів.

7. Якщо на зайняття тієї чи іншої посади накладаються соціально-демографічні обмеження, то вона тим самим припиняє служити в якості досягнутого статусу.

8. Точно кажучи, елементом структури виступає тільки статус, а роль відноситься до культури.

9. Чим вищий ранг, тим більша пошана.

10. Індивід, який займає високу позицію в суспільстві, найбільшою мірою прагне відповідати своєму статусу і поводити себе належним чином.

11. Оточуючі будують з носієм статусу такі відносини, які відповідають правильному виконанню статусної ролі.

12. У неформальних організаціях, у малих групах не існує видимих розбіжностей у статусних символах.

13. Чим вище статус, тим більшими правами наділяється його власник, і тим більше обов'язків на нього покладається.

14. У закритому суспільстві контроль за виконанням статусних обов'язків поставлено жорсткіше, ніж у відкритому.

15. Вищу класи здійснюють небачений контроль за виконанням статусних обов'язків більшою мірою ніж нижчі.

73. Інтерв'ю з американськими жінками, що живуть на допомогу, яку надали Коул і Лежан у кінці 60-х р. довело: чим нижче соціальне положення людини, тим частіше вона скаржитися на своє здоров'я і вважає себе невдахою в житті.

Як на ваш погляд, можна подібну закономірність перенести на наше суспільство? Нічого крім життєвого досвіду під час відповіді вам не буде потрібно. Якщо у вас його недостатньо, проведіть невелике опитування своїх знайомих.

74. Вам потрібно буде узагальнити свої знання з типології суспільств і відповісти на ряд запитань.

Яке суспільство має назву «традиційне»?

- Індустріальне;
- Постіндустріальне;
- Доіндустріальне;

В якому суспільстві:

- становий поділ поступається місцем класовому;
- класовий поділ поступається місцем професіональному;
- власність як критерій соціальної нерівності втрачає своє значення;
- визначаючим фактором виступає сільське господарство;
- головними інститутами є церква й армія.

Переходом від одного до другого типу суспільства служать:

- Неолітична революція;
- Промислова революція;
- Соціалістична революція;
- Менеджерська революція;
- Процес модернізації.

75. Поговоримо про модернізацію. Вона буває двох типів (згадайте їх) і описує глобальний процес переходу від одного типу суспільства до другого. Постарайтеся відповісти на такі запитання:

Які країни і регіони світу є лідерами у процесі модернізації?

- США
- Росія
- Іран
- Японія
- Бразилія
- Німеччина
- Індія

Чим відрізняються органічна і неорганічна модернізація? Дайте короткий опис.

Яка модернізація виступає моментом особистого розвитку?

Яка модернізація розпочинається з культури, а яка – з економіки і політики?

Яка модернізація є відповіддю на зовнішній виклик?

Що таке «наздоганяючий» розвиток?

Яка модернізація відбувається «зверху»?

Яку ціль переслідували петровські реформи, сталінська індустріалізація, горбачовська перебудова і ельцинські реформи?

Від якого і до якого типу модернізації перейшла Японія у ХХ столітті?

Хто більше орієнтований на модернізацію – західники чи слов'янофіли?

76. Які з приведених з нижче статусів можна вважати природженими?

- Вік
- Стать
- Професія
- Національність
- Раса
- Партійність (приналежність до певної партії)

77. Чи правда, що

1. Ніхто не в змозі змінити стать, расу і національність.
2. Чоловік – природжений статус.
3. Російський – приписуваний статус.
4. Біологічна національність може бути витіснена соціально привласненою.
5. Вік не є природженим статусом.
6. Король – досягнутий статус.
7. Дворянські титули князя, графа, барона, що переходять від батька сину є природженими.
8. Син, донька, брат, сестра, племінник, дядько, тітка, бабуся, дідусь, кузен – це природжені статуси.
9. Син є досягнутим і природженим статусом.

78. Чому?

- Про світове спільне суспільство говорять як про глобальну чи планетарну єдність усіх людей.
- Людині для її виживання необхідна природа, а природі для нормального функціонування людина не потрібна.
- У малорозвинених країнах виділяється менше коштів на захист навколишнього середовища.
- Лише зовсім недавно, яких-небудь 20-30 років потому, людство, на початку його кращі представники, а пізніше і все світове спільне суспільство, на чолі з ООН, замислилось про те, що з насправді трапилося з довкіллям.
- Постійно збільшується поголів'я домашніх тварин, що вирощуються для прогодування людини, а також чисельність домашніх комах-паразитів.

79. Хто такі

- нижчий-вищий клас
- далекі нащадки по чоловічій лінії
- чиновники
- вайшії
- верхній-середній клас
- ті, що мешкають у підвалах
- шудри
- нащадок дворянина

80. Нижче приведені твердження. Одні з них правильні, а інші неправильні. Вам необхідно розібратися в цьому. Якщо ви вважаєте, що дане твердження правильне, то в графі «так» поставте галочку. Якщо ви вважаєте, що твердження не правильне, то поставте галочку у графі «ні».

Мислення	Так	Ні
1	2	3
Суспільний поділ праці – похідне від статусів і ролей Соціальна структура		
Соціальна структура – анатомічний скелет суспільства		
Статуси і ролі – пусті комірки соціальної структури		
Слово «статус» прийшло в соціологію з грецької мови		
Права і обов'язки – елементи суспільного розподілу праці		
Обов'язки свідчать про те, що виконавець даної ролі чи носій даного статусу повинен робити за співвідношенням до інших виконавців або носіїв		
Права говорять про те, що людина може надати собі можливість чи допустити до співвідношення інших людей		
Статус рабовласника в давньому світі припускає лише обов'язки і не мав майже ніяких прав		
Від того, як розміщені права і обов'язки в соціальній структурі залежить рівень розвитку суспільства		

1	2	3
У Давньому Єгипті було так: якщо архітектор збудував погану споруду, у результаті чого вона зруйнувалась і на смерть придавила господаря, то архітектора позбавляли майна		
Статус учителя, як і будь-який який інший статус визначений відповідно до всього суспільства		
Будь-яка людина має тільки одну позицію, хоча бере участь у багатьох групах і організаціях		
Для жінок головним найчастіше стає статус домогосподарки, а для чоловіків – статус, пов'язаний із основним місцем роботи чи заняттям		
Для наукової інтелігенції головним у більшості випадків стає не місце роботи чи рід занять, а науковий ступінь, а для менеджерів – посада чи ієрархічний ранг		
Соціальний статус відіграє основну роль в оточенні знайомих, а особистий – в оточенні незнайомих людей		
Король за визначені провини може позбавити дворянського титулу		
Система споріднення включає тільки природжені статуси		
Функцію статусних символів виконують житло, мова, жести, манери поведінки та ін.		
Соціальний і особистий статуси можуть співпадати і не співпадати		

81. Стимулюючий матеріал

Познайомтесь із розміщеним нижче матеріалом і дайте відповіді на запитання.

Стариков Є. Маргінали

Маргінал, просо кажучи – «проміжна» людина. Класична фігура Маргінала – людина, яка прийшла з села в місто в пошуках роботи: уже не християнин, але ще й не робітник; норми сільської субкультури вже підірвані, міська субкультура ще не засвоєна. У нас у країні нема безробіття, але є декласові представники робітників, інтелігенції, управляючого апарату. У чому полягає відмінна риса? Насамперед у відсутності свого роду професійного кодексу честі. Фізична неспроможність халтурити відрізняє кадрового робітника-професіонала (також як і християнина й інтелігента) від декласового браку.

Лише за стійких умов – постійне місце проживання і роботи, нормальне середовище перебування, міцна сім'я, система соціальних зв'язків, яка склалася, одним словом, «прискореність» індивіда дозволяє виробити чітку ієрархію цінностей, усвідомлені групові норми й інтереси. Як сказав Антуан де Сент-Екзюпері, «нічого нема у світі ціннішого від зв'язків, які поєднують людину з людиною». Розривати їх – означає знелюднювати людину, розоряти суспільство. Потрібно уникати всього, що послаблює людські зв'язки –

непотрібних заборон, масових міграцій, примусових розподілів, насильних виселень – усього того, чим ми донині так обтяжені.

Позбавлене коріння людське «я» розпливається: мотиви поведінки починають формуватися окремо від цінностей стійкої групи, тобто значною мірою позбавляються змісту. Мораль перестає «управляти» вчинками, поступаючись місцем користі, комфорту, а іноді – фізичній потребі (у цьому розумінні немотивована жорстокість безглузвих злочинів).

Розрив суспільних зв'язків призводить до поступового зниження інтересів індивіда до рівня примітивних потреб, опис яких – завдання не стільки соціології, скільки екології – науки про поведінку тварин. До явищ «отологічного» порядку відносяться дідівщина, яка послужила причиною розповсюдження кримінально-лагерного побуту в армії, технікумах і ПТУ. Вульгарне побутове хамство, грабіж тих, хто потерпів аварію, пересувавшись потягом, мародерство в містах поховань жертв нацистського терору – усе це ознаки люмпенізації суспільства. На рахунку органів охорони здоров'я і міліції стоїть більше 4,5 мільйонів алкоголіків, але за оцінками лікарів-наркологів загальна їх чисельність сягає 18-22 мільйонів. «Дикі орди» усе частіше безчинствують на вулицях – то після масових дійств на стадіонах, то після безглузвих бійок у гуртожитках, то після базарних суперечок.

У надрах суспільства йдуть два різнонаправлені процеси. Частина маргіналів швидко перетворюється в люмпенів. Погляньте, хто торгує квасом, пиріжками, автобусними квитками; поцікавтесь, хто прагне бути м'ясниками, барменами, приймальниками пляшок; не кажу вже про беззаконні орди спекулянтів та проститутток. Це, в основному, молоді люди. Шлях на соціальне дно, як правило, неповоротний. Інший процес – процес прискорення в містах недавніх сільських мешканців – сам по собі, у принципі, навіть прогресивний, якщо, переселяючись в місто, людина може розраховувати на достойну кваліфікаційну роботу, то з маргінала він перетворюється в повноцінного міського жителя.

Питання до тексту

1. Як би визначили соціальну сутність маргіналів і джерело поповнення їх рядів?

2. Що означає процес прискорення і чим від нього відрізняється позбавлення соціального коріння?

3. Чому в людині так глибоко міняється система цінностей, коли вона потрапляє зі стійкого соціального середовища в нестійке?

4. Автор підкреслює цінність групових зв'язків як фактора, який знижує рівень маргінальності. Але чи не в натовпі і в групі однолітків підліток поводить себе самим зухвалим і жорстоким чином?

5. Як ви зрозуміли думку про два різнонаправлені процеси? Чи можна їх уподібнити висхідній і низхідній соціальній стабільності?

82. Хто такі

- Недоторкані
- Знедолені

- Верхній-вищий класи
- Браhmани
- Дворянство, яке служить
- Естрадні зірки
- Кшатрії

83. Соціальний практикум

Соціальна піраміда побудована так:

- чим вище прошарки, тим більше привілеїв;
- чим більше привілеїв, тим важче їх отримати;
- чим вище сходинка, тим більше на підступах до неї бар'єрів;
- чим більше привілеїв, тим більше бажаючих їх добитись;
- чим вище сходинка, тим менше на ній місць для бажаючих;
- чим вище сходинка, тим жорстокіший відбір претендентів;
- чим цінніше благо, тим воно дефіцитніше;
- чим дефіцитніше благо, тим меншій кількості бажаючих воно дістанеться;
- чим цінніше благо, тим більше бажаючих його отримати;
- чим більше бажаючих, тим гостріша конкурентна боротьба за їх володіння;
- чим вища конкуренція, тим жорстокіші правила відбору, тим сильніші і більш спроможні ті, хто пройшли;
- чим сильніші і більш здатні ті, хто опинився на горі, тим менше шансів витіснити їх ті, які тільки збираються на гору.
- Спробуйте продовжити цей аналіз, залучаючи у своїх роздумах такі фактори, як титул, освіченість, вік, дохід та інше за вибором.

84. Поясніть чому

- стратифікація, тобто нерівномірність у прибутках, престижі й освіті, виникли разом із зародженням людського суспільства;
- девіантним може виявитись самий невинний на перший погляд вчинок;
- статусний набір кожної людини неповторний;
- у всіх індустріально розвинутих країнах жінці просунуться важче, ніж чоловікові.

85. Дано два визначення

1. X – це люди, які примусово залишили свою країну.
2. Y – це люди, які добровільно залишили свою країну.

Із перерахованих нижче соціально-демографічних понять вам потрібно вибрати ті, які підходять до кожного визначення (їх може бути кілька для одного визначення):

Соціально-демографічні групи	Соціально-демографічний статус	
	Х	У
Маргінали		
Емігранти		
Мігранти		
Туристи		
Біженці		
Мандрівники		
Дисиденти		
Іноземці		
Переселенці		
Дипломати		

86. До певного віку людина накопичую соціальний опит. Він складається зі спостережень за тим, як поводять себе певні групи населення в тих чи інших ситуаціях, яке місце вони займають в суспільній ієрархії, які соціальні ролі виконують та як вони трудяться і відпочивають. Такий досвід є й у вас. Він є в усіх.

Спробуємо використати його і зробити на його основі логічні висновки. Це просто. Потрібно бути уважним. Дійте на основі прикладу.

Приклад:

- жінки мають тенденцію вступати у брак раніше, ніж чоловіки.
- Витрати на їжу в сімейному бюджеті бідних у відсотковому обрахуванні вищі, ніж у багатих.

А тепер придумайте 5-6 схожих закономірностей, які описують ті чи інші соціальні групи, скажімо жінок і чоловіків, молодь і людей похилого віку, бідних та багатих.

87. У багатьох країнах межа бідності вища ніж у бідних. Отже можна очікувати, що за лінією бідності опиниться більша половина людей. Але в багатих країнах вищий, аніж у бідних рівень життя населення.

Як на вашу думку, де більша кількість бідних – у багатих чи в бідних країнах?

88. Розкажіть про ці явища більш детально

У 1722 році Петро I заснував нову систему звань, відому всім як «Табель про ранги». Кожний рік державної служби – військової, штатської і придворної – ділиться на 14 рангів або класів. Клас означав ранг посади, який отримував назву *класного чину*. За його власником закріплювалось найменування «чиновник».

Коли ми розглядаємо всесвітню історію як просування людства від доіндустріального до індустріального і постіндустріального суспільства, то

маємо на увазі збільшення в сучасну епоху наукових знань, інформації, інтелектуального труда, а також дозвілля і творчості.

89. Як ви розумієте ці вираження?

Які аргументи ви могли б привести на захист цього судження?

- Рабство – економічна, соціальна і юридична форма закріпачення людей, яка тісно пов'язана з повним безправ'ям і крайньою ступеню нерівності.
- Брак – інститут, який регулює відношення тільки чоловіка й жінки, а сім'я – інститут, який регулює ще й відносини між батьками і дітьми.
- Соціальна напруженість – високий рівень невдоволення населення існуючим положенням діл, який виражається у прихованій агресивності і готовності виразити свій настрій у відкритій формі.
- В основі соціального напруження – вихідної клітинки конфлікту – лежить відчуття соціального невдоволення, відчуття обмеження своїх інтересів, несправедливого обмеження доступу до соціальних благ. одночасно з ним виникає феномен переоцінки своїх сил однієї зі сторін.
- На мову розпоряджень переводиться все те, що так чи інакше ціниться суспільством.
- Соціальний контроль виконує функцію консерватора в парламенті.
- Соціальний контроль здійснює функцію мільйонера на вулиці.
- Норми виконують певні функції залежно від того, в якій якості вони себе проявляють чи як стандарти поведінки (обов'язки, правила), чи як очікуваної поведінки (реакція інших людей).

90. Недбайливий учень дещо переплутав у наведеній нижче таблиці. Допоможіть йому впоратися з вирішенням завдання.

Наука покликана	передавати відкрите вченими знання наступним поколінням найефективнішим способом, для чого створюються школи й університети, новітні програми і методики викладання, підбираються кваліфіковані вчителі.
Релігія допомагає	створювати ненаукові, а саме художні цінності, зберігати їх у бібліотеках, музеях, виставляти в галереях.
Культура покликана	сєнс людського життя визначає основні норми моралі.
Освіта покликана	відкривати нові знання в технічній і гуманітарній сферах, тобто створювати авангардні технології, проекти космічних кораблів, розшифровувати стародавні тексти, описувати закони всесвіту тощо.

91. Як ви розумієте ці вирази?

- Людське суспільство розвивається від простого до складного.
- Поняття «цивільне суспільство», що виникло наприкінці XVIII століття, описувало норми й звичаї всього народу, самодіяльність і самоврядування населення, участь у політичному житті простих людей.
- Діти, старі, інваліди є виробниками матеріальних цінностей лише частково.
- Релігія надає сенсу людському життю й визначає основні норми моралі.
- Шлюби укладаються між представниками даного об'єднання.

92. Розкажіть про ці явища докладніше

Рабство виникло в глибокій давнині в Єгипті, Вавилоні, Китаї, Греції, Римі й збереглося в ряді регіонів практично до наших часів.

Кожен стан включав безліч верств, рангів, рівнів, професій, чинів. Так, державною службою могли займатися лише дворяни. Аристократія вважалася військовим станом (лицарством).

Зайнятість у виробництві не звільняла жінку від домашніх справ. Тому у працюючих жінок порівняно з працюючими чоловіками трудове навантаження зростало у два рази. І невідомо, де вона втомлювалася більше.

93. Хто такі

- середній – середній клас
- середньо- і малокваліфіковані робітники
- «білі комірці»
- нижній – середній клас
- маєткове дворянство
- нижній – нижчий клас

94. Чи згодні ви з цими судженнями?

Свою позицію обґрунтуйте.

- Рабство – історично перша система соціальної стратифікації.
- Причинами горизонтальної мобільності служать такі фактори: соціальні революції, іноземні інтервенції, навали, міждержавні війни, громадянські війни, військові перевороти, зміна політичних режимів, заміна старої конституції новою та ін.
- Формою стратифікації, що передуює класам є стани.

95. Соціологічний практикум

З якими з перерахованих нижче спільнот, людьми ви відчуваєте найбільшу близькість? Про кого ви могли б сказати, що це – «ми»? Отже, Ви відчуваєте найбільшу близькість часто, іноді, або практично ніколи не відчуваєте близькість із:

	Часто	Іноді	Практично ніколи	Важко відповісти
Людьми моєї національності	54,9%	22,8%	5,8%	12,0%
Громадянами Співдружності незалежних держав	20,8%	30,3%	19,3%	24,4%
Товаришами по роботі, навчанню	57,2%	25,2%	3,6%	9,0%
Тими, хто близький мені за політичними поглядами, позиціями	31,1%	26,2%	14,6%	23,4%
Тими, хто не чекає на «манну небесну», а сам робить свою долю й своє життя	43,9%	23,4%	9,1%	19,1%
Людьми мого покоління, віку	54,5%	29,1%	3,2%	8,8%
Узагалі з усіма людьми на Землі	19,0%	16,4%	22,5%	37,2%
Спільністю, яку раніше називали «радянський народ»	24,6%	23,2%	18,5%	28,8%
Людьми моєї професії, роду занять	49,5%	30,4%	4,7%	10,3%
Тими, хто поділяє ті ж вірування й погляди на життя	50,4%	26,2%	5,5%	13,2%
Тими, хто не втратив віри в майбутнє	40,3%	27,9%	7,0%	20,3%
Тими, хто живе в нашому місті	42,7%	32,0%	7,0%	13,5%
Своєю родиною, близькими, рідними	81,9%	8,1%	1,0%	4,3%
Людьми, які мають такий же достаток, як і я	42,9%	25,5%	6,9%	19,9%
Тими, хто не любить бути висуванцями, а воліє жити, як більшість людей	29,8%	22,0%	20,1%	23,2%
Тими, хто, як і я, упевнений, що від його поведінки мало що залежить, головне як пощастить	23,8%	22,7%	23,1%	25,2%
Я взагалі не можу сказати «це ми». Я почуваю себе самотнім	8,1%	17,1%	48,1%	21,8%
Я взагалі немає потреби ні в чому. Я живу сам по собі	12,9%	16,9%	43,3%	22,0%

Проаналізуйте статистичні дані в таблиці. Які закономірності або тенденції ви можете відзначити. Складіть науковий звіт на 0,5-1 сторінку.

96. Розкажіть про ці явища докладніше

- Протягом 70 років радянське суспільство було наймобільнішим у світі суспільством поряд з Америкою. Доступне всім верствам безкоштовне утворення відкривало перед кожним такі ж можливості просування, які існували тільки в США.

- Розвиток промисловості три сторіччя назад потребував перетворення селянства у пролетаріат.

- Двоюрідних родичів, тобто найближчих родичів, може бути тільки 33. Вони ранжуються за ступенем спорідненості починаючи з тещі (мати-у-законі) і закінчуючи племінником.

97. Соціологічний практикум

Розглянете дані в таблиці. Вони характеризують мотиви укладання шлюбу.

Мотиви укладання шлюбу, %		
Мотиви шлюбу	Жінки	Чоловіка
Любов	0,427	0,396
Симпатія	0,13	0,09
Почуття самотності	0,03	0,006
Очікувалося народження дитини	0,044	0,048
Прихильність	0,03	0,078
Досягнення віку, необхідного для заміжжя	0,025	0,03
Бажання створити родину	0,147	0,205
Бажання жити незалежно від батьків	0,008	0,06
Інші мотиви	0,009	0,003
Немає відомостей	0,15	0,084
Усього	1	1

Вам потрібно виписати по три головних мотиви окремо для чоловіків і жінок. Після цього треба охарактеризувати їх, дати визначення (наприклад, емоційні, прагматичні, раціональні, романтичні).

98. Чи згодні ви із цими судженнями?

Обґрунтуйте свою позицію.

- Приблизно на 70% соціальний контроль здійснюється за рахунок самоконтролю.

- Права й обов'язки кожного стану визначалися юридичним законом й освячувалися релігійною доктриною.

- Різновидом горизонтальної мобільності служить індивідуальна мобільність.

- Суспільна думка – сукупність уявлень, оцінок і суджень здорового глузду, які поділяються більшістю населення або його частиною.

- Членство у стані визначалося спадщиною.

- Класи й касти не мали державних відмінних знаків.

- Чим слабкіший самоконтроль, тим жорсткішим має бути зовнішній контроль.

99. Уважно ознайомтеся з текстом

Традиційна патріархальна родина з багатьох поколінь, забезпечувала суспільство, по-перше, численною робочою силою (висока народжуваність), по-друге, дешевою робочою силою (малокваліфіковану й невибагливу).

Три великих процеси призвели до руйнування старої й виникненню нової нуклеарної родини: промислова революція, що надала роботу обом батькам, феміністський рух, який звільнив жінок від домашнього рабства, що й виштовхнуло їх у виробництво, політику, освіту, що звільнили жінку з-під диктату чоловіка, молодіжний рух, емансиповану молодь від диктату старших. Патріархальна родина, що базувалася на трьох китах – натуральне господарство (означає, робота не виходячи за межу села), зверхність чоловіків над жінками, панування старших над молодшими.

Нуклеарна родина дала суспільству малочисленну, але кваліфіковану робочу силу. Скоротилася кількість дітей у родині, тому що їх виховувати нікому – немає бабусь, ростити – значить не працювати (знову сидючи вдома), дати вищу освіту багатьом не по кишені, одному-двом – цілком під силу двом працюючим батькам. Зменшилася кількість, але збільшилася цінність дитини. Батьки більше від нього очікують і більше в нього вкладають. Виховуючі – активні успішні індивіди. Виходить, у них вищий рівень домагань (претензій), тому вони не індивіди, а особистості. Звідси вертикальна мобільність, активізація політичних процесів, зростання соціальних рухів протесту, потяг до відкриття свого бізнесу.

- Перехід від якого типу суспільства до якого тут описаний?
- Що ви могли б додати до цього опису ?

100. Класики науки

Якщо і багато між Марксом і Мальтусом – це методологія прогнозу. Обидва вони, спираючись на закономірності й ситуацію раннього капіталізму, намагалися прогнозувати, яким буде суспільство потім, на зрілих стадіях. І обидва помилилися. Маркс вважав, що буде зростати заперечення пролетаріату, посиляться класова боротьба, робітники потягнуться до соціалізму, але все вийшло навпаки.

Мальтус (1766-1834) – демограф і соціальний реформатор, священник – припустив, що існує тісний зв'язок між зростанням населення й забезпеченістю його їжею. Спостерігаючи наприкінці XVIII ст. високий рівень народжуваності в Англії, він пророкував, що незабаром число людей перевищить продовольчі запаси планети й людям загрожує голод. Він вважав: населення зростає в геометричній прогресії, подвоюючись кожні 25 років. Сільськогосподарська продукція зростає в арифметичній прогресії, кожні 25 років додається постійний обсяг нової продукції.

За його розрахунками, через 500 років населення буде становити 1 млрд. чол., а сільськогосподарської продукції буде більше, ніж зараз, у 20 разів, за цей час населення зросте з 1 млн. до 1 млрд. Населення зросте в 1 млн. разів, а продукція в 20 разів. Для припинення цього процесу Мальтус рекомендував пізні шлюби, війни, збільшення смертей. Він не врахував, що нові технології

дозволять сільському господарству зростати набагато швидше, ніж він прогнозував. Не передбачав він й іншого: шлюбні пари без усякого втручання обмежать число новонароджених. Правда, планувати родину буде, в основному, середній клас, існування якого заперечував Маркс, а не бідняки, збільшення числа яких він пророкував.

Власне кажучи, Маркс і Мальтус дійшли однакової думки: нестримне зростання населення – доля бідних, їх, за Марксом, повинно стати ще більше. Якби це було в ХХ ст., то збулося б передбачення Маркса й Мальтуса. Обидва вони не передбачили зростання добробуту народу, а ця якість змінила весь світ і зруйнувала обидва прогнозування. Рівень народжуваності знизився в Англії тільки після широкомасштабної індустріалізації й урбанізації, поліпшення санітарії, охорони здоров'я. Чому?

Хоча є схоже в Маркса і в Мальтуса, але все рівно перший критикував другого. Чому?

101. Практикум

Відомо, що психолог вивчає психологічні відносини, а соціолог – соціальні. Є ще соціальний психолог, який вивчає соціально-психологічні відносини. Як їх не переплутати й точно знати, де які відносини?

Зобразимо відношення у вигляді лінії з двома крапками на кінцях або уявімо собі, що перед нами залізниця з двома кінцевими станціями.

Якщо на кінцях лінії перебувають два чоловіки, то це психологічні відносини

A.....B

Якщо на кінцях лінії перебувають два статуси, то це соціальні відносини

C=====С

Якщо на кінцях лінії розташовані дві ролі, то це соціально-психологічні відносини

P.....P

Ви ще не знаєте, що за людина стоїть перед вами, але вже ставитеся до неї насторожено. Тому що вона – міліціонер, п'яний, бомж та ін. Це соціальне відношення. Воно не залежить від особистих якостей іншої людини або ваших власних.

Ви не звертаєте увагу на статус міліціонера, п'яного або бомжа й ставитеся до них привітно. Це психологічне відношення. На першому місці стоять особисті якості іншої людини або ваші власні.

Ви знаєте цю людину завдяки частим взаємодіям з нею. Гарні знання його статусу й особистих якостей поєдналися в одне ціле – соціальну роль. Вона виявилася тільки у ваших частих контактах (адже роль – динамічна характеристика статусу). Бомжі давно ночують у вашому під'їзді й не наносять ніякої шкоди. Міліціонер іноді виручав вас у важку хвилину, а п'яниця виявився вашим сусідом.

А тепер необхідно зобразити й пояснити:

- економічні відносини
- політичні відносини

102. Доведіть або **спростуйте** такі твердження:

1. Мотиви укладання шлюбу багато в чому визначають характер майбутнього сімейного життя.
2. Часто молоді переносять на сім'ю стереотипи своїх батьків.
3. У відносинах із чоловіком дружина частіше прислухається до батькових порад, а ніж до чоловікових.
4. Більшість наречених із сільської місцевості укладають шлюб із партнерами з села.
5. Жінки з міста частіше виходять заміж за вихідців із села, а ніж чоловіки з міста одружуються на наречених із села.

103. Хто такі

- «нові росіяни»
- цигани
- богослови
- «нові бідні»
- убогі
- охоронці

104. Поясніть, чому

- Якщо професію або клас ви можете вибрати добровільно, то національність ви не вибираєте.
- Але не всіх, які живуть в абсолютній бідності слід називати жебраками.
- Не можна заборонити розлучення, як не можна заборонити звільнення з підприємства.
- Бідні не є економічно самостійною категорією.

105. Рівень зайнятості працездатного населення в колишньому СРСР наприкінці 80-х років був одним з найвищих у світі. Він піднімався до оцінки 95%. У зв'язку з цим дайте відповідь на такі запитання:

- Про що свідчить високий рівень зайнятості – про низький або високий рівень економічного розвитку країни?
- Як ви гадаєте, в інших, більш розвинених країнах, таких, як США, Японія або Англія рівень зайнятості в той період був вищий чи нижчий, ніж у нашій країні? Ви можете не знати точних цифр, але важливо сугубо аналітично схопити тенденцію: як справи з зайнятістю в розвинених і слаборозвинених країнах.
- Як ви думаєте, чи може бути безробіття за умови високого рівня зайнятості населення? Якщо так, то в якій формі – явній чи неявній?

- Відомо, що зростання зайнятості в той період відбувалося в нас за рахунок залучення у виробництво жінок. Позитивно або негативно це позначилося на рівні народжуваності?

106. Практикум

Вам потрібно буде попрацювати зі статистичною інформацією, яка характеризує стан інституту шлюбу за умов сучасного російського суспільства. Уважно придивіться до таблиць, а потім дайте відповідь на запитання.

Одружені за даними мікроперепису населення 1994 р. (у розрахунку на 1000 чоловік відповідної статі й віку)

Вік	Чоловіка	Жінки
20–24	384	565
25–29	712	751
30–34	805	799
35–39	837	797
40–49	853	757
50–59	867	662

Знаходяться в розлученні за даними мікроперепису населення 1994 р. (у розрахунку на 1000 чоловік відповідної статі й віку)

Вік	Чоловіка	Жінки
20–24	21	58
25–29	51	97
30–34	63	106
35–39	73	119
40–49	80	137
50–59	69	129

Джерело: Аргументи й факти. - 1997. - № 25.

Обміркуйте і дайте відповіді:

1. Чому в молодому віці заміжніх жінок більше, ніж одружених чоловіків, а в літньому все навпаки?
2. Чому в усіх вікових категоріях розведених жінок більше, ніж неодружених чоловіків?
3. Спираючись на наведені дані, чи можете ви простежити будь-які тенденції у сфері укладання шлюбів та розлучень у Росії?

107. Питання й завдання

1. Визначте, елементами чого (країни, держави, суспільства) виступають такі явища, як суд, армія, юридичні закони, населення, безробіття, міжнародний договір, географічне положення, аерофлот, надра, ліси, добробут, валовий національний продукт.

2. Розпитайте своїх батьків і родичів старшого покоління про те, як відбувалася в них соціальна мобільність, яку траєкторію вона описувала й у які

роки (зльоти й падіння), якими каналами користувалися для проходження вгору.

3. Використайте періодичну пресу, наукові статті й публіцистику. Проаналізуйте хід економічних реформ у Росії на рубежі 90-х років. Пов'яжіть їх із концепцією модернізації. Дайте відповіді на ряд запитань:

- а) Якого роду труднощі найбільшою мірою гальмували реформи?
- б) Дозріла чи ні суспільна свідомість для кардинальних змін?
- в) Які верстви населення підтримали модернізацію, а які ні?
- г) Які законодавчі міри прискорювали, а які гальмували хід реформ?
- д) Чи з однаковою швидкістю змінювалися різні сфери суспільства, його інститути?
- е) Що відбулося з матеріальним становищем, рівнем життя людей і як це позначилося на ході реформ?

108. Ознайомтеся з наведеним нижче текстом і дайте відповіді на запитання

Сорокін П. Піки групової мобільності

Вивчення вертикальної мобільності всередині політичної стратифікації різних країн виявляє періоди особливо яскраво виражених переміщень. В історії Росії такими періодами були: друга половина XVI століття – початок XVII століття (правління Івана Грозного й наступне міжцарів'я), царювання Петра Великого й, нарешті, остання російська революція.

У ці періоди майже по всій країні стару політичну й урядову знать було знищено або скинуто, а «вискочки» заповнили вищі ранги політичної аристократії. Добре відомо, що й в історії Італії такими були XV-XVI століття. XV століття з повним правом називають століттям авантюристів і пройдисвітів. У цей час історичними протагоністами часто були люди з нижчих станів.

В історії Англії такими періодами були епохи: завоювання Англії Вільгельмом, громадянська війна середини XVII століття. В історії США – середина XVIII століття й період громадянської війни. У більшості європейських країн Ренесанс і реформація представляли періоди надзвичайно інтенсивної соціальної мобільності.

Джерело: Сорокін П. Людина. Цивілізація. Суспільство. – М., 1992. – С. 386-387.

Запитання до тексту:

1. Чи ставляться піки вертикальної мобільності тільки до групової мобільності?
2. За допомогою яких засобів Іван Грозний домагався переміщення цілих соціальних груп, заміни одних боярських пологів іншими?
3. А до яких засобів для досягнення тих же цілей прибгав Петро I? Порівняйте його дії з діями Івана Грозного?
4. Чи можете ви привести приклади піків групової мобільності з радянської історії (1917-1991 рр.)? І із сучасної російської історії?

109. У 80-90-і роки з СРСР багато хто мігрували в США. Проаналізуйте причини еміграції й імміграції. Чим приваблює людей Америка?

110. Поясніть своїми словами, що таке «витік мозків», де й коли спостерігалось подібне явище? Які його наслідки для країни, що приймає вчених, і країни, що віддає їх?

111. Познайомтеся з фрагментом.

Ле Гофф Ж. Розселення варварів (V-VII вв.)

Серед причин варварської навали були демографічне зростання і привабливість більш родючих земель. Не меншу роль зіграла зміна клімату. Похолодання на території від Сибіру до Скандинавії скоротило площі землеробських і тваринницьких угідь. Варварські народи, підштовхуючи один одного, рушили на південь і захід. Завдяки їм Британія стала Англією, а Галлія – Францією.

Насамперед це був майже завжди біг уперед. Завойовники – це біженці, які підганяються іншими, більш сильними або більш жорстокими, ніж вони. Їхня жорстокість виникала з розпачу, особливо коли римляни відмовляли їм у притулку, який вони звичайно миролюбиво надавали.

Святий Амбрось влучно охарактеризував послідовність вторгнень: «гуни накинута на аланів, алани – на готів, готи – на тайфалів і сарматів». Готи взяли до зброї тому, що їх розселили на малій території без засобів до існування. Римляни за золото продавали їм м'ясо собак, змушували віддавати дітей у рабство.

На початку V століття варвари захопили Італію, Галлію й Іспанію. Спорожніли колись процвітаючі міста, на їхніх руїнах збереглися лише купки населення. Основна його частина переселилася в села. На Європу обрушилися заразні хвороби. Майно і припаси в містах були захоплені збирачами данини, а те, що залишилось – розграбовано солдатами. Скрізь лютував настільки жорстокий голод, що люди пожирали чоловічину. Скоротилося населення, упала моральність: дехто гинув через підлість і зрадництво, інші – через насильства варварів або ж власного народу. Ті, хто зумів устояти перед силою, упали від голоду. Пан разом зі своїми рабами сам виявився в рабстві. Багато хто стали кормом для собак.

Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовічного Заходу. – М., 1992. – С. 12-28.

Запитання до тексту:

1. Чому Ле Гоффом назвав завойовників біженцями?
2. Що ви можете сказати про сучасних біженців, які з'явилися на руїнах СРСР? Від чого вони бігли? Які регіони найбільшою мірою поставляли в Росію біженців? Яку роль зіграли військові конфлікти й міжетнічні зіткнення? Яка їхня доля в Росії? Підготуйте доповідь або проведіть класну дискусію.
3. Як вплинула варварська навала на соціальну стратифікацію в Європі?

112. Проведіть мікроопитування знайомих. Попросіть їх проранжувати (розташувати за значущістю) шість символів успіху: освіта, дружні зв'язки, престиж, гарантія роботи, власний будинок, гроші.

Що в них найбільшою мірою сприяє успіху в житті, як його розуміють респонденти? Отримані відповіді співвіднесіть із соціальною позицією відповідача. Цікаво, яких висновків ви дійдете.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Аванесов В.С.* Тесты в социологическом исследовании. – М.: Наука, 1982.
2. *Кравченко А.И.* Социология: Учебник для вузов. – М.: Академический проспект, 2002. – 4-е изд.
3. Нетрадиционные методы преподавания социологии / А.Н. Горбич, И.Д. Ковалева, О.А. Редько, Ю.Г. Сорока: Учебное пособие; под ред. И.Д. Ковалевой. – Харьков, 2001.
4. Практикум з соціології: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти; за редакцією В.М. Пічі. – Львів: Новий світ, 2004.
5. *Сикевич З.В.* Социологическое исследование: практическое руководство. – СПб: Питер, 2005.
6. *Щепанский Е.* Элементарные понятия социологии. – Новосибирск, 1967.
7. *Бабосов Е. М.* Практикум по социологии: Учебное пособие для студентов вузов. – Мн.: «ТетраСистемс», 2003.
8. *Исаев Б.А.* Социология в схемах и комментариях: Учебное пособие. — СПб.: Питер, 2008. – 224 с.: ил. — (Серия «Учебное пособие»).
9. *Ядов В.А.* Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. – 3-е изд., испр. – М. : Омега-Л, 2009.